

ΦΕΝΕΛΩΝΟΣ

ΤΟ ΠΕΡΙ

ΑΓΩΓΗΣ ΚΟΡΑΣΙΩΝ

ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΘΕΝ

ΥΠΟ

Θ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΠΕΞΕΙΡΓΑΣΜΕΝΗ.

ΑΘΗΝΑΙ.

ΤΥΠΟΣ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1875

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ.

Τοῦ περὶ ἀγωγῆς κορασίων ἐγχειριδίου τοῦ Φενελῶ-
νος ἐγένοντο καὶ ἕτεραι δύο μεταφράσεις ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς
γλώσσῃ, ὧν ἡ τελευταία τῷ 1857· ἀλλ' ἀμφότεραι ἀπὸ
καιροῦ ἐξηντλήθησαν. Ἐπειδὴ δὲ εἶδον ὅτι τὸ βιβλίον
ἐζητεῖτο, ἐπέισθην δὲ καὶ ἐξ ἰδίας ἀναγνώσεως ὅτι ἦτο
τὸ καταλληλότερον, καὶ τοι παλαιόν, πρὸς διδασκαλίαν
ἐν τοῖς παρθεναγωγείοις καὶ κατ' οἶκον πρὸς ἀνάγνω-
σιν ἀπεφάσισα νὰ τὸ μεταφράσω.

Διατί, ἴσως τώρα προτείνει τις, διατί μετεγλώττισες
τὸ πεπαλαιωμένον τοῦ Φενελῶνος δοκίμιον, καὶ ὄχι παι-
δαγωγικόν τι σύγγραμμα ἐκ τῶν νεωτάτων; Διότι, ἀπο-
κρίνομαι, ὑπάρχουσι διανοητικὰ ἔργα τὰ ὅποια οὐδέ-
ποτε μὲν παλαιόνουσι χρησιμεύουσι δὲ πάντοτε ὡς ὑπό-
δειγμα καὶ ὑπογραμμὸς τελειότητος. Τοιοῦτον εἶναι τὸ
ἀνὰ χεῖρας φιλοπόνημα, ἐπροτίμησα δὲ τοῦτο καὶ δι'
ἄλλον λόγον, διότι ὁ Φενελῶν θεωρεῖται ὁ κατ' ἐξοχὴν
παιδαγωγός, διότι ἦτο ἄνθρωπος βαθὺς τὸν νοῦν, εὐσε-
βῆς τὸν βίον, καὶ γνώστης ἔμπειρος τῶν ἀνθρωπίνων
ἀδυναμιῶν, καὶ διότι τέλος μοι ἐφάνη τὸ ἔργον κατάλ-
ληλον καὶ ἀρμόζον κατὰ πολλὰ τῇ παρούσῃ ἐποχῇ,
καὶ τοι ἐκπονηθὲν πρὸ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδων.¹

(1) Φραγκίσκος Φενελῶν ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Καμήραι ἐγεννήθη τῇ 1651
ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΕ' καὶ ἀπέθανε τῇ 1715.

Ἄν ἡ μετάφρασις ἐπέτυχεν ἄλλοι κρινέτωσαν. Εἰρήσθω δὲ μόνον πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων ὅτι, ὅπου ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ ὑπῆρχον πράγματα ἀλλότρια πρὸς τὰ ἡμέτερα ἦθη καὶ τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ προσκρούοντα, ἢ ἐπαναλήψεις ἔστιν ὅτε περιτταί, ἢ δοξασίαι ἀπηρχαιωμένοι, πάντα ταῦτα ἐν μέρει μὲν παρέλειψα, ἐν μέρει δὲ ἐπὶ τὸ ἐλληνοπρεπέστερον μετέτρεψα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Ὀκτωβρίου 1874.

Θ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ.

ΠΕΡΙ ΑΓΩΓΗΣ ΚΟΡΑΣΙΩΝ.

Α΄.

Ἡ τῶν κορασιῶν ἀγωγή παρημελήθη εἰς ἄκρον καὶ ἀφέθη ἢ διαρύθμισις αὐτῆς εἰς τὴν αὐθαίρετον βούλησιν τῶν μητέρων. Νομίζοντες δὲ οἱ πλείστοι ὅτι πολλὰ γράμματα δὲν χρειάζονται εἰς τὰς γυναῖκας, ἀδιαφοροῦσι περὶ αὐτῶν, ἐνῶ περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀρρένων καταβάλλεται πλείστη ὅση ἐπιμέλεια, καθὼς δὴθεν ἐνδιαφερομένης εἰς τοῦτο ὀλοκλήρου τῆς κοινωνίας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι καὶ τούτων ἡ διδασκαλία δὲν γίνεται ὅπως πρέπει, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ὁμολογεῖται παρὰ πάντων ὅτι εἶναι ἀτελής καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἔργον τοῦ τυχόντος ἢ παιδαγωγία τῶν ἀρρένων· ὅθεν καὶ οἱ ἐξοχώτεροι ἄνδρες ἔγραψαν παιδαγωγικὰ συγγράμματα, πληθὺς δὲ ὅλη διδασκάλων καὶ σχολείων ὑπάρχουσι καὶ ὑπέρογκοι δαπάναι καθημέραν γίνονται εἰς ἐκτύπωσιν βιβλίων καὶ μίσθωσιν καθηγητῶν καὶ εὔρεσιν καταλληλοτέρων μεθόδων πρὸς ἐκμάθησιν τῶν γλωσσῶν.

Αἱ μεγάλοι αὗται προπαρασκευαί, ἐπειδὴ βασίζονται ἐπὶ σαθρῶν βάσεων, μετρίους μὲν ἀληθῶς ἀποφέρουσι καρπούς, ὅπωςδῆποτε ὅμως ἀποδεικνύουσιν ὀπόση σημασία ἀποδίδεται εἰς τὸ περὶ ἐκπαιδεύσεως τῶν ἀρρένων ζήτημα. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὰ κοράσια τὸ πρᾶγμα διαφέρει δὲν χρειάζεται, λέγουσι, μεγάλη σοφία εἰς τὰς γυναῖκας, διότι ὅσα ὀξύνεται ὁ νοῦς των,

τόσω γίνονται κοῦφοι καὶ γελοῖαι· ἀρκετὸν εἶναι νὰ μάθωσι νὰ κυβερνώσι τὰ οἰκιακὰ των καὶ νὰ ὑποτάσσωνται εὐπειθῶς εἰς τοὺς ἀνδρας των. Τοῦτο δὲ λέγοντες καὶ φέροντες ὡς παράδειγμα γυναῖκας, τὰς ὁποίας ἡ πολυμάθεια κατέστησε γελοιῶδεις, ἐγκαταλείπουσι τυφλῶς τὴν ἀνατροφὴν τῶν κορασιῶν εἰς μητέρας ἀμαθεῖς καὶ ἀσυνέτους.

Ὅτι ἀπαιτεῖται τῶντι μεγάλη προσοχὴ ἵνα μὴ καταστήσῃ τις τὴν θυγατέρα του γελοῖαν, δοκησίσοφον, οὐδεις τὸ ἀρνεῖται, διότι ὁ γυναικεῖος νοῦς εἶναι ἀσθενέστερος τοῦ ἀνδρικοῦ καὶ πολλῶ μᾶλλον αὐτοῦ πολυπράγμων, διὸ δὲν ἀρμόζουσιν εἰς αὐτὰς μελέται ἐξ ἐκείνων αἵτινες ἀπορροφῶσιν ὀλόκληρον τὴν προσοχὴν καὶ βαρύνουσι τὸ πνεῦμα. Δὲν πρέπει λοιπὸν οὐδὲ τὸ κράτος νὰ κυβερνώσιν, οὐδὲ τὰ πολεμικὰ νὰ διευθύνωσιν, οὐδὲ εἰς τὰ τῆς θρησκείας ν' ἀναμιγνύωνται· ὥστε εἶναι εἰς αὐτὰς περιττὰ βαθεῖαι μελέται πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς τέχνης, νομικῆς ἐπιστήμης ἢ φιλοσοφίας καὶ θεολογίας. Καὶ τῶν μηχανικῶν δὲ τεχνῶν αἱ πλεῖσται δὲν ἀρμόζουσιν αὐταῖς, διότι εἰς μόνας τὰς μετρίας ἀσκήσεις ἀντέχουσι, καθόσον τὰ σώματά των ὡς καὶ αἱ ψυχαὶ των κατὰ τὴν ἰσχὺν καὶ εὐρωστίαν εἶναι ὑποδεέστερα τῶν ἀνδρικῶν· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἡ φύσις ἐδώρησεν εἰς αὐτὰς φιλοπονίαν, κοσμιότητα καὶ οἰκονομίαν, εἰς τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ἐνασχολῶνται εἰρηνικῶς ἐν τῷ οἴκῳ.

Τὴν ἐκ φύσεως ταύτην ἀδυναμίαν τῶν γυναικῶν ὀφείλομεν νὰ ἐνισχύωμεν. Αἱ γυναῖκες ἔχουσι πολλὰ καθήκοντα καὶ καθήκοντα μάλιστα ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ὅλος ὁ ἀνθρώπινος βίος. Αἱ γυναῖκες καταστρέφουσιν ἢ ἀνυψοῦσιν οἰκογενείας, αὐταὶ ρυθμίζουσι τὰ καθήκαστα τῶν τοῦ οἴκου, τούτων δ' ἕνεκα εἰς χεῖρας κρα-

τοῦσι τὰς τύχας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξήρτηται ἢ πρὸς τὰ καλὰ ἢ τὰ κακὰ ῥοπή ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς οἰκουμένης. Γυνὴ σώφρων, φιλόπονος καὶ εὐσεβῆς στηρίζει οἶκον, τακτοποιοῦσα τὰ τε πνευματικὰ καὶ ὑλικὰ ἀγαθὰ τῆς οἰκογενείας τῆς. Καὶ ὁ ἀνὴρ δὲ αὐτὸς, ἔχων πᾶσαν ἰσχὺν, οὐδὲν ἀγαθὸν δύναται ἐπιτυχῶς νὰ πράξῃ ἀνευ τῆς συνεργείας τῆς γυναικός.

Ὁ κόσμος δὲν εἶναι πλάσμα τῆς φαντασίας, ἀλλὰ τὸ σύνολον τῶν οἰκογενειῶν· τὰς οἰκογενείας λοιπὸν τίς δύναται μετὰ τῆς δεούσης μερίμνης νὰ ἐκπολιτίσῃ κάλλιον τῆς γυναικός, εἰς ἣν οὐ μόνον ἐκ φύσεως δέδοται ἡ ἐν τῷ οἴκῳ ἐξουσία καὶ ἐπιμέλεια, ἀλλὰ καὶ ἐκ γενετῆς εἶναι περιποιητικὴ, προσεκτικὴ εἰς τὰ παραμικρότερα πράγματα καὶ εἰς τοὺς λόγους ἐπαγωγὸς καὶ πειστικὴ; καὶ δύναται ὁ ἀνὴρ νὰ ἐλπίσῃ ἀνάπαυσιν καὶ γαλήνην ἐν τῷ βίῳ ἐὰν οἱ στενώτεροι αὐτοῦ δεσμοί, οἱ τοῦ γάμου, εἶναι μεστοὶ πικρίας; Καὶ τὰ τέκνα αὐτὰ, τὰ συγκροτοῦντα ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἀενάως τὸ ἀνθρώπινον γένος τί θὰ καταντήσωσιν ἐὰν ἐκ τρυφερᾶς ἡλικίας διαφθαρήσιν παρὰ τῶν μητέρων των;

Ἴδου λοιπὸν ὅτι ἡ γυνὴ ἐκπληροῖ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἔργα ὅσον καὶ τὰ τοῦ ἀνδρός οὐσιώδη, διότι εἰς αὐτὴν ἀνατίθεται ἡ οἰκιακὴ οἰκονομία, ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνδρός καὶ ἡ ἀνατροφὴ τῶν τέκνων. Πρόσθετες δὲ ὅτι αἱ γυναῖκες πρέπει νὰ ἔχωσιν ὄσσην καὶ οἱ ἄνδρες ἀρετὴν, διότι ὄχι μόνον δύνανται νὰ προξενήσωσι μέγα καλὸν ἢ κακὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ διότι ἀποτελοῦσι τὸ ἥμισυ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τοῦ ἐξαγορασθέντος διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ προωρισμένου νὰ ἀποκαύσῃ τῆς ἀθανασίας.

Ἐν τέλει πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὄχι μόνον

τὴν ὠφέλειαν τὴν προκύπτουσαν ἐκ τῆς καλῆς ἀνατροφῆς τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν βλάβην τὴν προξενουμένην ὑπ' αὐτῶν τῇ κοινωνίᾳ ὅσῳ δὲν τύχῳσιν εὐσεβοῦς καὶ ἐναρέτου ἀγωγῆς. Ἄδιαφιλονείκητον εἶναι ὅτι ἡ κακὴ ἀγωγή τῆς γυναικὸς βλάπτει πολλῶ μᾶλλον τῆς τῶν ἀνδρῶν, διότι ἡ διαφθορὰ καὶ αἱ καταχρήσεις τοῦ ἀνδρὸς προέρχονται ἐκ τῆς κακῆς ἀγωγῆς ἢ νηπιόθεν παρὰ τῆς μητρὸς του ἔλαβε καὶ ἐκ τῶν παθῶν τὰ ὁποῖα προΐούσης τῆς ἡλικίας ἀπέκτησε συναναστρεφόμενος μετ' ἄλλων γυναικῶν. Πόσας ῥαδιουργίας βλέπομεν τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὁπόσας ἀνατροπὰς νόμων καὶ ἠθῶν, καὶ αἱματηροῦς πολέμους καὶ θρησκευτικὰς καινοτομίας, καὶ πολιτικὰς ἀνατροπὰς προξενηθείσας ἐκ κακοηθείας γυναικῶν!

Ἴδου ἤδη ἀπεδείξαμεν τὸ ἀναγκαιότατον τῆς ἀγωγῆς τῶν κορασίων, ἃς ἴδωμεν τώρα τίνι τρόπῳ δύναται αὕτη νὰ ἐπιτευχθῆ.

Β.

Εἰς τὴν νεανίδα τὴν ἀπαίδευτον ἡ ἡμέρα φαίνεται ἀτελεύτητος καὶ δὲν ἠξεύρει πῶς νὰ διανύσῃ κοσμίως τὰς ὥρας αὐτῆς, διότι ἀφοῦ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν δὲν ἐδιδάχθη τι ὠφέλιμον, τώρα οὐδὲ κλίσει πλέον οὐδὲ ὑπόληψιν πρὸς τὰ καλὰ αἰσθάνεται· τὰ σπουδαῖα ἔργα τὴν ἐνοχλοῦν, καὶ τὴν κουράζουσι τὰ ἀπαιτοῦντα σύντονον προσοχὴν, ἀφ' ἑτέρου ἢ πρὸς τὰς ἡδονὰς ὁδὸς, ἧτις εἶναι ὀλισθηρὰ κατὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν, καὶ τὸ παράδειγμα ἄλλων ὁμηλικῶν νεανίδων ἐκδότων εἰς τὰς διασκεδάσεις, συντείνει εἰς τὸ νὰ διεγείρῃ ἐν αὐτῇ ἀποστροφὴν πρὸς τὸν ἥσυχον καὶ φιλόπονον βίον. Κατὰ τοιαύτην τρυφερὰν ἡλικίαν δὲν ἔχει τὴν ἀπαιτουμένην πεῖ-

ραν καὶ ἐξουσίαν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἀνάγκην συναισθάνεται διὰ νὰ διευθύνῃ τὰ τοῦ πατρικοῦ οἴκου, ἐκτὸς ἐὰν ἡ μήτηρ αὐτῆς φροντίσῃ νὰ τὴν διδάξῃ τὰ καθέκαστα τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας. Ἐὰν δὲ τύχῃ καὶ εὐπορος ἀπαλλάσσεται ὀλοτελῶς τῆς διὰ τῶν χειρῶν ἐργασίας, ὥστε δὲν ἐργάζεται παρὰ ὀλίγας μόνον ὥρας τῆς ἡμέρας, καὶ τοῦτο πρὸς τὸ θεαθῆναι, ἐπειδὴ λέγουσι, χωρὶς νὰ ἠξεύρωσι τὸ διατί, ὅτι ἡ ἐργασία φέρει τιμὴν εἰς τὰς γυναῖκας. Διὰ ταῦτα λοιπὸν δὲν προσοικειοῦται παντάπασι μὲ τὴν τακτικὴν ἐργασίαν.

Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει εὐρισκομένη τί νὰ πράξῃ; Ἐξ ἑνὸς ἔχει πρόχειρον τὴν συναναστροφὴν τῆς μητρὸς τῆς, ἀλλ' ἐκεῖνὴ τὴν ἐπιτηρεῖ καὶ τὴν ἐπιπλήττει, καὶ νομίζουσα ὅτι τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς καλῆς ἀγωγῆς εἶναι νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ εἰς τὴν θυγατέρα τῆς ἀπολύτως τίποτε, φέρεται πρὸς αὐτὴν μετ' αὐστηρότητος ἀδυσωπότητος καὶ τὴν ἀναγκάζει νὰ ὑποφέρῃ ὅλας αὐτῆς τὰς δυστροπίας· ἐκτὸς τούτου τὴν μητέρα αὐτὴν βλέπει αἰωνίως βεβαρημένην ἀπὸ τὰς οἰκιακὰς φροντίδας, καὶ τὴν ἀκούει ἀδημονοῦσαν διὰ τοῦτο. Ἀφ' ἑτέρου τὴν περιστοιχίζουσι γυναῖκες ἀγαπῶσαι τὴν κολακείαν, γυναῖκες αἵτινες διὰ νὰ ἐπισύρῳσι τὴν ἀγάπην τοῦ κορασίου ἐκθειάζουσι τὰ ἐλαττώματά του, καὶ διὰ μυρίων χαμερπῶν μέσων προσπαθοῦσι νὰ εὐχαριστήσωσι καὶ τὰς μᾶλλον ἄλλοκότους ὀρέξεις του. Διὰ τῶν ὁμιλιῶν των αἱ γυναῖκες αὗται ἐκριζώνουσι βαθμηδὸν ἐκ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ πᾶν ἀγαθὸν καὶ εὐγενὲς αἰσθημα, ὥστε συνειθίζει νὰ θεωρῇ τὴν εὐσέβειαν πράγμα ἀνιαρὸν καὶ παρέχον ἐμπόδιον πρὸς τὰς ἡδονὰς. Εἰς τί λοιπὸν τότε νὰ ἐνασχοληθῆ; Εἰς οὐδὲν βεβαίως ὠφέλιμον. Βαθμηδὸν μάλιστα ἡ ἀεργία γίνεται εἰς αὐτὴν ἕξις ἀνίατος.

Ἐν τούτοις ἰδοὺ μέγα κενόν, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ ἕνεκα τῶν κακῶν ἕξεων δὲν ὑπάρχει ἐλπίς· ν' ἀναπληρωθῇ δι' ἔργων ὠφελίμων, καταλαμβάνεται ἐξ ἀνάγκης ὑπὸ τῶν εὐτελῶν καὶ μάταιων. Τὸ κοράσιον ἕνεκα τῆς ἀεργίας περιπίπτει εἰς ῥαθυμίαν, εἰς ψυχικὸν μαρασμὸν καὶ εἰς μεγάλην ἀνίαν. Ἀποκτᾷ τὴν ἕξιν νὰ κοιμᾶται περισσότερο παρ' ὅσον ἀναγκαιεῖ πρὸς συντήρησιν τῆς ὑγείας, ὁ δὲ μακρὸς ὕπνος χαλαρῶνει τὰς δυνάμεις, καὶ καθιστᾷ αὐτὸ μαλθακώτερον καὶ ἐπιρρεπέστερον εἰς τὰς σωματικὰς ἀρρωστίας, ἐνῶ μέτριος ὕπνος καὶ ἀσκήσις τακτικῆ διατηρεῖ τὸν ἄνθρωπον εὐθυμον, ῥωμαλέον καὶ εὖρωστον, τρία τὰ πρώτιστα συστατικὰ τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς εὐεξίας. Ἡ ἀργία καὶ ἡ μαλθακότης μετὰ τῆς ἀμαθείας γεννῶσιν ὀλεθρίαν τάσιν καὶ ῥοπὴν πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ τὰ παντοδαπὰ θεάματα, καὶ διεγείρουσιν ἀπρεπῆ καὶ ἀκόρεστον περιέργειαν.

Τὰ εὐπαίδευτα καὶ περὶ ἔργα ἀξία σπουδῆς καὶ μελέτης ἀσχολούμενα κοράσια δὲν ἔχουσι μεγάλην περιέργειαν· ἐκτιμῶσι τὰ πράγματα κατὰ τὴν ἀληθῆ των ἀξίαν, καὶ ἡ ἀμυδρὰ ἰδέα τὴν ὁποίαν ἔχουσι περὶ πραγμάτων ποταπῶν ἐμπνέει ἀποστροφὴν πρὸς πολλὰ, τὰ ὁποῖα οἱ μικροὶ νόες, οἱ ἀκαλλιέργητοι καὶ μὴ ἔχοντες ἄλλην ἐνασχόλησιν, ἐπιθυμοῦσι νὰ μάθωσι μετὰ μεγίστης ζέσεως.

Τούναντίον δὲ τῶν κορασίων τῶν κακῶς ἀνατεθραμμένων καὶ συνειθισμένων εἰς τὴν ὀκνηρίαν ἢ ἐξημμένη φαντασία αἰωνίως ἀεροβατεῖ, καὶ ἐπειδὴ στεροῦνται ἐμβριθείας στρέφουσι τὴν διεγρηγμένην περιέργειάν των μετὰ φλογερᾶς ἐπιθυμίας πρὸς πράγματα μάταια καὶ ἐπικίνδυνα· ὅσαι δὲ ἐξ αὐτῶν τύχῳσι νὰ ᾔῃαι ὀπωσοῦν εὐφυεῖς, καταντῶσι κομψεύμεναι καὶ ἀναγινώσκουσι πρὸς βιβλίον παρέχον τροφήν εἰς τὴν ματαιότητά των.

Ἰδίως τὰ προσφιλέστερα αὐτῶν ἀναγνώσματα εἶναι μυθιστορίαι, κωμωδία καὶ διηγήματα συμβάντων φαντασιωδῶν καὶ μεστῶν ἀνοσίων ἐρώτων. Προσοικειούμεναι δὲ μετὰ τὴν ποιητικὴν γλῶσσαν τῶν μυθιστορικῶν ἡρώων γίνονται φαντασιοκόποι καὶ σχηματίζουσι πάντῃ ἐσφαλμένην ἰδέαν περὶ τοῦ κόσμου, διότι ὅλα ταῦτα τὰ ὑψηλὰ καὶ γενναῖα αἰσθήματα, οἱ ἱπποτικοὶ ἔρωτες καὶ τὰ παράδοξα συμβάντα, ἅτινα ὁ μυθιστοριογράφος ἔπλασε χάριν τέρψεως, οὐδεμίαν ἔχουσι ὁμοιότητα πρὸς τὰ ἐν τῷ καθημερινῷ βίῳ συμβαίνοντα καὶ τὰς ἀποτυχίας τὰς ὁποίας συνεχῶς ἀπαντῶμεν εἰς ὅ,τι ἐπιχειροῦμεν.

Ἡ ταλαίπωρος κόρη προκατειλημμένη ὑπὸ τῶν παθητικῶν καὶ γοητευτικῶν δραμάτων, ὅσα ἀνέγνωσεν, ἐκπλήσσεται εἰς ἄκρον μὴ εὐρίσκουσα εἰς τὴν κοινωνίαν ἐμψυχα ὄντα ὁμοιάζοντα πρὸς τοὺς ἥρωας ἐκείνων. Ἐπιθυμεῖ νὰ ζῇ ὡς αἱ φαντασιώδεις ἐκεῖναι ἡγεμονίδες τῶν μυθιστορημάτων αἵτινες φαίνονται πάντοτε ἐράσμιαι, παρὰ πάντων λατρευόμεναι καὶ ὑπὸ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης πιεζόμεναι. Φαντάσθητε λοιπὸν ὁποίαν ἀπογοήτευσιν, ὁποίαν ἀηδίαν αἰσθάνεται ἀναγκαζομένη νὰ κατέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἡρωϊσμοῦ ἐκείνου εἰς τὰ καθέκαστα τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας!

Ἡ πολυπραγμοσύνη τινῶν νεανίδων προχωρεῖ ἔτι περαιτέρω· ἀναμιγνύονται εἰς θρησκευτικὰς συζητήσεις καὶ ἐπιφέρουσι καὶ γνώμην, ἐνῶ εἶναι ὅλως ἀναρμόδιαι εἰς τὰ τοιαῦτα. Ὅσων δὲ ὁ νοῦς δὲν φθάνῃ εἰς τοιαύτας θεωρίας, τούτων ἡ προσοχὴ τείνει εἰς ἄλλα πράγματα, ἀνάλογα πρὸς τὴν διανοητικὴν των ἀνάπτυξιν· φλέγονται ὑπὸ ἐπιθυμίας νὰ μάθωσι τί λέγεται, τί πράττεται, ποῖον ἄσμα κυκλοφορεῖ, ὅλας τὰς νέας εἰδήσεις καὶ ἀπάσας τὰς μηχανορραφίας· ἐπιθυμοῦσι νὰ λαμβά-

νωσιν ἐπιστολάς, ἢ ἀναγινώσκωσι τὰς τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἐκμυστηρεύωνται ἀμοιβαίως τὰ πάντα· ἢ δὲ κουφότης καὶ ἢ ματαιότης αὐτῶν ἀποσκορακίζουσα πᾶσαν σκέψιν τὰς καθιστᾶ φλυάρους.

Γ.

Πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ τούτου πρέπει ἡ ἀγωγή τῶν κορασίων νὰ ἀρχηται ἀπὸ τῆς νηπιακῆς ἡλικίας καὶ νὰ μὴ ἀφήνηται ἢ ἐπιμέλεια εἰς γυναῖκας ἀσυνέτους καὶ πολλάκις ὄχι κοσμίων ἠθῶν, διότι κατ' αὐτὴν ἰδίως τὴν τρυφερὰν ἡλικίαν αἱ πρῶται ἐντυπώσεις εἶναι καὶ βαρύτεραι καὶ ἀνεξάλειπτοι, καὶ μεγάλως ἐπενεργοῦσι κατόπιν ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ βίου.

Πρὶν ἔτι τὸ παιδίον μάθῃ νὰ ὁμιλῇ καθαρῶς πρέπει νὰ λαμβάνηται πρόνοια περὶ τῆς ἀγωγῆς του· ἴσως τις εἴπη, ὅτι λέγω ὑπερβολὴν. Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν μὲ ποῖον τρόπον τὸ παιδίον μαθάνει τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν βαθμηδὸν ὁμιλεῖ ὀρθότερον παρ' ὅσον οἱ λόγιοι τὴν Λατινικὴν ἢ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, τὴν ὁποίαν ἐν ὠρίμῳ ἡλικίᾳ μετὰ τοσοῦτου κόπου σπουδάζουσι. Πῶς λοιπὸν μαθάνει τὴν γλῶσσαν αὐτὴν τὸ παιδίον; Δὲν ἀπομνημονεύει μόνον λέξεις, ἀλλὰ προσέχει, λέγει ὁ ἅγιος Ἀυγουστίνος, εἰς τὴν ἐννοίαν ἐκάστης λέξεως ἰδιαιτέρως ἐνῶ φωνάζει, ἐνῶ παίζει, παρατηρεῖ ἐν ταῦτῳ ποῖον πρᾶγμα σημαίνει ἐκάστη λέξις· τοῦτο δὲ ἐννοεῖ ὅτε μὲν βλέπον τὰς κινήσεις τοῦ σώματος τοῦ λαλοῦντος, ὅστις ἢ λαμβάνει εἰς τὰς χεῖρας, ἢ δεικνύει τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πρᾶγμα, ὅτε δὲ ἐκπλησσομένον ἐκ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως τῆς αὐτῆς λέξεως χρησιμευούσης πρὸς ἐκφρασιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι

οἱ παῖδες ὡς ἐκ τῆς ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ἐγκεφάλου τῶν ἀντιλαμβάνονται μετὰ θαυμασίας εὐχερείας τῶν τοιούτων εἰκόνων, ἀλλ' ὅπωςδήποτε πόσον μεγάλη διανοητικὴ ἐνέργεια ἀπαιτεῖται πρὸς διάκρισιν καὶ κατάλληλον ἐφαρμογὴν τῶν λέξεων καὶ τῶν νευμάτων!

Ἄξιον ἀκόμη παρατηρήσεως εἶναι ὅτι οἱ παῖδες ἀπ' αὐτῆς ἔτι τῆς νηπιότητός των ἀγαπῶσι τὰς θωπείας καὶ ἀποφεύγουσι τοὺς μετ' αὐστηρότητος προσφερομένους πρὸς αὐτά. Πόσον καλῶς γινώσκουσι νὰ φωνάζωσιν ἢ ἐν ἀνάγκῃ νὰ σιωπῶσι διὰ ν' ἀπολαύσωσιν ὅ,τι ἐπιθυμοῦσι ἢ ὁποῖαν πονηρίαν ἔχουσι καὶ ζηλοτυπίαν! Εἶδον, λέγει ὁ ἅγιος Ἀυγουστίνος, βρέφος ζηλότυπον· δὲν ἤξευρεν εἰσέτι νὰ ὁμιλῇ, καὶ ὅμως ἠτένιζε τὸ μετ' αὐτοῦ θηλάζον νήπιον μὲ ὀφθαλμοὺς ὀργίλους καὶ πρόσωπον ὠχρόν.

Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι οἱ παῖδες ἐν βρεφικῇ ἡλικίᾳ ἠξεύρουσι πλείονα παρ' ὅ,τι κοινῶς νομίζεται· ἐπομένως δυνάμεθα διὰ λέξεων καὶ νευμάτων νὰ τοῖς ἐμπνεύσωμεν κλίσιν πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ἐναρέτους ἀνθρώπους, ὥστε νὰ ἀρέσκωνται εἰς τὴν συναναστροφὴν των, ἀποστροφὴν δὲ πρὸς τοὺς ἀνοήτους, τῶν ὁποίων ἡ σχέσις εἶναι ἐπικίνδυνος καὶ βλαβερὰ. Δυνάμεθα προσέτι φαιδρυνόμενοι ἢ σκυθρωπάζοντες καὶ τὸν τόνον τῆς φωνῆς ἀναλόγως μεταβάλλοντες νὰ παραστήσωμεν πόσον μὲν ἀποτρόπαιος εἶναι ὁ ἀνθρώπος ὁ ὑπὸ τῆς ὀργῆς κατεχόμενος, ὁποῖου δ' ἀπ' ἐναντίας ἐπαίνου καὶ θαυμασμοῦ εἶναι ἄξια τὰ καλὰ καὶ μετὰ μέτρου γενόμενα ἔργα. Δὲν ἄξιῳ νὰ μεγαλοποιήσω τὰ πράγματα· τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἐπειδὴ πᾶσα ἀρχὴ ἐπενεργεῖ μεγάλως ἐπὶ τοῦ ὅλου, δὲν πρέπει νὰ παραβλέπωνται αἱ πρῶται αὗται διαθέσεις, ἀλλὰ νὰ λαμβάνηται ἢ δέουσα πρόνοια ἢ

υπαρχῆς, διότι οὕτω πως ἀνεπαισθήτως διευκολύνεται κατόπιν ἡ ἐκπαίδευσις.

Ἄν δέ τις ἀμφιβάλλῃ εἰσέτι περὶ τῆς μεγάλης ἐπιδράσεως τῶν παιδικῶν προλήψεων ἐπὶ τοῦ βίου, ἅς παρατηρήσῃ πόσον ἀκμαῖαι καὶ συγκινητικαὶ διασώζονται αἱ πρῶται ἐντυπώσεις ἐν προεβηκυῖα πολλάκις ἡλικία. Ἐὰν λοιπὸν ἀντὶ τῆς φοβίης τὰ παιδιά διὰ φαντασμάτων καὶ βρικολάκων, ὅπερ καταταράττει καὶ ἐπομένως ἐξασθενεῖ τὸν ἔτι τρυφερὸν ἐγκέφαλον αὐτῶν, ἀντὶ τῆς ἀφῆνωσιν καὶ διδάσκωνται ἀπὸ ἀνοήτους τροφῶν, τί νὰ ἀγαπῶσιν ἢ τί νὰ ἀποστρέφονται, προσπαθήσωμεν νὰ τοῖς ἐμπνέωμεν ἀγάπην μὲν πρὸς τὰ καλὰ, ἀποστροφὴν δὲ πρὸς τὰ κακὰ, διὰ τῆς προκαταρκτικῆς ταύτης διδασκαλίας θὰ διευκολύνωμεν εἰς αὐτὰ κατόπιν τὴν ἀσκήσιν ὅλων τῶν ἀρετῶν. Συμβαίνει ὅμως συχνότατα τὸ ἀντίθετον, τὰ ἐκφοβίζουσι διὰ τῶν ἱερέων, τὰ τρομάζουσι διὰ τοῦ θανάτου, καὶ τὰ διδάσκουσι ὅτι οἱ νεκροὶ ἐμφανίζονται τὴν νύκτα μὲ μορφήν εἰδεχθῆ. Διὰ τοιούτων δὲ μέσων αἱ ψυχαὶ τῶν γίνονται δειλαὶ καὶ ἀνανδροὶ καὶ ἀνίκανοι εἰς γενναίας πράξεις.

Τὸ ὠφελιμώτερον κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἡλικίας ἔτη εἶναι νὰ ἐπιμελώμεθα τῆς ὑγείας τοῦ παιδός· δι' ἀπλῆς ἀλλὰ καλῆς καὶ τακτικῆς διαίτης ζωογονεῖται τὸ αἷμα καὶ κρατῦνεται τὸ σῶμα. Τὸ παιδίον πρέπει νὰ τρώγῃ κατὰ τὰς αὐτὰς καθ' ἑκάστην ὥραν καὶ ὅσον εἶναι ἀναγκαῖον, διότι ἐὰν τρώγῃ ἀτάκτως, ἐπιβαρύνεται ὁ στομάχος καὶ ἐμποδίζεται ἡ πέψις, καθὼς καὶ ὅταν δίδονται εἰς αὐτὸ φαγητὰ ὀρεκτικὰ καὶ ποικίλα προκαλοῦντα πολυφαγίαν καὶ ἀποστροφὴν πρὸς τὴν τακτικὴν καὶ ὄντως θρεπτικὴν τροφήν.

Οὐσιωδέστατον ὡσαύτως εἶναι νὰ ἀφῆνωμεν νὰ ἀγα-

πτύσσηται πρῶτον καλῶς τὸ σῶμα καὶ νὰ μὴ ἐπισπεύδωμεν τὴν ἐκπαίδευσιν, διότι ἡ πρόωρος διανοητικὴ ἀνάπτυξις εἶναι βλαβερὰ· νὰ ἀποφεύγωμεν δὲ πᾶν διεγείρον τὰ πάθη, καὶ νὰ συνειθίζωμεν κατ' ὀλίγον τοὺς παῖδας εἰς τὴν στέρησιν τῶν πραγμάτων τὰ ὅποια μεθ' ὑπερβολικοῦ πόθου ἐπιζητοῦσι, διὰ νὰ συνειθίσωσιν εἰς τὴν ἐγκράτειαν καὶ νὰ δύνωνται νὰ καταδαμάζωσι τὰς ὀρμὰς τῶν.

Διὰ τοιούτων δὲ μέσων τὰ παιδιά, ὅσα κακὴν φύσιν καὶ ἂν ἔχωσι, γίνονται εὐάγωγα, ὑπομονητικὰ, εὐσταθῆ, εὐθυμα καὶ κόσμια, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας, ἐὰν δὲν ληφθῇ ἐνωρὶς ἡ δέουσα πρόνοια, καταντῶσιν εὐερέθιστα καὶ ἀνήσυχτα δι' ὅλου τοῦ βίου· τὸ αἷμα αὐτῶν ἀνάπτει, ἀποκτῶσιν ἐλαττώματα, τὸ δὲ σῶμα τὸ ἔτι ἀπαλὸν, καὶ ἡ ψυχὴ, ἢ οὐδεμίαν ἕως τότε αἰσθανομένη ῥοπήν, ἀποκλίνοῦσι πρὸς τὸ κακὸν καὶ συμφύεται ἐν αὐτοῖς τὸ δένδρον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἀμαρτίας, ἐκ τοῦ ὁποίου πηγάζουσι προϋούσης τῆς ἡλικίας ἀπειρα δεινά.

Ἄφοῦ δὲ προβῶσιν ὀπωσοῦν εἰς ἡλικίαν καὶ αἱ νοεραὶ δυνάμεις αὐτῶν δεόντως ἀναπτυχθῶσιν, ὀφείλομεν διὰ τῶν λόγων μας νὰ τοῖς ἐμπνέωμεν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀληθεῖαν καὶ ἀποστροφὴν πρὸς τὴν ὑπόκρισιν, οὐδέποτε δὲ νὰ προσφεύγωμεν εἰς τὴν προσποίησην διὰ νὰ τὰ καθησυχάσωμεν ἢ νὰ τὰ μεταπείσωμεν, διότι οὕτω διδάσκουμεν αὐτὰ τὴν πονηρίαν, μάθημα οὐδέποτε λησμονούμενον. Πρέπει διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου εἰ δυνατόν νὰ τὰ πείθωμεν.

Ἄλλ' ἵνα ἀνεύρωμεν ἀσφαλέστερον τί τὸ ἀρμόζον πρὸς τοὺς παῖδας, ἅς ἐρευνήσωμεν ἐπισταμένως ὅποια τις εἶναι ἡ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασις αὐτῶν κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν· ὁ μὲν ἐγκέφαλός τῶν εἶναι

τρυφερός και ἡμέρα τῆ ἡμέρα σκληρύνεται, ἐπειδὴ δὲ και ὁ νοῦς αὐτῶν εἶναι τῶν πάντων ἀπειρος, ὅ,τι προσπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις των φαίνεται ἐντελῶς καινοφανές. Ἀπαλοῦ δὲ ὄντος τοῦ ἐγκεφάλου, τὰ πάντα ἐντυποῦνται εὐκόλως, ἐκπληττόμενα δὲ ἐκ τοῦ καινοφανοῦς, κινουῦνται ἀμέσως εἰς θαυμασμόν και εἰς ἀπληστον περιέργειαν. Εἶναι φανερόν ὡσαύτως ὅτι ἡ ὑγρότης και μαλακότης τοῦ ἐγκεφάλου συνοδεουμένη ὑπὸ μεγάλης θερμότητος ἐπιφέρει ἀέναον γοργόν κίνησιν· ἐντεῦθεν προκύπτει ὁ ὄργασμός τῶν παιδῶν και τὸ ἄστατον τοῦ πνεύματός των· ὁ νοῦς των πετᾷ ἐδῶ, ἐκεῖ, καθῶς και τὸ σῶμά των.

Ἐξ ἄλλου δὲ ἐπειδὴ τὸ παιδίον δὲν ἠξεύρει εἰσέτι οὐδὲ νὰ σκεφθῆ οὐδὲ νὰ ἐνεργήσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ, περιεργάζεται μόνον και ὁμιλεῖ ὀλίγον, ἐὰν ἡμεῖς δὲν τὸ συνειθίσωμεν εἰς τὴν ἀδολεσχίαν, ἀφ' ἧς πρέπει νὰ τὸ προφυλάσσωμεν. Συνεχῶς τῶντι ἀρεσκόμενοι εἰς τὴν φλυαρίαν ἐρασμίου παιδός τὸ διαφθείρομεν ἀνεπαισθήτως, συνειθίζοντες αὐτὸ νὰ λέγῃ ὅ,τι φθάσῃ, και νὰ ὁμιλῆ περὶ πραγμάτων περὶ ὧν δὲν ἔχει ἀκριβῆ γνῶσιν· ὡς ἐναπομένει εἰς αὐτὸ δι' ὅλου τοῦ βίου ἢ ἔξις νὰ σκέπτηται ἐπιπολαίως και νὰ ἀποφαίνεται περὶ πραγμάτων περὶ ὧν ἔχει ἐντελῶς συγκεχυμένην ιδέα, ὅπερ εἶναι κάκιστον τοῦ νοῦς χαρακτηριστικόν.

Και κατ' ἄλλον ἀκόμη τρόπον βλάπτομεν τὸ παιδίον παίζοντες μετ' αὐτοῦ, διότι παρατηροῦν ὅτι τὸ βλέπομεν μετ' εὐχαριστήσεως, ὅτι προσέχομεν εἰς ὅ,τι πράττει και ἀκούομεν μεθ' ἡδονῆς ὅ,τι λέγει, συνειθίζει νὰ φρονῆ ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι περὶ αὐτοῦ και μόνου ἀενάως φροντίζουσι, και βλέπον ὅτι ἐπικροτεῖται και ἀνευφημεῖται και ὅτι οὐδεμία παρεμβάλλεται αὐτῷ ἀντίπραξις,

συλλαμβάνει ἐλπίδας φαντασιώδεις, αἰτινές κατόπιν ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ συχνότατα διαψεύδονται. Εἶδον παιδιά τὰ ὅποια, ἅμα ἐβλεπον ἄλλους λαλοῦντας κατ'ἰδίαν, ἐνόμιζον ὅτι περὶ αὐτῶν γίνεται ὁ λόγος, και τοῦτο διότι ἄλλοτε πολλάκις παρετήρησαν ὅτι τῶντι τοῦτο ἐγίνετο, και ἐφαντάζοντο ὅτι ὅλαι αὐτῶν αἱ κινήσεις ἦσαν παράδοξοι και ἀξιοθαυμαστοῦ. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπιμελώμεθα τῶν παιδίων, ἀλλὰ και νὰ μὴ τὸ δεικνύωμεν, ὡστε νὰ φαίνεται ὅτι μόνον ἐξ ἀγάπης και διότι ἔχουσιν ἀνάγκην ποδηγετήσεως ἐπιτηροῦμεν τὴν διαγωγήν των, και ὄχι διότι θαυμάζομεν δῆθεν τὴν εὐφυΐαν των. Ἀρκέσθητι λοιπὸν νὰ τὰ μορφώνης βαθμηδόν, εὐκαιρίας δοθείσης, και ποτὲ μὴ διδάξης τὸ παιδίον τι πλεόν τοῦ δέοντος, διότι ὁ ἐκ τῆς κουφότητος ἢ τῆς ἐπάρσεως κίνδυνος εἶναι πολὺ μεγαλύτερος τῆς ὀφείας τῆς προσδοκωμένης ἐκ τῆς τοσοῦτον θρυλλομένης προώρου διανοητικότητος.

Τὴν φύσιν ἔχοντες ὀδηγὸν ἄς ὑποβοηθῶμεν αὐτὴν και ἄς μὴ βιάζωμεν τὰ παιδιά νὰ ὁμιλῶσι πολλὰ, ἐνῶ βλέπομεν ὅτι αἱ γνώσεις των εἶναι περιορισμένα· ἀλλ' ὅσάκις ἔνεκα τῆς ἀγνοίας των ταύτης κεντᾶται ἡ περιέργειά των και ἀποτείνουσι πολλὰς ἐρωτήσεις, τότε μόνον νὰ ἀποκρινώμεθα μετὰ σαφηνείας και νὰ προσθέτωμεν ἐνίοτε μικράς τινὰς παρομοιώσεις, ἵνα καταστήσωμεν ἐναργεστέραν τὴν διδομένην ἐξήγησιν. Ἐὰν δὲ ἀποφαίνωνται περὶ πράγματος τὸ ὅποιον δὲν ἐννοοῦσιν ἀκριβῶς, νὰ τὰ συγχύζωμεν διὰ νέας ἐρωτήσεως, ὡστε νὰ συναισθανθῶσι τὸ λάθος των, χωρὶς νὰ τὰ ἐλέγξωμεν ἀποτόμως. Πρέπει ταύτοχρόνως νὰ τὰ διδάξωμεν ὄχι δι' ἀορίστων ἐπαίνων ἀλλὰ διὰ πρακτικοῦ δείγματος ὑπολήψεως, ὅτι εἶναι μᾶλλον ἀξίεπαινα ὅσάκις ἀμφι-

βάλλουσι καὶ ἐρωτῶσι, παρὰ ὁσάκις ἀποφαίνονται περὶ πραγμάτων ἀγνώστων. Τοιοῦτοτρόπως ἐνσπείρεις εἰς αὐτὰ μετὰ πολλῆς λεπτότητος ἀληθῆ μετριοφροσύνην καὶ ἄκραν ἀποστροφὴν πρὸς τὸ ἀντιλέγειν, ὅπερ εἶναι πάθος σύνηθες εἰς τοὺς καλῆς ἀγωγῆς ἀμοιροῦντας παῖδας.

Ἄμα δὲ ἴδῃς ὅτι ἡ διανοητικότης αὐτῶν κατὰ τι προώδευσε, μεταχειρίσθητι τὴν ἐκ ταύτης πείραν διὰ νὰ τὰ ἐξασφαλίσῃς κατὰ τῆς ἐπάρσεως καὶ τῆς ἀλαζονείας. Βλέπεις, εἶπέ εἰς τὸ παιδίον, ὅτι τώρα σκέπτεσαι ὀρθότερον παρ' ὅ,τι τὸ παρελθὸν ἔτος; καὶ ὅμως μετὰ καιρὸν θὰ μάθῃς πολλὰ ἀκόμη, τὰ ὅποια σήμερον δὲν ἐννοεῖς. Κύτταξε λοιπὸν πόσον θὰ ἔκρινες ἐσφαλμένως ἐὰν πέρυσι ἐσυζήσεις περὶ πραγμάτων τὰ ὅποια τώρα μὲν ἤξεύρεις, τότε ὅμως ἠγνόεις! Καὶ πῶς τῶντι ἦτο δυνατόν νὰ γνωρίζῃς πράγματα ἀνώτερα τῆς ἡλικίας καὶ τῶν δυνάμεών σου; Τοιαύτη ἀπαίτησις θὰ ἦτο ἀνόητος τότε, ὅπως θὰ ἦναι καὶ τώρα ὡς πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἀκόμη δὲν ἔμαθες. Θὰ ἔλθῃ ἡμέρα ὅτε θὰ κατανοήσῃς πόσον αἱ σημεριναὶ κρίσεις σου εἶναι ἀτελεῖς· διὰ τοῦτο ἄκουε τὰς συμβουλὰς τῶν γεροντοτέρων, οἵτινες σκέπτονται ὅπως καὶ σὺ θὰ σκέπτεσαι, ὅταν ἀποκτήσῃς τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἐμπειρίαν των.

Ἡ ἐμφυτος εἰς τὸν παῖδα περιέργεια εἶναι μέγα βοήθημα πρὸς τὴν μάθησιν καὶ πρέπει νὰ ἐπωφελώμεθα ἐξ αὐτοῦ. Βλέπει, φερ' εἰπεῖν, ἔξω τῆς πόλεως μύλον καὶ ἐρωτᾷ τί πρᾶγμα εἶναι; δεῖξον τότε εἰς αὐτὸ πῶς παρασκευάζεται ὁ ἄρτος, ἡ κυρία τροφή τοῦ ἀνθρώπου. Βλέπει θεριστάς; ἐξήγησον τί πράττουσι, πῶς ὁ σῖτος σπείρεται καὶ πῶς πολλαπλασιάζεται ἐν τῇ γῆ. Ἐντὸς τῆς πόλεως βλέπει ποικίλων τεχνῶν ἐργαστήρια, καὶ

διάφορα ἐμπορικὰ καταστήματα; δὲν πρέπει μηδὲ τότε νὰ ὀκνήῃς ἀκούων τῶν ἐρωτήσεών του, διότι αὐταὶ εἶναι εὐκαιρίαι προσφερόμεναι ὑπὸ τῆς φύσεως πρὸς εὐκολίαν τῆς διδασκαλίας· ἀλλὰ νὰ δεικνύῃς ὅτι εὐχαριστεῖσαι, καὶ τοιοῦτοτρόπως τὸ διδάσκεις ἀνεπαισθήτως πῶς κατασκευάζονται ὅλα τὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον χρειώδη, περὶ τὰ ὅποια περιστρέφεται καὶ τὸ ἐμπόριον, καὶ ποῖα εἶναι ἡ πραγματικὴ τιμὴ ἐκάστου πράγματος, ὅπερ εἶναι ἡ ἀληθῆς βᾶσις τῆς οἰκονομίας. Ἄπασαι αὐταὶ αἱ γνώσεις ὑφ' οὐδενὸς μὲν δὲν πρέπει νὰ παραβλέπωνται, διότι εἰς πάντα ἄνθρωπον συμφέρει νὰ μὴ ἀπατᾶται εἰς τὰς ἀγοραπωλησίας του, ἰδίως ὅμως ἀπαραίτητοι εἶναι εἰς τὰ κοράσια.

Δ'.

Οἱ παῖδες ἔνεκα ἀμαθείας καὶ ἀγνοίας, καὶ διότι οὐδεμίαν γνῶσιν ἐνετυπώθη ἐντὸς τοῦ ἐγκεφάλου των, εἶναι εὐκαμπτοὶ καὶ ἐπιρρεπεῖς εἰς μίμησιν παντὸς ὑποπίπτοντος εἰς τὴν ὄρασίν των. Ὅθεν ἀνάγκη πᾶσα νὰ τοῖς παρέχωμεν ὑποδείγματα ἀξία μιμήσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον μὲ ὅλας τὰς προφυλάξεις νὰ μὴ ἴδωσι καὶ πράγματα ἀσχημα, πρέπει διὰ τοῦτο ἐνωρὶς νὰ καταδεικνύωμεν πόσον τινὲς κακῆς διαγωγῆς ἄνθρωποι εἶναι ἀναίσχυντοι καὶ παράλογοι, ὀπίσης δὲ περιφρονήσεως εἶναι ἀξιοὶ καὶ πόσον ἄθλιοι ὅσοι παραδίδονται εἰς τὰ πάθη των καὶ δὲν καλλιεργοῦσι τὸ πνεῦμά των. Τοιοῦτοτρόπως διδάσκονται νὰ μὴ ἦναι μὲν χλευασταί, νὰ ἔχωσιν ὅμως γνῶσιν τῆς πραγματικῆς κοσμιότητος καὶ τῆς καλαισθησίας. Ἐν γένει δὲ δὲν πρέπει νὰ ἀπέχωμεν ἀπὸ τοῦ νὰ δίδωμεν εἰς τοὺς παῖ-

δας νύξιν τινῶν ἐλαττωμάτων, καί τοι οὕτω γεννᾶται φόβος μὴ διακρίνωσι τὰς ἀδυναμίας ἀνθρώπων τοὺς ὁποίους ὀφείλουσι νὰ σέβωνται, διότι ὄχι μόνον δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποκρύψωμεν διὰ παντός ἀπ' αὐτῶν τὴν ὑπαρξίν ἐλαττωμάτων τινῶν καὶ κακιῶν, ἀλλ' οὐδὲ φρόνιμον ἔργον εἶναι νὰ διατελώσιν εἰς παντελεῆ ἀγνοίαν τῶν περὶ τούτων κανόνων· ἄλλως τε δὲ εἶναι καὶ τὸ ἀσφαλέστερον μέσον δι' οὗ δυνάμεθα νὰ τοὺς συγκρατῶμεν σταθεροὺς εἰς τὰ καθήκοντά των, καὶ νὰ καταπέισωμεν αὐτοὺς ὅτι πρέπει νὰ ἀνέχωνται τὰ ἐλαττώματα τῶν ἄλλων, καὶ νὰ μὴ κρίνωσι περὶ αὐτῶν ἐπιπολαίως, καθόσον πολλάκις φαίνονται μεγαλήτερα παρ' ὅσον πράγματι εἶναι, ἢ συγκιρνῶνται διὰ πολλῶν ἄλλων ἀρετῶν· καὶ ὅτι ἐπειδὴ οὐδὲν τέλειον ὑπάρχει ἐν τῇ γῆ, ὀφείλομεν νὰ θαυμάζωμεν τὸ ὀλιγωτέρας ἐλλείψεις ἔχον. Καὶ ταύτας μὲν τὰς νοουθεσίας ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ πρέπει νὰ λέγωμεν· ὀφείλομεν ὁμῶς νὰ ἐνσπείρωμεν εἰς τὰς ψυχὰς των ὑγιεῖς ἀρχάς, καὶ νὰ τὰ προφυλάσσωμεν ἀπὸ τῆς μιμήσεως τῶν κακῶν τὰ ὁποῖα βλέπουσιν.

Ὀφείλομεν πρὸς τούτοις νὰ ἐμποδίζωμεν τοὺς παῖδας ἀπὸ τοῦ νὰ παραμορφάζωσι τοὺς γελοίους ἀνθρώπους, διότι τὸ σκώπτειν καὶ διακωμῶδειν εἶναι ποταπὸν καὶ ἀνάρμοστον εἰς χρηστὰ ἤθη· εἰς αὐτὸ δὲ οἱ παῖδες ἔχουσι τάσιν ἕνεκα τῆς ζωηρότητος τῆς φαντασίας καὶ τῆς εὐκαμψίας τοῦ σώματός των, μεθ' ὧν συναπτομένη ἢ ἐμφυτος ἰλαρότης διευκολύνει τοὺς διαφόρους μετασχηματισμοὺς τῆς μορφῆς πρὸς ἀπομίμησιν τοῦ γελοίου. Ἐκ τῆς τάσεως δὲ ταύτης τῶν παιδῶν προκύπτουσι μὲν ἀναρίθμητα δεινὰ, ἐὰν παραδίδωμεν αὐτοὺς εἰς χεῖρας ἀνθρώπων κακοήθων καὶ μὴ συστελλομένων παντάπασι ἐνώπιόν των· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ὁ Θεὸς δωρή-

σας τὸ μιμητικὸν εἰς τοὺς παῖδας κατέστησεν αὐτοὺς εὐαγῶγους πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀγαθόν. Ἐνίοτε σιωπηλῶς καὶ δι' ἑνὸς παραδείγματος μόνον τοὺς ἀναγκάζεις νὰ πράξωσιν ἐκεῖνο ὅπερ ἐπιθυμεῖς.

Ε΄.

Νομίζω ὅτι καλὸν εἶναι συνεχῶς νὰ μεταχειρίζομεθα διδασκαλίας τινὰς ἐμμέσους μὴ κουραζούσας μὲν ὅσον τὸ μάθημα καὶ αἰ νουθεσίαι, κεντώσας δὲ τὴν προσοχὴν πρὸς τὰ παρεχόμενα παραδείγματα. Ἐρωτᾷ, φέρ' εἰπεῖν, ἐκ συνεννοήσεως εἰς τῶν οικείων τὸν ἕτερον ἐνώπιον τοῦ παιδός, διατί ὠμολόγησες τὸ σφάλμα σου; —διότι, ἀποκρίνεται ὁ ἄλλος, θὰ ἔσφαλλον διπλασίως ἀποκρύπτων αὐτὸ ἀνάνδρως δι' ἄλλου ψεύδους, ἐνῶ εἶναι τόσον γενναῖον νὰ ὁμολογῶ εἰλικρινῶς ὅτι ἤμαρτον. Τότε δύναται ὁ πρῶτος νὰ ἐπαινέσῃ τὴν ἀρετὴν τοῦ δευτέρου· ἀλλ' ὅλα ταῦτα δεόν γενέσθαι ἀνευ τῆς ἐλαχίστης ἐπιτηδεύσεως, διότι τὰ παιδιά ἔχουσι πολλῶν πλείονα ὀξύδερκειαν παρ' ὅσον κοινῶς νομίζομεν, καὶ ἅμα ὑποπτουθῶσι πονηρίαν εἰς τοὺς παιδαγωγούς των, ἀποβάλλουσι τὴν ἐμφυτον αὐτοῖς ἀφέλειαν καὶ ἐμπιστοσύνην.

Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ ἐγκέφαλος τῶν νηπίων εἶναι ἀπαλὸς καὶ θερμὸς καὶ ὅτι ἕνεκα τῆς ιδιότητος ταύτης τὰ πάντα ἐντυποῦνται ἐν αὐτῷ εὐκόλως καὶ ἀνεξαλείπτως· ὅθεν πρέπει ἐν σπουδῇ νὰ ἐγχαράττωμεν εἰς τὸ μικρὸν ἐκεῖνο πινάκιον εἰκόνας ἐκλεκτάς· ἐπειδὴ δὲ πρὸς τούτοις ὁ νοῦς αὐτῶν σαλεύει ὡς ἡ φλόξ λαμπάδος ἐκτεθειμένης ἐν ὑπαίθρῳ, μὴ ζητῆς νὰ ὑποτάξῃς τὴν φυσικὴν ταύτην ιδιότητα εἰς κανόνας τακτικούς. Σὲ ἐρωτᾷ,

παραδείγματος χάριν, τὸ παιδίον περί τινος πράγματος, ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀποκριθῆς, ἀνυψοῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν ὄροφὴν καὶ ἀρχίζει ν' ἀριθμῆ τὰς ἐπ' αὐτῆς εἰκόνας ἢ τὰς ὕλους τῶν παραθύρων ἢ τι ἄλλο· ἐὰν θελήσῃς νὰ ἐπαναφέρῃς τὴν προσοχὴν του ἐπὶ τοῦ πρώτου ἀντικειμένου θὰ τὸ στενοχωρήσῃς ὡς ἂν τὸ ἔκλειες εἰς εἰρηκτὴν. "Ὅθεν φείσθητι τῶν ἀσθενῶν μελῶν του ἕωσοῦ ἐνδυναμωθῶσι, καὶ ἀποκρίνου τάχιστα εἰς τὴν ἐρώτησίν του, ἄφες δὲ αὐτὸ νὰ σοὶ ἀποτείνῃ κατὰ βούλησιν οἰασθήποτε ἄλλας· προσπάθει μόνον νὰ ὑποδαυλίζῃς τὴν περιέργειάν του, καὶ νὰ ἐναποταμιεύῃς ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ ὕλικόν ἐκλεκτόν, τὸ ὁποῖον ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, τοῦ κρανίου στερεοποιηθέντος, θὰ συγκροτήσῃ σύνολον ἀρμονικόν καὶ θὰ φέρῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, δηλαδὴ τὴν λογικότητα. Ἐν τούτοις περιορίσου εἰς τὸ νὰ ἐπανορθώσῃς ἄν τινα ἄτοπον συλλογισμὸν ἐκφέρῃ, καὶ νὰ τὸ διδάσκῃς βαθμηδὸν καὶ ὁσάκις μόνον προέλθῃ ἐξ αὐτοῦ ἢ ἀφορμὴ τίνι τρόπῳ ἐξάγονται ὀρθὰ συμπεράσματα.

Ἄφες λοιπὸν τὸ παιδίον νὰ παίξῃ, καὶ συγκίρνα ἐπιδεξιῶς τὸ τερπνόν μὲ τὸ διδακτικόν καὶ ὠφέλιμον, ἢ δὲ φρόνησις ἅς παρουσιάζεται ἐνώπιόν του μόνον ἐκ διαλειμμάτων, καὶ μὲ πρόσωπον πάντοτε ἡλαρόν, διότι ἐὰν σχηματίσῃ περὶ μὲν τῆς ἀρετῆς ἰδέαν ζοφερὰν καὶ ἀηδῆ, περὶ δὲ τῆς κακίας καὶ τῆς ἀφροσύνης φαιδρὰν καὶ εὐάρεστον, τετέλεσται, τὸ πᾶν ἀπόλωλε καὶ κοπιάζεις ἐπὶ ματαίῳ. Προσπάθει δὲ νὰ περιστοιχίζῃται ὑπὸ ἀγαθῶν καὶ ἐναρέτων ἀνθρώπων, καὶ διὰ νὰ κατορθώσῃς νὰ τοὺς ἀγαπᾷ ἐγκωμιάσον τὰ προτερήματά των, τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν μετριοφροσύνην, τὴν ἀφιλοκέρδειαν καὶ πρὸ πάντων τὴν εὐσέβειαν αὐτῶν, ἧτις εἶναι βάσις ὄλων τῶν ἀρετῶν. Ἀπομάκρυνε δὲ αὐτὰ ὅσον τὸ δυνατόν ἀπὸ τῆς

συναναστροφῆς τῶν πονηρῶν, καὶ στηλίτευε τὰς κακίας· Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀδύνατον, ὅσῳ καὶ ἂν προσέχης, νὰ μὴ ἀνακαλύψῃ τὸ παιδίον πολλὰ σου ἐλαττώματα, φρόντισον ὥστε νὰ τὰ συναισθανθῆς ἐγκαίρως καὶ εἰπὲ εἰς αὐτὸ, ἐὰν ἦναι εἰς κατάστασιν νὰ σκεφθῆ, ὅτι διὰ νὰ δώσῃς εἰς αὐτὸ πρόχειρον παράδειγμα πρὸς θεραπείαν τῶν ἐλαττωμάτων του, θὰ προσπαθήσῃς νὰ ἐκριζώσῃς σὺ πρῶτος τὰ ἰδικά σου. Τοιουτοτρόπως ὄχι μόνον τὸ διδάσκεις, ἀλλὰ καὶ ἀπαλλάττεσαι τῆς πρὸς σέ περιφρονησεως τὴν ὁποίαν τὰ ἐλαττώματά σου θὰ διήγειρον ἐν τῇ ψυχῇ του· διότι τὰ παιδιά ἅμα ἀνακαλύψουσιν εἰς τοὺς παιδαγωγούς των ἐλάττωμά τι, ἀγάλλονται καὶ ἀμέσως τοὺς περιφρονοῦσιν, ὅταν μάλιστα βλέπωσιν αὐτοὺς φερομένους αὐστηρότατα μὲν πρὸς τοὺς μαθητάς των, λίαν δὲ ἐπιεικῶς πρὸς ἑαυτούς.

Προσπάθει παντοίῳ τρόπῳ νὰ καθιστᾷς τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλεις εἰς τὸ παιδίον, εὐάρεστα, καὶ ὁσάκις τύχῃ νὰ ἦναι τι ὀχληρὸν, κατάπεισον αὐτὸ ὅτι κατόπιν θὰ αἰσθανθῆ ἡδονήν, καὶ δείκνυε τὸ ὠφέλιμον τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα διδάσκεις· διότι ἐὰν τὰ διδασκόμενα δὲν ἔχωσι σχέσιν πρὸς τὰς κοινωνικὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὸν πρακτικὸν βίον, ἀλλ' εἶναι θεωρῖαι ξηραὶ καὶ ἄγονοι, μὴ ἐλπίζῃς ζῆλον καὶ ἐπιμέλειαν ἐκ τοῦ παιδός. Τί ὠφελεῖ, θὰ σκεφθῆ καθ' ἑαυτὸ, νὰ μάθω πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν μοι χρησιμεύουσιν; ἐξήγησον λοιπὸν εἰς αὐτὸ ὅτι ὅσα τώρα μανθάνει θὰ τὸ καταστήσωσιν ἐπιτηδειότερον εἰς τὰ κατόπιν ἔργα του, καὶ ὅτι οὕτω θὰ συνειθίσῃ νὰ συλλογίζεται ὀρθῶς περὶ τῶν ζητημάτων τοῦ πρακτικοῦ βίου· ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ ὑποδείκνυε πάντοτε σκοπὸν βάσιμον καὶ εὐάρεστον ἀναζωπυροῦντα τὴν μελέτην,

καὶ μὴ ἔχε τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐξασκῆς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροὴν ψυχρὰν καὶ δεσποτικὴν.

Μὴ φέρησαι πρὸς τὸ παιδίον, ἐὰν μὴ ὑπάρχη ἀπόλυτος ἀνάγκη, ἀγερῶχος καὶ ἐπιτακτικῶς, ὥστε νὰ τρέμῃ ἐνώπιόν σου· τὸ ἐπιτετηδευμένον τοῦτο ὕφος ὑποκρίνονται στενοκέφαλοί τινες παιδαγωγοί, λησμονοῦντες ὅτι τὰ παιδιά ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι καθ' ὑπερβολὴν ἐντροπαλὰ καὶ συνεσταλμένα, καὶ ὅτι ὁ ἀγέρωχος τρόπος σκληρύνει τὴν ψυχὴν των καὶ φυγαδεύει ἀπ' αὐτῆς τὴν ἐμπιστοσύνην, δι' ἧς καὶ μόνῃς καρποφορεῖ ἡ διδασκαλία. Φρόντιζε μάλιστα νὰ προσελκύῃς τὴν ἀγάπην των, καὶ ἔσο ἀνεκτικὸς καὶ ἐπεικὴς, ὥστε νὰ ἐξοικειῶνται μετὰ σοῦ καὶ μὴ φοβῶνται μήπως ἀνακαλύψῃς τὰ ἐλαττώματά των. Βλέπων δέ τι ἄτοπον μὴ δείκνυε ἐκπληξιν ἢ ὀργὴν, ἀλλὰ συμπάθει πρὸς τὰς ἀδυναμίας των. Ἐκ τοῦ τοιοῦτου τρόπου ἴσως ποτὲ προκύψῃ τὸ ἄτοπον ὅτι δὲν θὰ ἀναχαιτίζωνται ὑπὸ τοῦ φόβου· ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ἡ ἀφοσίωσις καὶ ἡ εἰλικρίνεια εἶναι ὠφελιμώτερα τῆς αὐστηρᾶς δεσποτείας.

Τὴν αὐστηρότητα δύνασαι νὰ τὴν μεταχειρισθῆς ὅταν δὲν ἰσχύσῃ ὁ λόγος καὶ ἡ πειθῶ, ἀρχίζε ὅμως πάντοτε μὲ τρόπον ὁμιλητικὸν καὶ προσχαρῆ, ὥστε νὰ ἐμβατεύῃς εἰς τὰς ψυχὰς των καὶ ἐποπτεύῃς ἐκ τοῦ πλησίον τὰς πράξεις των. Δεδόσθω ἀπ' ἐναντίας ὅτι πειθαναγκάζονται διὰ τῆς αὐστηρότητος νὰ ὑπακούωσιν εἰς ὅλας σου τὰς διαταγὰς, ὅποια ὠφέλεια θὰ προκύψῃ; οὐδεμία, διότι θὰ τὰς θεωρῶσιν ὡς διατυπώσεις ὀχληρᾶς, θὰ συνειθίσωσιν ἴσως καὶ εἰς τὴν ὑπόκρισιν καὶ θὰ ἀποσραφῶσι τὴν ἀρετὴν καὶ τὰ δόγματά της ἀντὶ νὰ τὴν ἐγκολπωθῶσιν, ὅπερ πρέπει νὰ ἦναι πρῶτιστον μέλημά σου.*

(*) Σημ. τοῦ μεταφρ. Ἰδοὺ τί λέγει περὶ τούτου ὁ σοφὸς Πλούταρχος :

Ἄν ὁ σοφὸς Σολομὼν συμβουλεύῃ τοὺς γονεῖς ν' ἀνατρέφωσι τὰ τέκνα των διὰ τῆς μάστιγος ἢ λέγῃ ὅτι ὁ πατὴρ ὁ συμπαίζων μετὰ τοῦ τέκνου του θὰ κλαύσῃ κατόπιν, ἐκ τούτου δὲν ἐξάγεται ὅτι κατακρίνει τὴν ἡμερον καὶ πραεῖαν ἀνατροφὴν· ἀλλ' ὅτι μέμφεται τοὺς ἀνοήτους ἐκείνους γονεῖς, οἵτινες ἐξ ἀμέτρου καὶ μωρᾶς φιλοστοργίας, ὑποθάλλουσιν ὅλα τὰ πάθη τῶν τέκνων αὐτῶν, καὶ τερπόμενοι ἐκ τῶν τοιούτων, ἐπιτρέπουσι βαθμηδὸν καὶ ἀνεπαισθήτως πᾶν εἶδος ἀκολασίας.

Ἀνακεφαλαιοῦντες λοιπὸν τὰ ἀνωτέρω ἐπιλέγομεν ὅτι οἱ γονεῖς καλὸν εἶναι νὰ διαφυλάττωσι πάντοτε μίαν τινὰ ὑπεροχὴν διὰ νὰ ἐπιβάλλωσι τὰς ἀναγκαίας ποινὰς, ὡς ἂν ἡ ἀνάγκη τὸ καλέσῃ, διότι ὑπάρχουσι καὶ φύσεις διὰ τοῦ φόβου μόνον δαμαζόμεναι· ἀλλὰ εἰς τοῦτο, ἐπαναλέγομεν, δὲν πρέπει νὰ προσφεύγωσι, παρὰ ἀφοῦ πᾶς ἄλλος τρόπος ἀποβῆ ἀνίσχυρος.

Τὸ παιδίον ζῆ καὶ ἐνεργεῖ διὰ τῆς φαντασίας, καὶ συγχέει ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ ὅλα ὅσα βλέπει ἢ ἀκούει, μισεῖ δὲ τὴν μελέτην καὶ τὴν ἀρετὴν ὅταν ἡ διδασκαλία αὐτῶν γίνεται δι' ἀνθρώπου ὃν ἀποστρέφεται. Ἐντεῦθεν συλλαμβάνει κακὴν καὶ ἀπεχθὴν ἰδέαν καὶ περὶ τῆς εὐσεβείας καὶ τὴν ἐντύπωσιν αὐτὴν διαφυλάττει δι' ὅλου τοῦ βίου. Τοιοῦτοι εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ καρποὶ τῆς αὐστηρᾶς ἀγωγῆς. Πολλάκις πρέπει νὰ ἀνεχώμεθα

«Κεῖνο φησὶ, δεῖν τοὺς παῖδας ἐπὶ τὰ καλὰ τῶν ἐπιτετηδευμάτων ἀγεῖν παραινέσεις καὶ λόγους, μὴ μὰ Δία πληγαῖς μηδ' αἰκισμοῖς. Δοκεῖ γάρ που ταῦτα τοῖς δούλοις μᾶλλον, ἢ τοῖς ἐλευθέροις πρέπει· ἀποναρκοῦσι γὰρ καὶ φρίττουσι πρὸς τοὺς πόνους, τὰ μὲν διὰ τὰς ἀληθόνας τῶν πληγῶν τὰ δὲ διὰ τὰς ὑβρεῖς. Ἐπαινοὶ δὲ καὶ ψόγοι, πάσης εἰσὶν αἰκίας ὠφελιμώτεροι τοῖς ἐλευθέροις, οἱ μὲν ἐπὶ τὰ καλὰ παρορμῶντες, οἱ δὲ ἀπὸ τῶν αἰσχυρῶν ἀνείργοντες.» (Περὶ παιδων ἀγωγῆς).

πράξεις αξιοποίνους, ἕωσοῦ εὐρωμεν τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν, ὅτε καὶ ἡ ἠθικὴ διάθεσις τοῦ παιδὸς νὰ ᾖναι τοιαύτη, ὥστε νὰ καρποφορήσῃ ἡ τιμωρία. Ὅσακις δ' ἐπιπλήττεις τὸ παιδίον διὰ τὸ σφάλμα του, δίδασκέ το ταυτοχρόνως τίνι τρόπῳ δύναται νὰ τὸ θεραπεύσῃ ἢ νὰ τὸ ἀποφύγῃ, διότι ἡ ξηρὰ τιμωρία φέρει λύπην καὶ ἀποθάρρυνσιν.

Ἔχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι αἱ νοερὰι δυνάμεις τῶν παιδῶν εἶναι ἀσθενεῖς, ὅτι ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας των τείνουσιν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ ὅτι ἐπομένως δὲν εἶναι δίκαιον ν' ἀπαιτῶμεν παρ' αὐτῶν προσοχὴν καὶ ἐμβρίθειαν, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς αὐτοὶ πολλάκις δὲν ἔχομεν· λαλοῦντες δὲ πάντοτε πρὸς αὐτοὺς περὶ λέξεων καὶ πραγμάτων τὰ ὁποῖα ἐντελῶς ἀγνοοῦσι, προξενοῦμεν κατῆφειαν καὶ δυσθυμίαν μεγάλως παραβλάπτουσαν τὴν ὑγίειαν των· οὔτε ἀνεσις οὔτε τέρψις, ἀλλὰ πάντοτε μαθήματα, σιωπὴ, στάσις ἐπιτετηδευμένη, τιμωρίαι καὶ ἀπειλαί!

Οἱ παλαιοὶ πολὺ ἡμῶν εἰδημονέστεροι εἰς τὰ τῆς παιδαγωγίας, ἐδίδασκον τὰ τέκνα των διὰ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς τὰς κυριωτέρας ἐπιστήμας καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Εἰς τοὺς ἀπαιδεύτους ἴσως τοῦτο φαίνεται ἀπίστευτον· τόσον παρήλλαξαν τὰ ἦθη μας! ἀλλὰ μικρὰ τῆς ἱστορίας πείρα δύναται ἡλίου φαεινότερον νὰ μαρτυρήσῃ ὅτι τοιαύτη ἦτο ἢ κοινῶς παραδεδεγμένη μέθοδος ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς Ἕλλησιν. Ἡμεῖς σήμερον, ἂν ὄχι ἄλλο, ἄς προσπαθήσωμεν καὶ νὰ συγκεράσωμεν τὸ τερπνὸν μετὰ τοῦ ὠφελίμου.

Εἶπομεν ὅτι καλὸν εἶναι ν' ἀποφεύγωμεν τὰς τιμωρίας· ἀλλ' ὅσακις τοῦτο δὲν κατορθοῦται, αἱ ἐπιβαλλόμε-

μεναι ποινὰι πρέπει νὰ ᾖναι ὡς οἶόν τε ἐλαφραὶ, καὶ νὰ ἐπιβάλλωνται διὰ τρόπου τοιούτου, ὥστε τὸ παιδίον νὰ αἰσχύνηται καὶ νὰ μετανοῇ διὰ τὸ σφάλμα του. Παράστησον, φέρ' εἰπεῖν, εἰς αὐτὸ ὅποσον προσεπάθησες ν' ἀποφύγῃς τὴν ἐσχάτην αὐτὴν ἀνάγκην· λάλει ἐνώπιόν του μετ' ἄλλων φίλων περὶ τῆς ἀθλιότητος ἐκείνων ὅσοι, χάνοντες καὶ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν φιλοτιμίαν, καταντῶσι νὰ τιμωρῶνται ὡς ἄλογα ζῶα, καὶ δείκνυε ὅτι δὲν τὸ ἀγαπᾷς ὡς ἄλλοτε, ἕωσοῦ ἴδῃς ὅτι ἔχει ἀνάγκην παρηγορίας· τιμῶρει δὲ αὐτὸ ἢ ἐπὶ παρουσίᾳ ἄλλων ἢ κατ' ἰδίαν, καθ' ὅσον νομίσης ὠφελιμώτερον, ἀλλὰ μᾶλλον φύλαττε τὴν δημοσίαν τιμωρίαν ὡς τελευταῖον φάρμακον. Παρακάλει δ' ἐνίοτε τρίτον τινὰ συνετὸν φίλον νὰ παρηγορῇ τὸ παιδίον, νὰ λέγῃ πρὸς αὐτὸ ὅσα τότε δὲν ἀρμόζει νὰ εἴπῃς σὺ, καὶ νὰ τὸ παρακινή νὰ προσέλθῃ καὶ νὰ σοῦ ζητήσῃ συγγνώμην· ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων μεταχειρίζου τὸ κατάλληλον μέσον.

Ὅσον τὸ δυνατόν ἀπόφευγε τὰ τυπικὰ μαθήματα· δύνασαι ὁμιλῶν εὐτραπέλως ν' ἀναμίξῃς ἐπιτηδείως ἀπείρους γνώσεις ὠφελιμωτέρας τῶν μαθημάτων· εἶδον παιδία μαθόντα ν' ἀναγινώσκωσιν ἐνῶ ἔπαιζον.

Σήμερον ὅμως τί γίνεται συνήθως παρ' ἡμῖν; δίδουσιν εἰς τοὺς παῖδας πρὸς ἀνάγνωσιν βιβλία περιέχοντα ὑψηλὰς πολλάκις ἐννοίας, καὶ γεγραμμένα εἰς γλῶσσαν τετορνευμένην καὶ ἀρχαίζουσαν, ὥστε ἐκεῖνα μὴ ἐννοοῦντα μὴδὲ γρῦ, κουράζονται καὶ ἀηδιάζουσι τὴν ἀνάγνωσιν· Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτου δίδέ εἰς τὸ παιδίον βιβλία κομψῶς δεδεμένα, περιέχοντα μάλιστα εἰκονογραφίας καὶ γεγραμμένα με ὕφος ἀπλοῦν καὶ ἐπαγωγόν· ἐπειδὴ δὲ πᾶν ὅ,τι ἡδύνει τὴν φαντασίαν διευ-

κολύνει και την μελέτην, εκλεγε βιβλία περιέχοντα διηγήματα σύντομα και περίεργα, και ἔσο βέβαιος τότε ὅτι τὸ παιδίον θὰ μάθῃ τάχιστα ν' ἀναγινώσκη. Μὴ ἐπιμένῃς δὲ νὰ ἀναγνώσῃ ὀρθῶς, διότι τὸ κουράζεις, ἀλλ' ἄφες αὐτὸ νὰ προφέρῃ φυσικῶς και ὅπως συνήθως ὁμιλεῖ· ὅταν δὲ τὸρνευθῇ ἡ γλῶσσά του, ἐνδυναμωθῇ τὸ στήθος, και γυμνασθῇ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, τότε και ἀκόπως και εὐδιακρίτως και μετὰ χάριτος θ' ἀναγινώσκη.

Τοιαύτην τινὰ μέθοδον μεταχειρίσθητι και πρὸς διδασκαλίαν τῆς γραφῆς. Ὅταν τὸ παιδίον μάθῃ ὅπως οὖν ν' ἀναγινώσκη, δίδαξέ το παῖζον νὰ σχηματίζῃ γράμματα, και ἐὰν ἦναι πολλὰ παιδιά ὁμοῦ κίνει αὐτὰ εἰς ἄμιλλαν· ἐπειδὴ δὲ φύσει ἀρέσκονται νὰ σχηματίζωσι σχέδια ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἐὰν ὀλίγον τι ὑποβοηθήσῃς τὴν τάσιν ταύτην θὰ σχηματίσωσι γράμματα και ἀνεπαισθήτως θὰ συνειθίσωσιν εἰς τὸ γράφειν. Καλὸν εἶναι μάλιστα νὰ τὰ παροτρύνῃς εἰς τοῦτο ὑποσχόμενος και τινα ἀμοιβὴν εὐχάριστον και ἐντελῶς ἀκίνδυνον.

Εἰπέ, φέρ' εἰπεῖν, εἰς τὸ παιδίον· γράψε μίαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἀδελφόν σου, ἢ τὴν ἐξαδέλφην σου και ζήτησον τὸ δεῖνα πράγμα. Τὰ τοιαῦτα τέρπουσι και ὠφελοῦσιν ἐνταυτῶ, ἐνῶ ἡ θλιβερὰ ἰδέα κανονικῆς και σοβαρᾶς παραδόσεως οὐδένα ζῆλον ἐμπνέει εἰς τὸ παιδίον ὑπὲρ τῆς μαθήσεως.

Και ἕτερον ἐλάττωμα ἔχει ἡ σημερινὴ παιδαγωγία· συγκεντρώνει ἐδῶ μὲν ὅ,τι τερπνόν, ἐκεῖ δὲ ὅ,τι ἀνοστον και δυσάρεστον· τὸ τερπνόν εἰς τὰς διασκεδάσεις, τὸ σοβαρὸν και ἀνοστον εἰς τὴν διδασκαλίαν. Τί δ' ἐκ τούτου προκύπτει; τὸ παιδίον δὲν βλέπει τὴν ὥραν νὰ τελειώσῃ τὸ ἀηδὲς μάθημα, και νὰ τρέξῃ εἰς τὰς διασκεδάσεις εἰς ἃς παραδίδεται ψυχῇ τε και σώματι.

Ἄς προσπαθήσωμεν λοιπὸν νὰ μεταλλάξωμεν τάξιν και ἃς καταστήσωμεν τὴν διδασκαλίαν εὐχάριστον, καλύτεροντες αὐτὴν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς τέρψεως και τῆς ἐλευθερίας. Ἄς ἀνεχώμεθα νὰ διακόπτωσιν ἐνίοτε τὴν μελέτην διὰ μικρῶν παιδικῶν παρεκτροπῶν, καθόσον μάλιστα ἔχει ἀνάγκη συνεχοῦς ἀναψυχῆς ὁ νοῦς τῶν παιδίων· ἃς ἀφήσωμεν αὐτὰ νὰ περιπλανῶσιν ὀλίγον τὸ βλέμμα των τῆδε κακεῖσε κατὰ βούλησιν και νὰ κάμνωσι μάλιστα ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν και μικρὰς παρεκβάσεις ἢ ἄλλην τινὰ παιδιάν. Μετὰ τοῦτο ἃς τὰ ἐπαναφέρωμεν τεχνηέντως εἰς τὸ κύριον ἔργον. Ἡ μονοτονία και ἡ ἀδιάλειπτος μελέτη εἶναι λίαν βλαπτικά, και ὅσοι παιδαγωγοὶ ἀσπάζονται τὴν ὀλιθυρίαν ταύτην μέθοδον, πράττουσι τοῦτο πρὸς εὐκολίαν και διότι ἀπαιτεῖ ὀλιγωτέραν προσοχὴν και ἐπιμέλειαν.

Ἐκ τῶν παιδίων πρέπει μὲν ν' ἀποφεύγωμεν τὰς καθ' ὑπερβολὴν ἡδονικὰς ὄσαι κατακυριεύουσιν ὀλόκληρον τὴν προσοχὴν τοῦ παιδός· νὰ ἐπιζητῶμεν δὲ και πρᾶξι μῶμεν ἐκεῖνας ὄσαι ἀναψύχουσι μὲν τὸ πνεῦμα δι' εὐαρέστου ποικιλίας και διδάσκουσιν αὐτὸ ὅπως οὖν ὠφέλιμα πράγματα, ἐνδυναμοῦσι δὲ και τὸ σῶμα διὰ συχνῆς ἀσκήσεως· τοῦτο δὲ κατορθοῦμεν εὐκολώτατα και ἀκόπως· διότι τὰ παιδιά ἔχουσι τάσιν ἔμφυτον πρὸς τὰς παιδιὰς τὰς ἀπαιτούσας κίνησιν τοῦ σώματος, ὅθεν μὲ μηδαμινὰ ἀθύρματα εὐχαριστοῦνται, ἀρκεῖ νὰ ἀλλάσωσι συνεχῶς θέσιν. Ἐπομένως ὁ παιδαγωγὸς δὲν ἔχει ἄλλο νὰ πράξῃ παρὰ νὰ τὰ ἐπιβλέπῃ παίζοντα και νὰ μετριάξῃ ἐν ἀνάγκῃ τὸν ἄμετρον ἐνθουσιασμόν, εἶναι ὅμως καλὸν νὰ ὑποδεικνύῃ εἰς αὐτὰ ἐκ διαλειμμάτων τὸ ὠραῖον τῶν ἠθικῶν τέρψεων, τῶν προερχομένων ἐκ τῶν συνδιαλέξεων, τῶν διηγημάτων ἢ ἱστοριῶν και ἐξ

ἄλλων τεχνικῶν παιδιῶν, αἱ ὁποῖαι περιέχουσι καὶ τι διδακτικόν. Ὅλα ταῦτα ἐν καιρῷ χρησιμοποιοῦνται· δὲν πρέπει ὁμῶς νὰ βιάζωμεν τὴν ὄρεξιν τῶν παιδῶν, ἀλλὰ μόνον νύξιν τῶν πραγμάτων νὰ παρέχωμεν εἰς αὐτά· θὰ ἔλθῃ δὲ ἐποχὴ καθ' ἣν τὸ μὲν σῶμα θὰ ἦναι στασιμώτερον, πολλῶ δὲ μᾶλλον θὰ ἐργάζεται ὁ νοῦς.

Ἐκ τῆς μεθόδου ταύτης τοῦ καθιστᾶν ὡς οἶόν τε τερπνότερα τὰ σοβαρὰ ἔργα προσγίνεται καὶ ἄλλη ὠφέλεια, μετριάζεται δηλαδὴ κατὰ πολὺ ἢ πρὸς τὰς ἡδονὰς ὁρμὴ τῆς νεανικῆς ἡλικίας, διότι ὁ τῶν διασκεδάσεων ὑπέρμετρος πόθος γεννᾶται ἐκ τῆς ἀδιαλείπτου ὑποταγῆς καὶ τῆς δυσθυμίας. Ἐὰν τὸ κοράσιον δὲν ἐδυσανασχέτῃ συναναστρεφόμενον μετὰ τῆς μητρὸς του, δὲν θὰ προσεπάθει νὰ τὴν ἀποφύγῃ καὶ θὰ ἐπεζήτει ἄλλας συναναστροφὰς ὀλιγώτερον ὠφελίμους τῆς οἰκιακῆς.

Προκειμένου λόγου περὶ διασκεδάσεως, πρέπει ν' ἀποφεύγωμεν τὰς ὑπόπτους συναναστροφὰς, νὰ μὴ ἀναμιγνύωμεν τὰ ἄρρενα μὲ τὰ κοράσια καὶ ἐκ τούτων νὰ ἐκλέγωμεν τὰ κόσμια καὶ χρηστοθήθη ὡσαύτως πρέπει ν' ἀποφεύγωμεν τὰς ἀσέμνους παιδιὰς, καὶ ὅλας ἐκεῖνας ὅσαι ἀπαιτοῦσι σωματικὴν κίνησιν ἀνάρμοστον εἰς νεάνιδα, καὶ τὰς συχνὰς ἐκ τοῦ οἴκου ἐξόδους, καθὼς καὶ οἵανδ' ἢποτε ὀμιλίαν πόθον τούτου κινούσαν. Ἐνόσω τις δὲν κυλισθῇ εἰς τὸν βόρβορον τῆς ἡδυπαθείας, ἐνόσω δὲν συνειθίσῃ εἰς τὰς μεγάλας καὶ θορυβώδεις διασκεδάσεις, καὶ δὲν ἀναφυῶσιν εἰς τὴν ψυχὴν του πάθη σφοδρὰ, χαίρει καὶ εὐθυμεῖ εὐκόλως· ἀλλ' ὅταν ζυμωθῇ μὲ τὰς μεγάλας ἡδονὰς δὲν ἀρέσκεται πλέον εἰς τὰς μετρίας, καὶ ἀδημονεῖ ζητῶν ὅπου δὲν ὑπάρχει τὴν ἀπολεσθεῖσαν εὐδαιμονίαν.

Συμβαίνει ὡς πρὸς τὰς ἡδονὰς ὅ,τι καὶ ὡς πρὸς τὰ

φαγητά. Ἀφοῦ δηλαδὴ συνειθίσωμεν εἰς καρυκεύματα ὀρεκτικὰ, τὰ ἀπλᾶ καὶ ἀβλαβῆ φαγητά μᾶς φαίνονται ἄνοστα καὶ ἀνούσια. Ἄς ἀποφεύγωμεν λοιπὸν τὰς μεγάλας ψυχικὰς συγκινήσεις τὰς προξενούσας ἐν τέλει κόρον καὶ μελαγχολίαν· εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνοι καὶ μάλιστα εἰς τὰ παιδιά, διότι αὐτὰ παραδίδονται εὐκολώτερον εἰς τὰς ἰδίας ὁρμὰς καὶ ἀρέσκονται εἰς τὰς ἀενάους συγκινήσεις. Ἄς τὰ συνειθίσωμεν εἰς τὰ ἀπλᾶ καὶ μέτρια, ὥστε νὰ μὴ ἔχωσιν ἀνάγκην ἐντέχνων μὲν καρυκευμάτων πρὸς τροφήν, μεγάλων δὲ καὶ θορυβωδῶν διασκεδάσεων πρὸς τέρψιν αὐτῶν. Διὰ λιτῆς καὶ τακτικῆς διαίτης διατηρεῖται ἡ ὄρεξις πάντοτε ἀκμαία, καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ διεγερθῇ διὰ καρυκευμάτων ἐπιφερόντων τρυφηλότητα καὶ ἀκрасίαν. Ἡ ἐγκράτεια, ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, εἶναι πηγὴ ἀνεξάντλητος ἡδονῆς· καὶ ὄντως διατηρουμένου δι' αὐτῆς τοῦ σώματος ὑγιοῦς, εἴμεθα πάντοτε ἱλαροὶ καὶ εὐθυμοὶ, καὶ δὲν ἔχομεν χρεῖαν τεχνητῶν μέσων, οὐδὲ θεάτρων, οὐδὲ μεγάλης δαπάνης διὰ νὰ διασκεδάσωμεν· ἀντὶ τούτων μικρὸν καὶ πρόχειρον παίγνιον, ἢ ἀνάγνωσις, ἢ εἰς τι ἔργον ἐνασχόλησις, ἢ ἀπλοῦς περίπατος, ἢ ἀθῶα συνδιάλεξις ἀναγκαῖα μετὰ τὴν ἐργασίαν πρὸς ἀναψυχὴν, μᾶς τέρπει πολὺ περισσότερον τῆς ἀρμονικωτέρας μουσικῆς.

Ἐξ ὅλων τῶν δυσχερειῶν ὅσας παρέχει ἡ παιδαγωγία οὐδεμία δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν ἀνατροφὴν παιδὸς ἀπαθοῦς. Οἱ ζῶηροὶ καὶ εὐαίσθητοὶ χαρακτήρες ὑπόκεινται μὲν εἰς ὀλεθρίας ἀποπλανήσεις παρασυρόμενοι ὑπὸ τῶν παθῶν καὶ τῆς οἰήσεως· ἔχουσιν ὁμῶς καὶ μεγάλας ἀρετὰς ἐπανορθούσας πολλάκις τὰς προγενεστέρας παρεκτροπὰς. Ἡ μάθησις ἔχει ἐν αὐτοῖς ρίζας κεκρυμμένας αἰτινες βλαστάνουσι καὶ καρποφοροῦσιν

ὅταν ἡ πείρα συνδράμη τὴν ἐχεφροσύνην, ὅταν καταπραυνθῶσι τὰ πάθη· τοὺς τοιοῦτους χαρακτῆρας ἤξεύρομεν τοῦλάχιστον πῶς νὰ τοὺς καταστήσωμεν προσεκτικούς, καὶ τίνι τρόπῳ νὰ διεγείρωμεν ἐν αὐτοῖς τὴν περιέργειαν· ἤξεύρομεν πῶς νὰ τοὺς προσελκύωμεν εἰς τὸ διδασκόμενον καὶ πῶς νὰ κεντήσωμεν τὴν φιλοτιμίαν των, ἐνῶ τοὺς ἀπαθείς καὶ νωθροὺς οὐδὲν ἐκ τούτων συγκινεῖ· ὅλαι αὐτῶν αἱ σκέψεις εἶναι κοῦφοι καὶ ἐπιπόλαιοι, οὐδέποτε προσέχουσιν εἰς ὅ,τι πρέπει, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ τιμωρίαι δὲν ἔχουσιν ἐπ' αὐτῶν ἐπιρροήν, διότι ἀκούουσι καὶ δὲν αἰσθάνονται. Ἡ νωθρότης αὕτη καθιστᾷ τὸ παιδίον ἀμελὲς καὶ ἀδιάφορον πρὸς πᾶν ὅ,τι πράττει· καὶ ἐὰν δὲν προληφθῇ τὸ κακὸν ἐξ αὐτῆς τῆς νηπιακῆς ἡλικίας ἀποτυγχάνουσι πᾶσαι αἱ περὶ ἀγωγῆς προσπάθειαι, ὅσῳ καλαὶ καὶ ἂν ὑποθεθῶσιν· ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἀποτυχίας πολλοὶ, ἐπιπολαίως κρίνοντες, συμπεραίνουσιν ὅτι διὰ νὰ γίνῃ τις ἐνάρετος πρέπει νὰ πλασθῇ ὑπὸ τῆς φύσεως τοιοῦτος, εἰ δὲ μὴ, οὐδεμίαν ἐπὶ τῆς μελλούσης μορφώσεως ἐπιρροήν ἔχει ἡ ἀγωγή· ἐνῶ ἐδύναντο νὰ εἴπωσιν ὀρθότερον ὅτι πολλαὶ φύσεις ὁμοιάζουσι πρὸς γῆν τραχεῖαν μετρίως ἐνδίδουσιν εἰς τὴν καλλιέργειαν. Αἱ τοιαῦται φύσεις ἀποτραχύνονται ὀλοτελῶς, ἐὰν ἐγκαίρως δὲν ληφθῇ ἡ προσήκουσα περὶ αὐτῶν ἐπιμέλεια.

Ἐπάρχουσι πρὸς τούτοις καὶ ἄλλοι χαρακτῆρες λίαν δυσδιάγνωστοι· φαίνονται δηλαδὴ κατ' ἀρχὰς καλοὶ, ἐπειδὴ ἡ παιδικὴ χάρις καὶ ἡ ἀβρότης καλύπτει πᾶν ἐλάττωμα, διανοητικὴ ἐτοιμότης καὶ μετρία μᾶς ἐκπλήττει ὡς πρᾶγμα σπάνιον κατὰ τοιαύτην ἡλικίαν, συγχωροῦμεν ὅλους αὐτῶν τοὺς παραλογισμοὺς, ἀποδίδοντες αὐτοὺς εἰς ἀπλοϊκότητα καὶ ἐκλαμβάνομεν τὴν

τὴν συνήθη εἰς τοὺς παῖδας ζωηρότητα ὡς δξύτητα νοῦς. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπατώμεθα εἰς τὰς περὶ τοῦ μέλλοντος λαμπρὰς ἐλπίδας μας ὡς πρὸς τὰ παιδιά, καὶ πολλὰ τούτων, ἐνῶ ἐθαυμάζομεν τὴν ἔκτακτον διανοητικὴν των ἀνάπτυξιν, προϊούσης τῆς ἡλικίας κατήντησαν ἀνόητα καὶ ἀνάξια προσοχῆς. Ἐξ ὅλων τῶν παιδικῶν προτερημάτων ὅσα παρουσιάζει ἡ παιδικὴ ἡλικία, μόνην τὴν κρίσιν θεωρεῖ ὡς λόγου ἀξίαν, διότι αὕτη πάντοτε συναυξάνει μετὰ τοῦ παιδὸς ἂν καλῶς καλλιεργηθῇ, ἐνῶ ἡ παιδικὴ χάρις ἐκλείπει, ἡ ζωηρότης ἐξαφανίζεται καθὼς πολλάκις καὶ αὐτὴ ἡ εὐαισθησία, καθόσον τὰ πάθη καὶ ἡ συναναστροφὴ μετ' ἀνθρώπων διπροσώπων σκληρύνει ἀναιπαισθήτως τὴν καρδίαν τῶν νέων τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸν πρακτικὸν βίον. Ἐξέτασον λοιπὸν μετ' ἐπιστάσις τὴν φύσιν τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ ποδηγετήσης, καὶ ἐὰν ἀνακαλύψῃς ὅτι χάριν μόνον παιδικὴν ἔχει, στερεῖται δὲ περιεργείας ἢ ὀλίγον ἐπενεργεῖ ἐπ' αὐτοῦ ἡ εὐγενὴς ἀμιλλα, σύμπτωμα ἀποθαρρύνον μεγάλως πάντα παιδαγωγόν, ὑπομόχλευσον ἀμέσως ὅλα τῆς ψυχῆς τοῦ παιδὸς τὰ ἐλατήρια διὰ νὰ τὸ ἐξεγείρῃς ἀπὸ τοῦ ληθάργου, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ διδάσκῃς διὰ μιᾶς πολλὰ πράγματα καὶ νὰ κουράζῃς τὸ μνημονικόν του, διότι οὕτως ἐπιβαρύνεται καὶ ἀμβλύνεται ὁ νοῦς· μὴ τὸ στενοχωρῆς δι' ὀχληρῶν κανόνων, ἀλλὰ διασκεδάζε το· ἐπειδὴ ἀντὶ οἴησεως πάσχει ἀναισθησίαν, ὑποδείκνυε εἰς αὐτὸ ἀφόβως εἰς τί εἶναι ἱκανόν, ἐγκωμίαζε καὶ τὰς ἐλαχίστας προόδους του, κατάπεισον αὐτὸ νὰ μὴ φοβῆται ὅτι δὲν θὰ εὐδοκιμήσῃ εἰς πράγματα τὰ ὁποῖα γνωρίζει καλῶς,

ἢ τοιοῦτοτρόπως κίνει αὐτὸ εἰς φιλοτιμίαν. Εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παίδων ἡ ζηλοτυπία εἶναι ἐρριζωμένη βαθύτερον παρ' ὅσον φανταζόμεθα, καὶ ἔνεκα τοῦ πάθους τού-

του πολλά τήκονται και μαραίνονται. Ὑπάρχουσι δὲ μητέρες βασανίζουσαι σκληρῶς τὰ τέχνα των διὰ τοῦ μαρτυρίου τούτου. Οὐχ ἦττον ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα ἐντέχνως και τὴν ζηλοτυπίαν ὡς ἀντιφάρμακον κατὰ τῆς ἠλιθιότητος, ἀντιπαραθέτοντες ἐνώπιόν του ἄλλα παιδιά, ἀλλ' ὄχι ἀνώτερα αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐπιμέλειαν, διότι παραδείγματα δυσανάλογα πρὸς τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν ἀποθαρρύνουσιν αὐτὸ ὀλοτελῶς.

Ἐκ διαλειμμάτων προσπάθει ὥστε νὰ ἀναδεικνύηται ἀνώτερος ἢ νικητῆς τῶν ἄλλων παίδων τὰ ὁποῖα ζηλοτυπεῖ, και ἐνθάρρυνον αὐτὸ ὥστε νὰ γελαῖ μετὰ σοῦ διὰ τὴν ἀτολμίαν του, φέρε δὲ εἰς παράδειγμα και ἄλλους, οἵτινες ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἦσαν ὡς αὐτὸ συνεσταλμένοι, κατῴρθωσαν βαθμηδὸν νὰ ὑπερνικήσωσι τὸ φυσικὸν τοῦτο ἐλάττωμα. Διὰ πλαγίου δὲ τρόπου δίδασχε αὐτὸ ὅτι ἡ ἀτολμία και ἡ νωθρότης ἐπισκιάζουσι τὸν νοῦν και ὅτι οἱ ἀδρανεῖς και φυγόπονοι, ὅσῳ εὐφρεῖς και ἂν ἦναι, ἀποβλακοῦνται και ἐκφραυλίζονται. Ποτὲ ὁμως μὴ μεταχειρίζου εἰς τὰς τοιαύτας διδασκαλίας ὕφος αὐστηρὸν και τραχὺ, διότι ἡ τραχύτης ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἀποναρκῶνει τὸν χαῦνον και ἀτολμον παῖδα· ἀπλοποιεῖ μάλιστα παντοίῳ τρόπῳ και συγκίρνα μὲ τὸ τερπνὸν οἷανδ' ἥποτε μελέτην ἀναγκασθῆς νὰ ἐπιβάλης. Ὅσακις δὲ παρουσιασθῆ ἀνάγκη νὰ καταφύγῃ εἰς ἐπιπλήξεις ἢ εἰς περιφρονητικούς κατ' αὐτοῦ λόγους, ἀνάθες τὴν ἐκτέλεσιν εἰς δευτερεῦον πρόσωπον και προσποιῶ ὅτι ἀγνοεῖς τὰ συμβαίνοντα. Ἐν ἐνὶ λόγῳ κατάβαλλε πᾶσαν δυνατὴν ἐνέργειαν πρὸς ἔμπνευσιν αἰσθητικότητος εἰς τὰ τοιοῦτου εἶδους παιδιά.

Δυσκολώτερον συνάμα δὲ και ἀναγκαιότατον εἶναι και τὸ νὰ ἐμπνεύσῃς εἰς τοὺς παῖδας τὸ αἶσθημα τῆς φιλίας,

Ἄμα τὸ παῖδιον φθάσῃ εἰς ἡλικίαν ἱκανὴν πρὸς τοῦτο, φρόντισον νὰ προσκολληθῇ εἰς φίλους δυναμένους νὰ τὸ ὠφελήσωσι διὰ τῆς φιλίας δύνασαι νὰ τὸ ὀδηγήσῃς ἀσφαλῶς και εὐκόλως πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἐὰν ἡξεύρῃς νὰ ἐπωφεληθῆς τῆς περιστάσεως, και ἐὰν γίνῃ κατάλληλος ἐκλογὴ φίλων. Ὑπάρχουσιν ὁμως παῖδες οἵτινες ἐκ γενετῆς εἶναι διπρόσωποι, κρυψίνοες, ἄστοργοι και εἰς ἄκρον ἐγώϊσταί· οἱ τοιοῦτοι ἐξαπατῶσι τοὺς γονεῖς των καθισταμένους ἐκ φιλοστοργίας λίαν εὐπίστους, ὑποκρίνονται ὅτι τοὺς ἀγαπῶσι, σπουδάζουσι τὰς ὀρέξεις των και συμμορφοῦνται πρὸς αὐτάς· προσποιῶνται εὐπείθειαν μεγαλητέραν τῶν ἄλλων ὁμηλικῶν, οἵτινες φέρονται ἀνυποκρίτως και ἀφελῶς, και φαίνονται εὐάγωγοι και γλυκεῖς, ἐνῶ ὑποκρύπτουσι θέλησιν σιδηρᾶν, ἢ δὲ διεφθαρμένην αὐτῶν φύσιν ἢ ζυμωθείσα μὲ τὴν ὑπόκρισιν τότε μόνον ἀποκαλύπτεται καθ' ὀλοκληρίαν, ὅταν παρέλθῃ πλέον ὁ καιρὸς τῆς περιστολῆς.

Τοιοῦτου χαρακτῆρος παῖδες εἶναι σχεδὸν ἀνεπίδεκτοι ἀγωγῆς και ὁμως ὑπάρχουσι πολὺ περισσότεροι παρ' ὅσους νομίζομεν· διότι οἱ μὲν γονεῖς δὲν θέλουσι νὰ πιστεύσωσιν ὅτι ἡ καρδία τῶν τέκνων των εἶναι πονηρὰ, οἱ δὲ φίλοι βλέποντες τὴν τυφλότητα τῶν γονέων δὲν τολμῶσι νὰ τοὺς καταπέισωσι περὶ τοῦ ἐναντίου, και οὕτω τὸ κακὸν ἀδιακόπως αὐξάνει. Πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ ἀναγκαιότατον εἶναι ν' ἀφήνωμεν τοὺς παῖδας ἀπὸ τῆς νηπιακῆς ἡλικίας ἐλευθέρους ν' ἀποκαλύπτωσιν ἀφόβως τὰς φυσικὰς των βροπὰς, διότι ἂν καλῶς δὲν γνωρίζωμεν αὐτάς δὲν δυνάμεθα νὰ θεραπεύσωμεν τὰ ἐλαττώματά των. Τὰ παιδιά εἶναι φύσει ἀφελῆ και ἀνυπόκριτα, ἀλλ' ἄμα ὀλίγον τὰ στενοχωρήσῃς, ἢ ὑποπτεῦθῶσιν ὅτι προσποιεῖσαι, ἐκείνη ἢ πρώτη ἀπλότης παύει και

δὲν ἐπανέρχεται πλέον. Ἡ εὐαισθησία τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀγαθότης εἶναι θεῖα χαρίσματα, ἔμφυτα εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὐχ ἥττον εἰς ἡμᾶς ἀπόκειται νὰ ἐξυπνήσωμεν τὰ αἰσθήματα ταῦτα διὰ γενναίων παραδειγμάτων, διὰ λόγων διδασκόντων τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀφιλοκέρδειαν, καὶ δι' ἐνδείξεως ἀποστροφῆς πρὸς τοὺς ἄνθρώπους τοὺς ἐγώιστάς. Πρέπει λοιπὸν νὰ κατορθώσωμεν ὥστε τὰ παιδιά νὰ γευθῶσιν ἐνωρὶς καὶ πρὶν εἰσέτι ἀπολέσωσι τὴν πρώτην αὐτῶν ἀπλότητα τὴν ἐκ τῆς ἀδόλου καὶ ἀμοιβαίας φιλίας ἡδονήν· πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τοῦ σκοποῦ τούτου καλὸν εἶναι νὰ συναναστρέφωνται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετ' ἄνθρώπους, οἵτινες νὰ μὴ εἶναι μήτε τραχεῖς ἢ δόλιοι, μήτε χαμερπεῖς ἢ φιλοκερδεῖς, πρέπει δὲ καὶ νὰ ἐπαινώμεν ὅ,τι ἂν πράξωσιν ὑπὸ τῆς φιλίας κινούμενα, ἀρκεῖ νὰ μὴ ἦναι ἀπρεπές, ἢ ὑπερβολικόν· ἀναγκαιότατον πρὸς τούτοις εἶναι νὰ μὴ γίνονται πρὸς τοὺς φίλους ὑπὸ τῶν γονέων ἐνώπιον αὐτῶν θωπεῖαι καὶ ἄλλαι ἐπίπλαστοι καὶ περιτταὶ ἐνδείξεις φιλοφροσύνης, διότι διὰ τούτων μανθάνουσι τὰ παιδιά ν' ἀγαπῶσι τοὺς φίλους τῶν δι' ἐπιτηδεύσεως καὶ κατ' ἐπιφάνειαν μόνον.

Τὸ ἀντίθετον ἐλάττωμα ἔχουσι συνήθως τὰ κοράσια, προσκολλῶνται δηλαδή εἰς πράγματα μηδαμινά· ἂν ἴδωσι δύο ἄνθρώπους διαπληκτιζομένους συμπαθοῦσιν ἀμέσως ὑπὲρ τοῦ ἐνός· ἀγαπῶσι δὲ καθ' ὑπερβολήν, ἢ ἀποστρέφονται ἀνευ λόγου καὶ οὐδὲν μὲν ἐλάττωμα ἀνευρίσκουσιν εἰς ὅ,τι ὑπολήπτονται, οὐδεμίαν δὲ ἀρετὴν εἰς ὅ,τι περιφρονοῦσι. Κατὰ τῶν τοιούτων φαντασιοκοπημάτων δὲν πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ν' ἀντιτασσώμεθα, διότι ἐνίσχυόνται διὰ τῆς ἐναντιώσεως· ἀλλὰ νὰ καταπιθῶμεν τὸ κοράσιον ὅτι γνωρίζομεν κάλλιον αὐτοῦ κατὰ πόσον εἶναι καλὸν ἢ κακὸν ἐκεῖνο ὅπερ πᾶ ἀρέσκει

ἢ ἀποστρέφεται, καὶ ἐν ᾧρᾳ ἀρμοδίᾳ νὰ ἐπιδεικνύωμεν τὰ ἀτοπήματα τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ ἐνός καὶ τὰ πλεονεκτήματα τῶν ἀρετῶν τοῦ ἐτέρου. Τοιουτοτρόπως ἐπέρχεται βαθμηδὸν ἡ ὀρθὴ κρίσις καὶ ριζοῦται εἰς τὴν ψυχὴν τῆς νεάνιδος. Μετὰ τοῦτο καλὸν εἶναι νὰ τὴν ἐνθουμίζης πόσον αἱ ιδέαι εἰς τὰς ὁποίας ἄλλοτε ἀνευδότως ἐπέμενεν ἀπεδείχθησαν κατόπιν παράλογοι· μετὰ πρᾶότητος δὲ πρόσθετος ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου θὰ ἐννοήσῃ τὴν ὀρθότητα τῶν σημερινῶν συμβουλῶν σου, καὶ διηγήσου ὅσα παρόμοια σφάλματα διέπραξες καὶ σὺ κατὰ τὴν νεότητά σου. Πρὸ πάντων δείκνυε μεθ' ὅσης δύνασαι συντριβῆς ὅπόσον αἱ κακίαι καὶ αἱ ἀρεταὶ εἶναι ἀναμειγμέναι ἐν τῇ κοινωνίᾳ, καὶ πόσον ἐπομένως πρέπει νὰ προσέχωμεν εἰς τὰς συμπαθείας ἢ τὰς ἀντιπαθείας ἡμῶν.

Μὴ ὑπόσχου ποτὲ εἰς τὰ παιδιά ὅτι θὰ τὰ ἀνταμείψῃς διὰ καλλωπισμάτων ἢ ζαχαρικῶν, διότι δύο ἐνταυτῶ κακὰ προέρχονται ἐκ τούτου, τὰ διδάσκεις δηλαδή νὰ ὑπολήπτονται πράγματα ἄξια περιφρονήσεως καὶ ἐλαττώνεις τὴν ἀξίαν ἄλλων ἀμοιβῶν πολὺ ὠφελιμωτέρων. Ποτὲ μὴ τὰ φοβερίζῃς διὰ τῆς μελέτης, ἢ ἄλλης τινος ἐργασίας· ἀλλὰ μάλιστα ἀπόφευγε παντὶ σθένει καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ ν' ἀναφέρῃς, καὶ ὁσάκις ἀναγκασθῇς νὰ ἐπιβάλλῃς κανονισμόν τινα μὴ τὸ ὀνομάζῃς, ἀλλὰ προσπάθει νὰ ἐξηγήῃς εἰς τὸ παιδίον διατί τὸ δεῖνα ἔργον πρέπει νὰ γίνηται εἰς ὠρισμένον τόπον καὶ χρόνον.

Οἱ ἐπαινοὶ εἶναι βλαβεροὶ διότι διεγείρουσιν εἰς τὸν ἐπαινούμενον κενοδοξίαν καὶ οἴησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἐνδεχόμενον ν' ἀποθαρρυνθῇ ἐντελῶς τὸ παιδίον, ἂν ποτὲ δὲν ἐπαινῶμεν τὰς καλὰς του πράξεις, τὸ συνετώτερον εἶναι νὰ μεταχειριζώμεθα τοὺς ἐπαινούς μετρίως καὶ μόνον πρὸς ἐμψύχωσιν αὐτοῦ. Λυγίμεθα πρὸς τούτους ν'

ἀνταμείβωμεν τὰ παιδιά ἢ διὰ διασκεδάσεων ἀθῶων, οἷος εἶναι ὁ περίπατος ἐξ οὗ πηγάζει καὶ τις ὠφέλεια, ἢ διὰ δώρων ἐχόντων πραγματικὴν ἀξίαν, ὡς παραδείγματος χάριν εἰκόνες, ἰχνογραφίαι, νομισματοσῆμα, γεωγραφικοὶ πίνακες καὶ χρυσόδετα βιβλία.

ΣΤ.

Τὰ παιδιά ἀγαπῶσι καθ' ὑπερβολὴν τὰ ἀστεῖα διηγήματα καὶ δακρύουσι ὑπὸ χαρᾶς ἢ κροτοῦσι τὰς χεῖρας ὡσάντις ἀκούουσι τοιαῦτα. Ὁφελήθητι λοιπὸν ἐκ τῆς ῥοπῆς τῶν ταύτης καὶ ἅμα ἐννοήσης ὅτι εἶναι εὐδιάθετα πρὸς ἀκρόασιν, διηγήθητι μῦθόν τινα σύντομον καὶ τερπνόν, κατ' ἐκλογὴν δὲ προτίμα τοὺς ἠθικοὺς καὶ τοὺς περιστρεφόμενους εἰς ζῶα, καὶ ἐξήγει πάντοτε τὸν ἠθικὸν αὐτῶν σκοπὸν διὰ τοῦ ἐπιμυθίου. Καθ' ὅσον δ' ἀποβλέπει τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν εὐτύχημα εἶναι νὰ ἀγνοῶσιν αὐτὴν ἐντελῶς τὰ κοράσια, διότι εἶναι ἀνήθικος καὶ περιέχει πολλὰ πράγματα ἀνόητα καὶ ἀσεβῆ. Ὄταν δὲ τελειώσης τὴν διήγησιν παῦσε καὶ περίμενε νὰ σὲ παρακαλέσῃ τὸ παιδίον νὰ διηγηθῆς καὶ ἄλλον, ἀφοῦ δὲ ἴδῃς ὅτι ἐκεντήθη ἀρκούντως ἢ περιέργειά του καὶ ἐπιθυμεῖ διακαῶς νὰ ἐξακολουθήσῃς, διηγήσου τινὰ ἱστορίαν ἐκλεκτὴν, ἀλλὰ συντόμως, καὶ ἀνάβαλλε ἀπὸ ἡμέραν εἰς ἡμέραν τὴν συνέχειαν, ὥστε νὰ κρατῆς αὐτὸ πάντοτε μετέωρον καὶ νὰ ἐπιθυμῇ ἀνυπομόνως νὰ μάθῃ τὸ τέλος. Ζωογόνη τὴν διήγησιν δι' ἐκφράσεων ἐντόνων, καὶ προσπάθει νὰ ὁμιλῶσιν ὅλα τὰ πρόσωπα τῆς ἱστορίας σου καὶ νὰ ὁμιλῶσι μὲ τὴν ἀρμόζουσαν ἐκάστη γλώσσαν· τότε τὰ παιδιά τῶν ἀπορίων ἢ ἀναστασίας εἶναι

ζωηροτάτη, νομίζουσι ὅτι βλέπουσι καὶ ἀκούουσι τὰ ἱστορούμενα. Διηγήσου, φέρ' εἰπεῖν, τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰωσήφ· παράστησον τοὺς ἀδελφούς του ὁμιλοῦντας γλώσσαν ἀγροῖκον καὶ κτηνώδη, τὸν δὲ Ἰακώβ ὡς πατέρα φιλόστοργον καὶ τεθλιμμένον· φέρε εἰς τὸ μέσον τὸν ἀρχοντα τότε ἐν Αἰγύπτῳ Ἰωσήφ λαλοῦντα καὶ αὐτὸν καὶ ὑποκρυπτόμενον ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του, ἐκφοβίζοντα αὐτούς καὶ ἐν τέλει ἀποκαλυπτόμενον. Ἡ ἀφελῆς παραστασις ἀφ' ἐνός, καὶ τὸ θαυμαστὸν τῆς ἱστορίας ἀφ' ἐτέρου καταθέλγει τὰ παιδιά· δὲν πρέπει ὅμως καὶ νὰ τὰ ἐπιβαρύνωμεν διὰ συνεχῶν τοιούτων διηγήσεων, ἀλλὰ νὰ κάμνωμεν αὐτὰς ἐπιθυμητάς, καὶ νὰ τὰς παρέχωμεν ὡς ἀμοιβὴν εὐταξίας καὶ εὐκοσμίας. Ποτὲ δὲ νὰ μὴ δίδωμεν εἰς τὰς διηγήσεις μορφήν μαθήματος, μηδὲ νὰ ἀναγκάζωμεν τὸ παιδίον νὰ τὰς ἐπαναλαμβάνῃ ἐκ μνήμης, διότι αἱ ἐπαναλήψεις, ἐὰν δὲν γίνωνται αὐθόρμητως, δυσαρεστοῦσιν αὐτὸ καὶ ὑποκινούσιν ἀντιπάθειαν κατὰ τῶν διηγημάτων.

Σημείωσον ὅτι τὸ παιδίον, ἐὰν ἔχῃ μικρὰν εὐχέρειαν εἰς τὸ λέγειν, ἐπιθυμεῖ οἰκαιοθελῶς νὰ διηγητῆ ἱστορίας εἰς ὅσους ἀγαπᾷ· ἀλλὰ καὶ τότε νὰ μὴ τὸ βιάζῃς, ἀλλ' ἂν θέλῃς εἰπὲ εἰς τρίτον τι πρόσωπον οἰκεῖον νὰ προσποιηθῇ ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ἀκούσῃ τὴν ἱστορίαν, ἔσο δὲ βέβαιος ὅτι τὸ παιδίον θὰ τὴν διηγηθῇ τότε μετὰ πάσης χαρᾶς, σὺ δὲ προσποιήσου ὅτι δὲν ἀκούεις καὶ ἄφες το ἐλεύθερον· μὴ διορθῶνῃς τὰ σφάλματά του. Μόνον ὅταν ἀποκτήσῃ εὐχέρειαν περισσότεραν δύνασαι μειλιχίως νὰ τὸ διδάξῃς τίνι τρόπῳ ἢ διήγησις γίνεται χαριεστέρα, διὰ τῆς συντομίας, τῆς ἀπλοποιήσεως καὶ τῆς ἀφελείας, καὶ ὅτι τοῦτο κατορθοῦται ὅταν γίνῃ κατάλληλος ἐκλογὴ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς φύσεως ἐκά-

στού πράγματος. Ἐὰν εὐρίσκωνται πολλά παιδία ὁμοῦ δίδαξέ τα βαθμηδὸν νὰ παριστάνωσι πρόσωπα γνωστῶν ιστοριῶν· δεῖς, παραδείγματος χάριν, νὰ γίνεται Ἀβραάμ, ὁ ἕτερος Ἰσαὰκ καὶ οὕτω καθεξῆς. Τοῦτο θὰ τὰ εὐχαριστήσῃ παρὰ πᾶσαν ἄλλην διασκέδασιν καὶ ταῦτοχρόνως θὰ τὰ γυμνάσῃ νὰ σκέπτονται καὶ νὰ σπουδαιολογῶσι, καὶ τέλος θὰ ἐγχαράξῃ ἀνεξαλείπτως εἰς τὴν μνήμην των τὰ ιστορικὰ γεγονότα.

Προσπάθει νὰ ἐμπνεύσῃς εἰς αὐτὰ κλίσειν πρὸς τὰς ἱερὰς ἰδίως ιστορίας, ὅπερ δύνασαι νὰ κατορθώσῃς ὅχι λέγων ἀπλῶς ὅτι εἶναι ὠραιότεραι, ἀλλὰ καταπειθῶν αὐτὰ βαθμηδὸν περὶ τούτου· δεῖξον πόσον περιέργοι καὶ θαυμασταὶ εἶναι καὶ πόσας εἰκόνας φυσικὰς καὶ ζωηρὰς παρέχουσιν. Ἡ τῆς κοσμογονίας, ἡ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ἀδάμ ἀπὸ τοῦ παραδείσου, ἡ τοῦ κατακλυσμοῦ, ἡ τῆς θυσίας τοῦ Ἰσαὰκ, ἡ τῶν περιπετειῶν τοῦ Ἰωσήφ, ὧν ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, ἡ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς φυγῆς τοῦ Μωϋσέως καὶ τόσαι ἄλλαι σκηναὶ θαυμάσιαι ὅχι μόνον κινουῦσι τοὺς παῖδας εἰς περιέργειαν, ἀλλὰ καὶ ἐμφυτεύουσιν εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν σπέρματα εὐσεβείας, διδάσκουσαι τὰς πρώτας τῆς θρησκείας πηγὰς. Ἡ βᾶσις τῆς θρησκείας εἶναι ἀναμφισβητήτως ἱστορικὴ καὶ βλέπομεν ὅτι ἡ ἐγκαθίδρυσις καὶ ἡ μονιμότης καὶ τὸ κῆρος αὐτῆς θεμελιοῦνται ἐπὶ σειρᾷ θαυμασίων γεγονότων· ἅς μὴ ὑποτεθῆ δὲ ὅτι προτείνων τὰς ιστορίας ταύτας ἐγνοῶ νὰ ἐμβαθύνωσιν εἰς θεολογικὰς μελέτας, ὅχι, ἀλλὰ τὰς προτιμῶ ὡς συντομωτέρας, ποικιλωτέρας καὶ δυναμένας ν' ἀρέσωσι καὶ εἰς τοὺς βαναυσοτέρους ἀνθρώπους. Ὁ Θεὸς καθὼ πλάσας τὸν ἄνθρωπον, γινώσκει καὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ κάλλιστα, καὶ διὰ τοῦτο ἐστήριξε τὴν θρησκείαν ἐπὶ γεγονότων ἀπλουστάτων καὶ κοινῶν, τὰ ὅποια καὶ

δὲν ἐπισχοτίζουσι τὸν νοῦν τοῦ ἀπαιδευτοῦ, καὶ διευκολύνουσι μάλιστα τὴν ἀντίληψιν καὶ ἀπομνημόνευσιν τῶν θρησκευτικῶν μυστηρίων. Εἶπέ, παραδείγματος χάριν, εἰς τὸ παιδίον ὅτι αἱ τρεῖς τοῦ Θεοῦ ὑποστάσεις ἀποτελοῦσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν· ἴσως διὰ συνεχοῦς ἐπαναλήψεως ἀπομνημονεύσῃ τοὺς ὅρους τούτους, ἀλλ' ἀμφιβάλλω ἂν θὰ καταλάβῃ καὶ τὴν ἔννοιαν· ἐνῶ ἂν διηγηθῆς ὅτι ὅτε ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐβαπτίζετο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, ἠκούσθη ἐξ οὐρανοῦ ἡ φωνὴ τοῦ Πατρὸς λέγουσα, «οὗτος εἶναι ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός ἐν ᾧ ἠδόκησα, αὐτοῦ ἀκούετε» καὶ προσθέσῃς ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν εἴδει περιστερᾶς κατήλθεν ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος, παρουσιάζεις λίαν εὐλήπτως τὴν Τριάδα ἀναμεταξὺ ιστορίας τὴν ὁποίαν οὐδέποτε θὰ λησμονήσῃ· τὰ τρία ἐκεῖνα πρόσωπα θὰ τὰ διακρίνῃ πάντοτε ἔνεκα τῆς διαφορῆς αὐτῶν ἐνεργείας· ὑπολείπεται μόνον νὰ μάθῃ ὅτι καὶ τὰ τρία ὁμοῦ συναποτελοῦσι τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεόν. Διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου κατεδείχθη ἀρκούντως ἡ ἐκ τῶν ιστοριῶν προκύπτουσα ὠφέλεια. Καὶ ἐνῶ κατ' ἐπιφάνειαν αὐταὶ μηκύνουσι τὴν διδασκαλίαν, πράγματι ὅμως τὴν συντέμνουσι τὰ μέγιστα καὶ ἀποφεύγουσι τὴν ξηρότητα τῆς κατηχήσεως, ἐνθα τὰ μυστήρια ἐκτίθενται ἀποκεχωρισμένα τῶν σχετικῶν γεγονότων· διὸ καὶ οἱ παλαιότεροι παρεδέξαντο ὁμοθυμαδὸν τὴν ἱστορικὴν διδασκαλίαν τῆς θρησκείας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη ἀπαιτεῖ καὶ χρόνον καὶ κόπον περισσότερον· ἀλλ' ἄνευ αὐτῆς ἡ θρησκεία δὲν διδάσκεται, καὶ σχηματίζονται ἰδέαι συγκεχυμέναι περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, περὶ Εὐαγγελίου, περὶ θρησκείας, περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ ὑπακούειν εὐπειθῶς εἰς τοὺς κανόνας αὐτῆς καὶ περὶ τῶν ἀρετῶν ὅσαι πρέπει νὰ περικοσμῶσι τὸν ἀληθῆ χριστιανόν.

Πρὸς τὰς ἄλλας ἱστορίας ὧν ἀνωτέρω ἐμνήσθη προ-
σθεσ καὶ τὴν διὰ μέσου τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης διάβασιν
τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, καὶ τὴν κατασκήνωσιν αὐτοῦ ἐν τῇ
ρῆίμῳ, ὅπου ἐτρέφετο μὲ ἄρτον πίπτοντα οὐρανόθεν καὶ
ἐπινεν ὕδωρ ἀναβλύζον ἐκ βράχου, ὅσάκις ὁ Μωϋσῆς
ἐπάτασεν αὐτὸν διὰ τῆς ράβδου του, καὶ τὴν ἐκ θαύ-
ματος κατάκτησιν τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας, ἔνθα τὰ
ὑδατα τοῦ Ἰορδάνου ἀνήρχοντο πρὸς τὰς πηγὰς των καὶ
τὰ τείχη μιᾶς πόλεως ἐκρημνίζοντο ἀφ' ἑαυτῶν, ἅμα
ἐπλησίαζον οἱ πολιορκηταί· διηγήσου τοὺς μεταξὺ Σαοὺλ
καὶ Δαυὶδ πολέμους, καὶ αὐτὸν νέον καὶ ἄοπλον ποιμένα
καταβάλλοντα τὸν γίγαντα Γολιάθ· διηγήσου τὴν δόξαν
καὶ τὴν φρόνησιν τοῦ Σολομῶντος καὶ πῶς ἐδίκασε τὰς
δύο γυναῖκας τὰς ἀμφισπητούσας τὴν κατοχὴν τοῦ παι-
δός, ἀλλὰ καὶ πῶς κατόπιν ἐξέπεσεν ἀπὸ τῆς περιωπῆς
ἐκείνης εἰς ἄτιμον μαλθακότητα, τὴν ὁποίαν συνεπάγει
πάντοτε ὑπερβολικὴ εὐδαιμονία.

Εἶπε τὰ περὶ προφητῶν, πῶς ἀποστελλόμενοι παρὰ
Θεοῦ ἐλάλουν πρὸς τοὺς βασιλεῖς, μετὰ πόσης ἀκριβείας
προέβλεπον τὰ μέλλοντα, καὶ μετὰ πόσης ταπεινώσεως
καὶ εὐσταθείας ὑπέμειναν τοὺς παντοειδεῖς διωγμοὺς,
ὅσους προεκάλεσαν κατ' αὐτῶν διότι ἔλεγον τὴν ἀλή-
θειαν. Ἐξιστόρησον τὴν πρώτην τῆς Ἱερουσαλήμ κατα-
στροφὴν καὶ τὸν ἐμπρησμόν τοῦ ναοῦ, γινόμενα διὰ τὰς
ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ, καὶ τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν
αὐτοῦ, ὅπου καὶ ἐθρήνει τὴν ποθητὴν Σιών· πρὶν δὲ φθά-
σης εἰς τὴν ἐξοδὸν διηγήθητι τὰ περίεργα καὶ θαυμα-
στά ἔργα τοῦ Ἰωβία, τῆς Ἰουδαίᾳ, τῆς Ἐσθήρ καὶ τοῦ
Δανιήλ, ἐρώτησον μάλιστα τὰ παιδιά ποίαν ἰδέαν ἐσχη-
μάτισαν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν διαφόρων τούτων
ἀγίων, καὶ ποῖον ἐξ αὐτῶν προτιμῶσι. Τότε τὸ μὲν θὰ

κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς Ἐσθήρ, τὸ δὲ ὑπὲρ τῆς Ἰουδαίᾳ καὶ
οὕτω θὰ προκύψῃ μικρὰ φιλονεικία, ἥτις καὶ τὰς ἱστο-
ρίας αὐτὰς θὰ διατυπώσῃ ἔτι βαθύτερον ἐν τῇ μνήμῃ των
καὶ τὴν κρίσιν αὐτῶν θὰ ὀξύνῃ. Κατόπιν ἔλθῃ εἰς τὴν εἰς
Ἱερουσαλήμ ἐπάνοδον τῶν Ἑβραίων καὶ τὴν ἐκ θεμελίων
ἀνέγερσιν αὐτῆς· ζωγράφησον μὲ φαινὰ χρώματα τὰ
ἐκ τῆς εἰρήνης καλὰ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἣν ἀπήλαυσε·
παράστησον ἔπειτα τὸν σκληρὸν καὶ ἀσεβῆ Ἀντίοχον
καὶ τὴν ψευδῆ αὐτοῦ μετάνοιαν, καὶ τὰς ὑπ' αὐτοῦ γε-
νομένας καταπιέσεις, καὶ τὰς νίκας τῶν Μακκαβαίων,
καὶ τὸ μαρτύριον τῶν ἑπτὰ ὁμωνύμων ἀδελφῶν. Ἐλθῃ
εἰς τὴν θαυμαστὴν γέννησιν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προ-
δρόμου καὶ διηγήθητι λεπτομερῶς τὴν τοῦ Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ μετὰ ταῦτα ἐρανίσθητι ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τὰς ἐξο-
χωτέρας τῶν πρέξεών των, πῶς ἐν ἡλικίᾳ δώδεκα ἐτῶν
ἐκήρυξεν ἐπ' ἐκκλησίας, πῶς ἐβαπτίσθη, πῶς ἀπεσύρθη
εἰς τὴν ἔρημον, πῶς ἐκεῖ ἠγωνίσθη κατὰ τοῦ πειρασμοῦ,
πῶς ἐξέλεξε τοὺς ἀποστόλους του· τὸ θαῦμα τοῦ πολ-
λαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων, τὴν μετάνοιαν τῆς Μαγδαλη-
νῆς, ἥτις ἔβρεξε τοὺς πόδας τοῦ Σωτῆρος μὲ δάκρυα καὶ
ἐσπόγγισε μὲ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς της καὶ κατεφί-
λησεν αὐτοὺς καὶ ἤλειψε διὰ μύρου, καὶ τὴν πίστιν τῆς
Σαμαρείτιδος· καὶ τὴν θεραπείαν τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ,
τὴν ἀνάστασιν τοῦ Λαζάρου, τὴν ἐν θριάμβῳ εἴσοδον τοῦ
Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, τὰ πάθη αὐτοῦ καὶ τὴν
ἀπὸ τοῦ τάφου ἀνάστασίν του· καὶ πῶς μετὰ ταῦτα ἐνε-
φανίσθη πολλάκις εἰς τοὺς μαθητάς του ἐν διαστήματι
τεσσαράκοντα ἡμερῶν, καὶ πῶς ἀνελήφθη εἰς τοὺς Οὐ-
ρανοὺς, καὶ πῶς κατήλθε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ πῶς
κατόπιν ἐλιθοβολήθη ὁ ἅγιος Στέφανος καὶ μετενόησεν ὁ

δρομαί των, ιδίως μάλιστα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, εἶναι τερπνόταται διηγήθητι λοιπὸν τινὰς ἐξ αὐτῶν, ὡσαύτως καὶ τὰς θαυμασιωτέρας τῶν μαρτύρων περιπετείας, καὶ τὸν ἀγγελικὸν βίον τῶν πρώτων χριστιανῶν ἐν συνόψει, τὴν γενναιότητα πολλῶν παρθένων, τὴν σκληραγωγίαν τῶν διασημοτέρων ἀσκητῶν, πῶς ἠσπασαντο τὸν χριστιανισμόν οἱ αὐτοκράτορες καὶ οἱ λαοὶ αὐτῶν, καὶ πῶς μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἐξακολουθεῖ τιμωρουμένη αὐστηρῶς ἡ ἀπιστία καὶ ἡ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τύφλωσις τῶν Ἰουδαίων.

Διὰ τοιούτων ἱστορικῶν διδασκαλιῶν εὐστόχως καὶ μετὰ χάριτος γινομένων ἐντυποῦται εὐχερῶς εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἀγνὴν τῶν παιδῶν φαντασίαν σειρὰ ὀλόκληρος θρησκευτικῶν μαθημάτων ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, καὶ ἐγχαράσσεται ἀνεξαλείπτως εἰς τὰς ἀπαλὰς ψυχὰς των ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ ἀρετὴ. Βλέπouσι τὴν χεῖρα τοῦ Ὑψίστου ἐτοίμην πάντοτε πρὸς ἀπολύτρωσιν τῶν δικαίων καὶ τιμωρίαν τῶν δυσσεβῶν, τὴν πανταχοῦ καὶ πάντοτε παντοδυναμίαν αὐτοῦ καὶ τὴν σοφίαν μεθ' ἧς ὑποτάσσει εἰς τὸ θέλημά του καὶ τὰ πλάσματα αὐτὰ τὰ μᾶλλον ἀπομακρυνθέντα ἀπὸ τὰς ὁδοῦς του. Πρέπει ὅμως εἰς τὰς διηγήσεις νὰ γίνηται ἐκλογὴ τῶν χαριεστέρων καὶ μεγαλοπρεπεστέρων εἰκόνων καὶ διὰ τῶν παντοίων μέσων νὰ παριστῶμεν τὴν θρησκείαν εἰς τοὺς παῖδας ὡραίαν, ἀξιάγαστον καὶ σεβαστὴν, καὶ ὄχι, ὅπως συνήθως τὴν νομίζουσι, ψυχρὰν καὶ ἀχαρὴν.

Ἐναποταμιεύοντες δὲ τοιουτοτρόπως εἰς τὴν μνήμην τῶν παιδῶν ἐνωρὶς τοιαύτας τερπνὰς ἱστορίας ὄχι μόνον τὰ διδάσκομεν τὴν θρησκείαν, ὅπερ εἶναι ἀνεκτίμητος ὠφέλεια, ἀλλὰ καὶ διεγείρομεν τὴν περιέργειάν των

περὶ τὰ σπουδαῖα, καὶ τοῖς ἐμπνέομεν ἀγάπην πρὸς τὰς πνευματικὰς τέρψεις καὶ ἐπιθυμίαν εἰς ἀκρόασιν τῶν ἄλλων ἱστοριῶν, ὅπως οὖν σχετικῶν πρὸς ὅσας ἤδη ἤξεύρουσι. Καὶ πάλιν ὅμως τὸ ἐπαναλέγομεν, ποτὲ μὴ τὰ βιάσης νὰ τὰς ἀκροασθῶσιν ἢ νὰ τὰς ἀποστηθίσωσιν ἀναγκαστικῶς καὶ ποτὲ μὴ δώσης εἰς αὐτὰς μορφὴν κανονικοῦ μαθήματος, ἀλλὰ μᾶλλον διασκεδάσεως. Ἄφες νὰ διεγείρηται ἡ περιέργειά των βαθμηδόν, μὴ τὰ ἐπιβαρύνῃς διὰ μιᾶς καὶ ἔσο βέβαιος ὅτι οὕτω θὰ κατορθώσης νὰ φωτίσης καὶ αὐτὰ τὰ μὴ ἔχοντα μεγάλην ἀγχίνοιαν. Ἄλλ' ἴσως τις εἶπη, ποῖος ἤξεύρει νὰ διηγῆται τοιαύτας ἱστορίας μὲ χάριν, μὲ συντομίαν, καὶ μὲ τρόπον ἀνεπιτήδευτον; ἔχομεν ἱκανὰς πρὸς τοῦτο διδασκαλίσσας ἢ παιδαγωγούς; Ἐκλεξόν, ἀποκρίνομαι, παιδαγωγούς εὐφυεῖς καὶ δίδαξον αὐτὰς μετὰ τῆς δεούσης ἐπιμελείας τὴν προτεινομένην μέθοδον τοῦ διδάσκειν. Δὲν θὰ προκόψωσι βεβαίως ὅλαι ἐξ ἴσου, ἀλλ' ὅπως δὴποτε, ὅσω ἂν ὑποτεθῶσι νωθραὶ κατὰ τὸ πνεῦμα, θὰ εὐδοκιμήσωσι περισσότερο εἰς τὴν παιδαγωγίαν διδασθεῖσαι τὴν φυσικὴν καὶ ἀπλὴν ταύτην μέθοδον.

Καλὸν εἶναι νὰ δεικνύωσιν αἱ παιδαγωγοὶ εἰς τὰ παιδιά εἰκόνας τῶν ἱστορουμένων ἔστωσαν καὶ ἰχνογραφημένοι, ἐννοεῖται ὅμως ὅτι αἱ μεγάλαι εἰκόνες εἶναι προτιμότεραι, διότι τὰ χρώματα καὶ ἡ ἀπεικόνισις τῶν προσώπων εἰς φυσικὸν μέγεθος ἐμποιοῦσι μεγαλητέραν ἐντύπωσιν.

Z.

Εἶπομεν ὅτι οἱ παῖδες κατὰ τὴν τρυφερὰν αὐτῶν ἡλικίαν δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ σκεφθῶσιν, ὄχι διότι

στεροῦνται λογικότητος, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν δύνανται νὰ ἐφαρμόσωσι τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς μὴ γνωρίζοντες πολλὰ γεγονότα, καὶ ἐπειδὴ πρὸ πάντων ὡς ἐκ τοῦ ἀπαύστου ὄργασμοῦ τοῦ ἐγκεφάλου, αἱ σκέψεις αὐτῶν δὲν ἔχουσιν οὐδ' ἀλληλουχίαν, οὐδὲ σύνδεσμον.

Οὐχ ἦττον βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ἀμα ἀρχίσῃ νὰ ὑποφώσκῃ τὸ λογικὸν αὐτῶν, πρέπει νὰ τὰ διδάσκωμεν τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας· νὰ ἀποφεύγωμεν δὲ πᾶσαν ἀμφίβολον περὶ τούτου ἔκφρασιν. "Ὅταν ἴδωσι φέρ' εἰπεῖν νεκρὸν καὶ ἠξεύρωσιν ὅτι ἐνταφιάζεται, ἐρώτησον—'Ὁ νεκρὸς οὗτος εὑρίσκεται ἐντὸς τοῦ τάφου;—Ναί.—Δὲν μετέβη λοιπὸν εἰς τὸν παράδεισον;—Μετέβη.—Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ ταυτοχρόνως καὶ εἰς τὸν τάφον καὶ εἰς τὸν παράδεισον;—Εἰς τὸν παράδεισον ἀνέβη ἡ ψυχὴ, τὸ δὲ σῶμα ἔμεινεν εἰς τὴν γῆν.—Ψυχὴ καὶ σῶμα δὲν εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα;—Ὁχι.—Ἡ ψυχὴ λοιπὸν δὲν ἀπέθανεν;—Ὁχι, ζῆ ἐν τῷ οὐρανῷ αἰωνίως· πρόσθε δὲ καὶ τοῦτο.—Σὺ ἐπιθυμεῖς νὰ σωθῆς; Ναί.—'Αλλὰ δὲν μὲ λέγεις τί σημαίνει ἡ λέξις σωτηρία;—Σημαίνει ὅτι ἡ ψυχὴ μεταβαίνει εἰς τὸν παράδεισον ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀποθάνῃ.—Καὶ τί ἐστὶ θάνατος;—Ὁ ἀποχωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ ἡ μετατροπὴ τούτου εἰς κονιορτόν.

Δὲν λέγω ὅτι εἶναι εὐκόλον νὰ δίδωσι τὰ παιδιά εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοιαύτας ἀποκρίσεις, (ἂν καὶ ἐγὼ ἤκουσα παιδιά τετραετῆ ἀποκρινόμενα τοιουτοτρόπως) ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἔχεις ἐνώπιόν σου ὄχι τόσο εὐ-

φυᾶ καὶ προωδευμένα, δὲν θὰ προκύψῃ μεγάλη βλάβη, ἂν περιμείνωμεν ὀλίγα ἔτη περιπλέον.

Δείκνυε εἰς τὰ παιδιά οἰκίαν καὶ συνήθισέ τα νὰ ἐννοῶσιν ὅτι δὲν ἐκτίσθη ἀφ' ἑαυτῆς καὶ οἱ λίθοι δὲν ἐτέθησαν ἐκεῖ μόνοι των, ἀλλ' ἄνθρωπος τοὺς μετέφερε· δείκνυε μάλιστα τέκτονας κτίζοντας, καὶ κατόπιν δείξον τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν καὶ τὰ κυριώτερα ἐξ ὧν ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν ἐπ' αὐτῆς πρὸς χρῆσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἶπέ, —Βλέπετε πόσον ὁ κόσμος εἶναι ὠραιότερος καὶ τεχνικώτερον κατεσκευασμένος παρὰ ἡ οἰκία. Εἶναι λοιπὸν πιστευτὸν ὅτι ἐπλάσθη ἀφ' ἑαυτοῦ; Ἀναντιρρήτως ὄχι· ὁ Θεὸς τὸν ἐδημιούργησε διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν.

Μεταχειρίσθητι κατ' ἀρχὰς τὴν μέθοδον ἣν ἀκολουθεῖ ἡ Ἁγία Γραφή· ἐκθάμβωσον τὴν φαντασίαν των, λάλει μεταφορικῶς καὶ δι' εἰκόνων αἰσθητῶν. Παρίστα τὸν Θεὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου, ἔχοντα ὀφθαλμοὺς λαμπροτέρους τοῦ ἡλίου καὶ βλέμμα γοργότερον τῆς ἀστραπῆς, παρίστα αὐτὸν λαλοῦντα καὶ τὰ πάντα ἀκούοντα, ἔχοντα χεῖρας βασταζούσας τὴν οἰκουμένην καὶ ἐτοίμας πρὸς τιμωρίαν τῶν πονηρῶν, καὶ καρδίαν τρυφερὰν καὶ πατρικῶς ἀγαπῶσαν καὶ πᾶσαν εὐδαιμονίαν ἐπιδαφιλεύουσαν εἰς τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. "Ὅταν δὲ τὸ παιδίον ἡλικιωθῆ, τότε δύνασαι ἐπιτυχῶς νὰ διδάξῃς τὰς αὐτὰς ἀρχὰς θεωρητικώτερον καὶ λεπτομερέστερον. Ἐν τούτοις κατόπτευε τὰς πρώτας τοῦ πνεύματός του ἐκδηλώσεις καὶ πανταχόθεν βολιδοσκοπεῖ αὐτὸ ὅπως ἀνακαλύψῃς πόθεν εἶναι εὐκολώτερον νὰ μετοχετευθῶσιν εἰς αὐτὸ αἱ μεγάλαι ἀλήθειαι· δσάκις δὲ τὸ διδάσκεις νέαν θεωρίαν, τὴν ὁποίαν ἕως τότε δὲν ἔμαθε, φρόντιζε πάντοτε νὰ τὴν ἀπλουστεύῃς διὰ παρομοιώσεων καὶ μεταφορῶν εὐλήπτων.

Ἐρώτησον αὐτό, παραδείγματος χάριν, ἐὰν προτιμᾷ ν' ἀποθάνῃ μᾶλλον παρά νὰ ἀπαρνηθῇ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, θὰ σοὶ ἀποκριθῇ, **Ναί**: σὺ δὲ πρόσθετος, Πῶς; ἀποφασίζεις νὰ θυσιάσῃς τὴν ζωὴν σου διὰ νὰ ὑπάγῃς εἰς τὸν παράδεισον;—**Ναί**, τὸ ἀποφασίζω. Τὸ παιδίον νομίζει ὅτι ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἀρκετὴν πρὸς τοῦτο γενναιοψυχίαν, σὺ ὅμως πρέπει νὰ τὸ διδάξῃς ὅτι ἀνευ τῆς θείας χάριτος ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀσθενής· ἀλλὰ δὲν θὰ κατορθώσῃς τοῦτο, ἐὰν ἀπλῶς εἴπῃς ὅτι τὴν πίστιν ἐδραιώνει ἡ θεία χάρις, διότι τὸ παιδίον δὲν ἐννοεῖ τί λέγεις, καὶ οὐδεμίαν ὠφέλειαν θὰ προκύψῃ ἐὰν τὸ συνειθίσῃς νὰ ψιτακίζῃ λέξεις ἀκαταλήπτους. Ἀντὶ λοιπὸν τούτου διηγήσου τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ὅστις ὠρκίζετο μὲν καὶ μετὰ στόμφου ἔλεγε « καὶ εἰς τὸ δεσμωτήριον καὶ εἰς τὸν θάνατον πανταχοῦ θὰ σὲ παρακολουθήσω, καὶ ἐὰν ὅλοι σὲ ἐγκαταλείψωσιν, ἐγὼ ποτὲ δὲν θὰ σὲ ἀποχωρισθῶ, » εὐθὺς δὲ μετὰ μικρὸν ὑπὸ φόβου τρίς κατ' ἐπανάληψιν ἀπήρνηθῇ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐξηγήσον τί ἠθέλησεν ὁ Θεὸς νὰ διδάξῃ διὰ τούτου, φέρε πρὸς παρομοίωσιν βρέφος, ἢ ἄνδρα μὴ δυνάμενον ὑπὸ ἀσθενείας νὰ βαδίσῃ καὶ εἰπέ ὅτι καθὼς ἐκεῖνοι ἔχουσιν ἀνάγκη νὰ ὑποβαστάζωνται ὑπὸ ἄλλων, οὕτω καὶ ἡμεῖς διὰ νὰ εἴμεθα γενναίοψυχοι ἔχομεν ἀνάγκη τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Θεοῦ. Τοιουτοτρόπως ἐξηγεῖται ἀπλοῦστα τὸ μυστήριον τῆς θείας χάριτος.

Δυσκολώτατον ὅμως παντὸς ἄλλου εἶναι νὰ διδάξῃς τὸ παιδίον ὅτι ἡ ψυχὴ ἡμῶν εἶναι πράγμα πολυτιμότερον τοῦ σώματός μας, διὰ τοῦτο καλὸν εἶναι νὰ συνειθίζωμεν τὰ παιδιά νὰ λαλῶσι περὶ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τρυφερᾶς ἡλικίας καὶ νὰ ἀρχίζωσι τοιουτοτρόπως νὰ ἐννοῶσιν, ἂν καὶ ἀμυδρῶς, ὅτι ὑπάρχει τις διαφορὰ μεταξὺ

ψυχῆς καὶ σώματος. Αἱ παιδικαὶ προλήψεις ὅσῳ εἶναι βλαβεραὶ ὅταν ἀναφέρονται εἰς πράγματα ἀνύπαρκτα ἢ ψευδῆ, κατὰ τοσοῦτον ἐξ ἐναντίας ὠφελοῦσιν, ὅταν δι' αὐτῶν προσοικειοῦται ἡ φαντασία μὲ τὴν ἀλήθειαν μέχρι οὗ ὠριμάσῃ ἡ κρίσις. Πῶς ἄλλως τρώντι νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ ποθούμενον ἀποτελεσμα; διδάσκοντες τὸ κοράσιον φιλοσοφικὰς θεωρίας; ἀναντιρρήτως ὄχι, διότι οὐδὲν τούτου ὀλεθριώτερον· ἄρα πρέπει νὰ διασαφηνίζωμεν μόνον ὅ,τι ἀκούει καὶ ὅ,τι καθεκάστην λέγει.

Ὡς πρὸς τὸ σῶμα, δὲν ἔχομεν ἀνάγκη διδασκαλίας· τὸ κοράσιον ἔχει περὶ αὐτοῦ ἀκριβεστάτην γνῶσιν, τὸ περιποιεῖται, τὸ στολίζει ἀδιαλείπτως καὶ τὸ λατρεύει ὡς ἄλλο εἶδωλον, ὥστε πρῶτιστον καθῆκον εἶναι νὰ τὸ διδάξωμεν πῶς νὰ περιφρονῇ τὸ σῶμα, νὰ ἐκτιμᾷ δὲ τὰς ἄλλας ἀρετάς.

Ἄμα λοιπὸν ἀρχίσῃ ὀπωσοῦν νὰ συλλογίζεται καὶ νὰ κρίνῃ, ἐρώτα αὐτό.—Ὅταν τρώγῃς, τρώγει καὶ ἡ ψυχὴ σου; ἐὰν δὲν ἀποκριθῇ ὀρθῶς, μὴ τὸ ἐλέγξῃς, ἀλλ' ἡπίως δίδαξέ το ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν τρώγει μόνον τὸ σῶμα τρώγει τὸ ὅποῖον ὁμοιάζει πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα.—Τὰ ζῶα ἔχουσι νοημοσύνην; ἠξεύρουσι γράμματα;—**Ὀχι**, θὰ ἀποκριθῇ τὸ παιδίον, σὺ δὲ πρόσθετος. Ἐν τούτοις ἂν καὶ δὲν ἔχουσι νοημοσύνην, τρώγουσιν ὅμως ἐξαίρετα. Βλέπεις λοιπὸν ὅτι τὴν τροφήν τὴν λαμβάνει ὄχι ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ τὸ σῶμα· αὐτὸ περιπατεῖ, αὐτὸ κοιμᾶται, ἡ δὲ ψυχὴ τί πράττει; ἡ ψυχὴ συλλογίζεται, γνωρίζει πάμπολλα πράγματα καὶ ἄλλα μὲν ἀγαπᾷ, ἄλλα δὲ ἀποστρέφεται. Βλέπεις αὐτὸ τὸ τραπέζιον;—**Ναί**.—Λοιπὸν τὸ γνωρίζεις, καὶ ἠξεύρεις ὅτι δὲν εἶναι κατεσκευασμένον ὅπως αὐτὴ ἐδῶ ἢ ἐδρα, ἢ ἐκείνη ἐκεῖ ἢ ἐστία, καὶ ὅτι αὐτοῦ μὲν τὸ ὕλικόν εἶναι ξύλον, τῆς δὲ ἐστίας, μάρ-

μαρον ;—Ναί, ἀποκρίνεται τὸ παιδίον. Ἐὰν δὲ ἐννοήσης ἐκ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς του καὶ ἐκ τῆς ἐκφράσεως τοῦ βλέμματός του ὅτι τῷ ἐνεποίησαν ἐντύπωσιν αἱ ἀπλούσταται αὐταὶ ἀλήθειαι, τότε, ἀλλὰ τότε μόνον προχώρα οὕτω πως:—Σὺ γνωρίζεις, ὡς εἶπες, τὴν τράπεζαν, ἀλλ' ἢ τράπεζα, σὲ γνωρίζει καὶ αὐτή; Τὸ παιδίον θὰ γελάσῃ βεβαίως ἀκοῦον τοιαύτην μωρὰν κατ' ἐπιφάνειαν ἐρώτησιν, σὺ ὁμως ἐξακολούθει.—Ποία σὲ ἀγαπᾷ περισσότερο ἢ τράπεζα, ἢ ἡ ἔδρα; ἐκεῖνο θὰ γελάῃ καὶ πάλιν, σὺ δὲ ἐρώτα.—Τὸ παράθυρον εἶναι φρόνιμον; Μετὰ ταῦτα πρόβαινε εἰς ἀνώτερα.—Ἡ κούκλα σου ἀποκρίνεται ὅταν ὁμιλῆς πρὸς αὐτήν;—Ὁχι.—Διατί; δὲν ἔχει ἄρα γε λογικόν;—Δὲν ἔχει.—Λοιπὸν δὲν ὁμοιάζει πρὸς σέ, ἀφοῦ σὺ τὴν γνωρίζεις καὶ ἐκείνη δὲν σὲ γνωρίζει. Ἀλλ' ὅταν ἀποθάνῃς καὶ σκεπασθῆς μὲ χῶμα, δὲν θὰ ὁμοιάζῃς τότε μὲ τὴν κούκλαν;—Ναί.—Θὰ αἰσθάνῃσαι πλέον τίποτε;—Ὁχι.—Ἡ δὲ ψυχὴ σου ποῦ θὰ ὑπάγῃ; εἰς τοὺς οὐρανοὺς;—Ναί.—Καὶ θὰ ἰδῇ ἐκεῖ τὸν Θεόν;—Ναί, θὰ τὸν ἰδῇ.—Ἀλλ' ἢ ψυχὴ τῆς κούκλας ποῦ εὐρίσκεται λοιπὸν τώρα; Μετὰ τὴν ἐρώτησιν ταύτην τὸ παιδίον μειδιῶν θ' ἀποκριθῇ, ἢ ἄλλως πως θὰ σοὶ ὑποδείξῃ ὅτι ἡ κούκλα δὲν ἔχει ψυχὴν.

Διὰ μικρῶν τεχνασμάτων τοιαύτης ὡς ἐγγιστα φύσεως, συνεχῶς ἐπαναλαμβανομένων, διδάσκεται βαθμηδὸν τὸ παιδίον νὰ διακρίνῃ καὶ ἐκτιμᾷ κατ' ἀξίαν τὰς ιδιότητας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος· πρόσεχε ὁμως μὴ ἐξ ἀπροσεξίας ἀναφέρῃς ἐνεργείας κοινὰς εἰς ἀμφότερα. Διὸ ἀπόφευγε ἐπιμελῶς πᾶσαν λεπτολογίαν δυναμένην νὰ συγχύσῃ τὰς ἀληθείας ταύτας καὶ ἀρκέσθητι εἰς ἀκριβῆ διευκρίνισιν τῶν πραγμάτων τῶν ἐναργέστερον ἀποδεικνυόντων τὴν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος

διαφορὰν. Ἴσως εὐρεθῶσι ποτὲ καὶ νόες τόσοσιν χονδροφυεῖς ὥστε κατ' οὐδένα τρόπον, ὅση καὶ ἂν καταβληθῇ ἐπιμέλεια, νὰ μὴ δύνωνται νὰ διακρίνωσι τὸ ἕτερον ἀπὸ τοῦ ἑτέρου· ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων δὲν πρέπει ν' ἀπελιζώμεθα διὰ παντός, διότι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι ἐννοοῦντες μὲν ὅπως οὖν ιδέα νινὰ, μὴ δυνάμενοι ὁμως καὶ νὰ τὴν ἐκθέσωσι μετὰ σαφηνείας.

Εἰς δὲ τὰ παιδιά ὅσα φαίνονται ἐπιδεκτικὰ ἀνωτέρας μαθήσεως, εἰς ἐκεῖνα δύνασαι νὰ ἐξηγήσῃς, ὄχι διὰ φιλοσοφικῶν θεωριῶν, ἀλλὰ διὰ τρόπου εὐλήπτου καὶ ἀρμόζοντος εἰς τὴν διανοητικὴν τῶν ἀνάπτυξιν, τί ἐννοοῦσι λέγοντα ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα καὶ ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ αὐτῶν εἶναι πνεῦμα. Νομίζω δὲ ὅτι θὰ κατανοήσωσιν εὐκολώτερον καὶ ἀπλούστερον τὸ αὐλον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς, ἂν διακρίνωσι καλῶς τὴν διαφορὰν τοῦ ζῶντος ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ νεκροῦ, ὅτι δηλαδὴ εἰς μὲν τὸν νεκρὸν μόνον τὸ σῶμα ἐναπομένει, εἰς δὲ τὸν ζῶντα συνυπάρχει μετὰ τοῦ σώματος καὶ ἡ ψυχὴ. Μετὰ ταῦτα παράστησον ὅτι τὰ λογικὰ ὄντα εἶναι ἀνώτερα καὶ τελειότερα τῶν ἀλόγων, τὰ ὅποια μορφὴν μόνον ἔχουσι καὶ κίνησιν, ἐξήγησον δὲ διὰ παραδειγμάτων ὅτι οὐδὲν τῶν ἐν τῇ φύσει σωμάτων ἐξαφανίζεται, ἀλλὰ μόνον διαχωρίζεται· οἷον τὸ ξύλον καιόμενον ἀποσυντίθεται καὶ μέρος μὲν αὐτοῦ μεταβάλλεται εἰς τέφραν, μέρος δὲ εἰς καπνόν· ἐκ συμπεράσματος λοιπὸν εἶπέ ὅτι ἀφοῦ τὸ ξύλον τὸ μήτε γνῶσιν, μήτε λογικότητα ἔχον δὲν ἐξαφανίζεται, πολλῶ μᾶλλον θὰ ὑπάρχῃ αἰωνίως ἢ καὶ λόγον καὶ κρίσιν ἔχουσα ψυχὴ μας. Ὅθεν τὸ μὲν σῶμα ἡμῶν ἐνδέχεται ν' ἀποθάνῃ, ν' ἀποχωρισθῇ δηλαδὴ τῆς ψυχῆς καὶ νὰ μετατραπῇ εἰς κόνιν, ἀλλ' ἢ ψυχὴ μας αὐλος καὶ πνεῦμα οὐσα, θὰ ζῇ αἰωνίως.

Αἱ προκαταρκτικαὶ αὗται γνώσεις πρέπει νὰ ἀναπτύσσωνται ὑπὸ τῶν παιδαγωγῶν ὅσον τὸ δυνατὸν σαφέστερον καὶ ἐκτενέστερον, διότι ἐπ' αὐτῶν θεμελιούται ἡ ὀρησκεία· ὁσάκις δὲ δὲν τελεσφορῶσιν οἱ ἀγῶνές των νὰ μὴ ἀπελπίζωνται περὶ τῆς προόδου τῶν ὀκνῶν ἢ σκληροκεφάλων παιδῶν, ἀλλ' ἀπεναντίας νὰ ἐλπίζωσιν ὅτι θὰ φωτίσῃ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὁ Θεός. Δυνάμεθα μάλιστα καὶ δι' ἄλλου τρόπου εὐληπτοτέρου καὶ πρακτικωτέρου νὰ διευκολύνωμεν τὴν κατάληψιν τῆς μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς διαφορᾶς, διδάσκοντες δηλαδὴ τὰ παιδία ἐν τῷ καθημερινῷ βίῳ νὰ καταφρονῶσι μὲν πᾶν ὅ,τι σωματικόν, νὰ ὑπολήπτωνται δὲ πᾶν ὅ,τι ἐκ τῆς ψυχῆς ἀπορρέει. "Ὅθεν ἐγκωμιάζε τὴν παιδείαν, ἥτις τρέφει καὶ ἀναπλάττει τὴν ψυχὴν, καὶ τίμα τὰ γενναῖα καὶ ὑψηλὰ αἰσθήματα δι' ὧν αὕτη διδάσκεται τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν ἀρετὴν· καταφρόνει δὲ τὴν τρυφήν, τὴν πολυτέλειαν καὶ ὅσα ἐν γένει ἀποχαυνοῦσι καὶ ἐκθηλύνουσι τὸ σῶμα, καὶ ἐξήγησον πόσον ἡ τιμὴ, ἡ καθαρὰ συνείδησις καὶ ἡ εὐσέβεια ὑπερτεροῦσι τῶν χυδαίων ἡδονῶν. Οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι διὰ τοιούτου τρόπου, καὶ ὄχι περὶ ψυχῆς καὶ σώματος φιλοσοφοῦντες, ἐδίδασκον τὰ τέκνα των ν' ἀδιαφορῶσι περὶ τοῦ σώματος καὶ νὰ θυσιάζωσιν αὐτὸ διὰ νὰ ἀπολαύσῃ ἡ ψυχὴ τὴν ἐκ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δόξης προερχομένην ἡδονήν. Καὶ ὄχι μόνον οἱ εὐγενεῖς, ἀλλὰ σύμπας ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς ἐκ γενετῆς εἶχεν ἐν ἑαυτῷ ἐγκράτειαν, αὐταπάρνησιν, ἀφοβίαν κατὰ τοῦ θανάτου, καὶ μόνον πρὸς τὴν τιμὴν καὶ τὴν σωφροσύνην κλίσιν καὶ ἀγάπην. Ῥωμαίους δὲ λέγων ἐννοῶ ὄχι τοὺς διαφθαρέντας ὑπὸ τοῦ μεγαλείου τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ τοὺς πρὶν ἀκμάσαντας, οἵτινες εἶχον ἀπλᾶ καὶ ἀδιάφθορα τὰ ἦθη.

Μηδεὶς ἀντιλεγέτω ὅτι εἶναι ἀδύνατον διὰ μόνης τῆς καλῆς ἀγωγῆς νὰ ἐμφυτευθῶσιν εἰς τοὺς παῖδας τοιαῦται δοξασίαι, διότι βλέπομεν πάμπολλα ἀξιώματα, ἀποκρουόμενα ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ ὅμως ριζωθέντα ἐντὸς τῶν ψυχῶν μας δυνάμει τῆς συνηθείας· ἔστω πρὸς παράδειγμα ἡ μονομαχία, ἡ ὁποία στηρίζεται ἐπὶ ἀνοήτων περὶ τιμῆς κανόνων. Νομίζετε ὅτι οἱ ἄνθρωποι καὶ μάλιστα ὅσοι ἐγίνωσκον τὴν ὀπλασκίαν ἐξέθετον τὴν ζωὴν των εἰς διηνεκῆ κίνδυνον διότι ἔκρινον ὀρθὸν καὶ δίκαιον τὸν κανόνα αὐτόν; ὄχι βεβαίως· ἀλλὰ διότι παρεδέχοντο ἀνεξετάστως ὡς νόμον τὰ περὶ τιμῆς γελοῖα ἀξιώματα. Ὑπῆρχον ἄνθρωποι ζητοῦντες ἀενάως ἀφορμὴν ἔριδος, διὰ νὰ ἐπιδεικνύωσι τὴν ἀνδρίαν των· οὗτοι προεκάλουν τοὺς πάντας, ὥστε καὶ ὁ εἰρηνικώτερος καὶ φρονιμώτερος ἄνθρωπος δὲν ἐδύνατο νὰ ζήσῃ ἐν ἀγάπῃ καὶ ὁμονοίᾳ, καὶ ἐὰν προέβαιεν εἰς ἐξηγήσεις πρὸς ἀποφυγὴν διενέξεων καὶ μονομαχιῶν, ἢ ἤρνεῖτο εἰς τὸν προστυχόντα μονομάχον νὰ παρασταθῇ ὡς ἐνεργὸς μάρτυς αὐτοῦ, ἐκηρύσσετο ἄτιμος! Μόλις μετὰ πολλοὺς καὶ μεγάλους ἀγῶνας κατέπαυσεν ἡ βάρβαρος αὕτη συνήθεια. Ἀφοῦ λοιπὸν τόσῳ μεγάλῃ ἐπιρροῇ ἐξασκοῦσιν αἱ ὑπὸ τῆς ἀνατροφῆς ἐμφυτευόμεναι δοξασίαι, ἔτι περισσότερο θὰ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς ἀρετῆς, ἐὰν βασιζονται ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς ἐλπίδος τῆς οὐρανίου μακαριότητος. Οἱ Ῥωμαῖοι, ὧν ἀνωτέρῳ ἐμνήσθημεν, καὶ πρὸ αὐτῶν οἱ Ἕλληνες κατὰ τοὺς ἐνδόξους τῆς δημοκρατίας αὐτῶν χρόνους, ἐνέπνεον εἰς τοὺς παῖδας των ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἀποστροφὴν κατὰ τῆς τρυφῆς καὶ τῆς πολυτελείας, καὶ τοὺς ἐδίδασκον μόνην τὴν δόξαν ν' ἀγαπῶσι, καὶ ν' ἐπιθυμῶσιν ὄχι ν' ἀποκτήσωσι πλοῦτον, ἀλλὰ νὰ ταπεινῶσι τοὺς ἔχοντας αὐτὸν βασιλεῖς,

νά δοξάζωσι δὲ ὅτι μόνη ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀληθῆς πηγῆς εὐδαιμονίας. Τοιαύτας ἀρχὰς πρεσβεύουσαι αἱ δημοκρατίαι ἐκεῖναι, ἀρχὰς πάντι ἀντιθέτους πρὸς τὰς παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν ἐπικρατούσας, διεπράξαντο ἔργα θαυμαστά καὶ ἀπίστευτα. Τὸ παράδειγμα τοσούτων μαρτύρων καὶ τῶν πρώτων ἀνεξαιρέτως χριστιανῶν ἀποδεικνύει τρανῶς ὅτι ἡ θεία χάρις τοῦ βαπτίσματος εἰς τοὺς καλῶς ἀνατεθραμμένους ἐπενεργεῖ ἔτι θαυμασιώτερον, καθιστῶσα αὐτοὺς περιφρονητὰς παντός ὅ,τι σωματικόν. Διὰ παντοίων λοιπὸν τεχνασμάτων χαριέντων καὶ παρομοιώσεων καταληπτῶν ἐξήγει εἰς τὰ παιδία ὅτι τὸ μὲν σῶμα ἡμῶν ὁμοιάζει πρὸς τὰ κτήνη, ἡ δὲ ψυχὴ μας πρὸς τοὺς ἀγγέλους. Φέρε εἰς παραβολὴν ἄνθρωπον ἔφιππον ὁδηγοῦντα τὸν ἵππον διὰ τοῦ χαλινοῦ, καὶ εἶπε ὅτι ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα ἔχει τὸν αὐτὸν λόγον οἷον ὁ ἀναβάτης πρὸς τὸν ἵππον, καὶ ὅτι ἐπομένως ἀσθενῆς καὶ ἀθλία εἶναι ἡ ψυχὴ ἐκείνη, ἥτις παρασυρομένη ὑπὸ τοῦ σώματος ὡς ὑπὸ θυμοειδοῦς ἵππου, φέρεται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν κρημνόν, καὶ ὅτι τέλος ἡ μὲν ὠραιότης τοῦ σώματος εἶναι ὡς ἄνθος, τὸ ὁποῖον ἀνθίζει τὴν πρωΐαν, τὴν δὲ ἑσπέραν μαραίνεται καὶ φυλλορροεῖ, ἡ δὲ ψυχὴ εἶναι εἰκὼν τῆς ἀμαράντου ὠραιότητος τοῦ Θεοῦ. Πρόσθεσ ἔτι ὅτι ὑπάρχουσιν ἄλλα πράγματα πολὺ ἀνώτερα καὶ ὠραιότερα ἀπὸ ὅσα βλέπομεν διὰ τῶν παχυλῶν ὀφθαλμῶν τῆς σαρκός· καὶ ὅτι ταῦτα δὲν τὰ βλέπομεν, διότι εἰς τοῦτον ἐδῶ τὸν κόσμον οἱ ὀφθαλμοί μας διακρίνουσι μόνον ὅσα πράγματα ἀλλοιοῦνται καὶ φθείρονται. Διὰ τὰ κάμησ δὲ τοῦτο καταληπτὸν ἐρώτησον, ὁ τάδε εἶναι φρόνιμος, καὶ ὁ ἄλλος ἔχει πολὺν νοῦν; ὅταν δὲ σοὶ ἀποκριθῶσι, ναί, εἶπε εἰς αὐτά· ἴδετε σεῖς ποτὲ τὴν φρόνησιν τοῦ τάδε; ὁποῖον χρῶμα ἔχει; τὴν ἠκούσατε

μὲ τὰ ὠτά σας; κάμνει πολὺν κρότον; τὴν ἐψηλαφήσατε; ψυχρὰ εἶναι ἢ ζεστή; εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας τὸ παιδίον θὰ γελάσῃ· καὶ περὶ τοῦ νοῦ, ἂν τὸ ἐρωτήσῃς ὁμοίως, τὸ παιδίον θὰ ἐκπλαγῆ ὅτι τὸν ἐρωτᾷς τί χρῶμα ἔχει ὁ νοῦς, ἐὰν ἦναι στρογγύλος ἢ τετράγωνος· τότε παρατήρησον εἰς αὐτὸ, ὅτι γνωρίζει μὲν πράγματα ἀληθέστατα, δὲν δύναται ὁμως μῆτε νὰ τὰ βλέπῃ, μῆτε νὰ τὰ ψηλαφῇ, μῆτε νὰ τὰ ἀκούῃ, καὶ ὅτι τὰ πράγματα ταῦτα εἶναι πνευματικά. Εἰς τὰ κοράσια ὁμως μετὰ πολλῆς φειδοῦς πρέπει νὰ κάμησ τὰς τοιαύτας διαλέξεις, τὰς ὁποίας ἄλλως δὲν προτείνω ἐνταῦθα εἰμὴ μόνον δι' ἐκείνας ὧν ἡ περιέργεια καὶ ἡ κρίσις ἤθελον σὲ ὁδηγήσει καὶ ἀκουσίως εἰς τοιαύτας προτάσεις· πρέπει δὲ νὰ κανονίσῃς τὰς μετ' αὐτῶν συνδιαλέξεις σου πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν διανοητικὴν τῶν ἀνάπτυξιν. Κράτει δὲ τὸ πνεῦμα αὐτῶν, ὅσον δύνασαι, ἐντὸς τῶν κοινῶν ὀρίων καὶ δίδαξον αὐτὰς ὅτι πρέπει νὰ θίγῃσι μετ' εὐλαβείας τῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν ὡς μὴ ἀρμοζουσῶν εἰς τὸν γυναικεῖον χαρακτῆρα.

Συγχρόνως διὰ νὰ ἀπεικονίσῃς τὰς τερπνὰς ἀληθείας τῆς θρησκείας, τὰς ὁποίας οἱ ὀφθαλμοὶ δὲν δύνανται νὰ ἴδωσι, πρέπει νὰ φέρῃς καὶ τὴν φαντασίαν εἰς συνδρομὴν τοῦ πνεύματος. Νὰ τοῖς παραστήσῃς, λόγου χάριν, τὴν οὐράνιον δόξαν, ὡς μᾶς τὴν παριστᾷ ὁ ἅγιος Ἰωάννης εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν του, ὅπου ὁ Θεὸς θέλει ἐξαλείψῃ πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ θάνατος δὲν θέλει ὑπάρχει πλέον, οὔτε πένθος, οὔτε κραυγὴ, οὔτε πόνος θέλει εἶσθαι, ἀντὶ δὲ τῶν στεναγμῶν καὶ τῶν ὀδυνῶν, αἰωνία χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις θὰ καλύψῃ τὰς κεφαλὰς τῶν μακαρίων, ὡς καλύπτουσι τὰ ὕδατα τὴν κεφαλὴν τοῦ καταποντισθέντος εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσ-

σης. Δείξον εἰς αὐτὰ τὴν ἔνδοξον Ἱερουσαλήμ, τῆς ὁποίας ὁ Θεὸς αὐτὸς θέλει εἶσθαι ὁ ἥλιος, διὰ νὰ κάμῃ ἡμέρας ἀτελευτήτους· ποταμὸς καθαρὸς εἰρήνης, χεῖμαρος τρυφῆς, καὶ πηγὴ ζωῆς θέλει ποτίζει αὐτήν, ὅπου τὸ πᾶν εἶναι χρυσὸς, μαργαρίται καὶ ἀδάμαντες. Ἐξεύρω μὲν ὅτι ὅλαι αὐταὶ αἱ εἰκόνες ἀποβλέπουσιν εἰς αἰσθητὰ πράγματα, ἀλλ' ἀφοῦ κεντήσωμεν τὴν προσοχὴν τῶν παιδίων διὰ τοιούτου ὠραίου θεάματος, τὰ ἐπαναφέρομεν πάλιν διὰ τῆς γνωστῆς μεθόδου εἰς τὰ πνευματικά.

Ἐν τέλει παράστησον εἰς αὐτὰ ὅτι εἰς τὸν κόσμον τοῦτον εἴμεθα ὡς ταξειδιῶται ἐν ξενοδοχείῳ ἢ ὑπὸ σκηνήν· ὅτι τὸ μὲν σῶμα ἡμῶν θὰ διαφθαρῇ ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, ἢ δὲ ψυχὴ μας θὰ πετασθῇ εἰς ἐκείνην τὴν οὐράνιον πατρίδα, ὅπου θέλει συζῆσει αἰωνίως μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν κατορθώσης νὰ συνειθίσῃς τὰ παιδιά νὰ ἠδύνωνται εἰς αὐτὰ τὰ μεγάλα ἀντικείμενα, καὶ νὰ κρίνωσι περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων κατ' ἀντιπαραβολὴν πρὸς τοσοῦτον μεγάλας ἐλπίδας, ἐξωμάλυνας ἀπείρους δυσκολίας.

Καλὸν ἔτι θὰ ἦτο νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἐμποιήσωμεν εἰς τὰ παιδιά ζωηρὰν ἐντύπωσιν περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων. Δίδαξέ τα ὅτι ἅπαντα ἡ φύσις διέπεται ὑπὸ νόμων τεθέντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὰ θαύματα εἶναι ἐξαιρέσεις τοῦ γενικοῦ κανόνος, καὶ ὅτι ἐπομένως μὲ ὄσπην εὐκολίαν δύναμαι ἐγὼ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐξέλθω τοῦ δωματίου μου ἐν τέταρτον πρὸ τῆς συνήθους ὥρας, μὲ τὴν αὐτὴν εὐχέρειαν ὁ Θεὸς ἐκτελεῖ ἑκατοντάδας θαυμάτων. Ἀνάμνησον μετὰ ταῦτα τὸ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου, ἔπειτα τῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰς ἐν διαστήματι πεσσαράκοντα ἡμερῶν ἐμφανίσεις αὐτοῦ εἰς πολλοὺς, καὶ ἐν τέλει δείξον ὅτι ὁ πλάσας τὸν ἄνθρωπον δύναται

εὐκόλως καὶ ν' ἀναπλάσῃ αὐτόν. Μὴ λησμονήσης δὲ καὶ τὴν παραβολὴν τοῦ σίτου, ὅστις σπείρεται καὶ σῆπεται ἐν τῇ γῆ διὰ νὰ ἀναστηθῇ καὶ πολλαπλασιασθῇ κατόπιν.

Ἐννοεῖται δὲ οἰκοθεν ὅτι τὴν ἠθικὴν ταύτην δὲν διδάσκονται τὰ παιδιά ἀποστηθίζοντα αὐτήν, ὡς τὴν κατήχησιν, διότι διὰ τοιαύτης μεθόδου καταντᾷ ἡ θρησκεία μάθημα ῥητορικόν, ἢ σειρὰ ὀχληρῶν κανόνων. Ἄλλ' ἀρκεῖ νὰ ὑποβοηθῶμεν τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ νὰ τὰ καθοδηγῶμεν εἰς τὴν ἀφ' ἑαυτῶν εὔρεσιν τῶν ἀληθειῶν, αἰτινες διὰ τοῦτο θὰ τοῖς ἦναι ἀρεστότεραι καὶ εὐληπτότεραι, ὥστε καὶ νὰ ἐντυπῶνται ζωηρότερον. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἅμα παρουσιασθῇ εὐκαιρία ἀνάπτυσσον καὶ ἐξήγει πᾶν ὅ,τι δὲν ἐννοοῦσι σαφῶς.

Πρόσεξον ὁμῶς ὅταν ὁμιλῆς καταφρονητικῶς περὶ τοῦ προσκαίρου τούτου βίου, νὰ δεικνύης καὶ διὰ τῆς διαγωγῆς σου ὅτι συμμερίζεσαι ὅσα διδάσκεις, διότι καθ' ὅλας μὲν τὰς ἡλικίας τὰ παραδείγματα μεγάλως μᾶς ἐπηρεάζουσι, κατὰ δὲ τὴν παιδικὴν εἶναι παντοδύναμα· τὰ παιδιά εἶναι ὑπερβαλλόντως μιμητικά, καὶ τοσοῦτω μᾶλλον εἶναι ἐπιτηδειότερα πρὸς τοῦτο, καθόσον δὲν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς ἐρριζωμένας ἕξεις· ἐπειδὴ δὲ δὲν δύναται νὰ κρίνωσιν ἀφ' ἑαυτῶν κατὰ βάθος τὰ πράγματα, δὲν πείθονται τόσον ἀπὸ θεωρίας καὶ ἐπιχειρήματα, ὅσον ἀπὸ τὰς πράξεις τοῦ διδάσκοντος· ὅταν λοιπὸν βλέπωσιν ἔργα ὅλως ἀντίθετα τῶν διδασκομένων, σχηματίζουσι βαθμηδὸν τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ μὲν θρησκεία εἶναι ἐξωτερικὴ ἐθιμοτυπία, ἢ δὲ ἀρετὴ ἰδέα κενὴ καὶ ἀπραγματοποίητος.

Μηδέποτε μὴ ἐμπαίξης ἐνώπιον τῶν παιδίων τὰ εἰς τὴν θρησκείαν ἀναφερόμενα· μυχτηρίζων τὴν εὐλάβειαν ἀπλοῦχοῦ ἀνθρώπου, ἢ γελῶν διότι συμβουλεύεται καὶ

ὑπακούει εἰς τὸν πνευματικόν του, νομίζεις ὅτι ἀστεί-
ζεσαι ἀστεϊσμόν ἀθῶον, ἀλλ' ὅμως ἀπατάσαι, διότι ὅλα
ταῦτα ἔχουσι δυσαρέστους συνεπείας. Διὸ πρέπει πάν-
τοτε μετὰ σοβαρότητος καὶ σεβασμοῦ ἄκρου νὰ λαλήσῃς
περὶ Θεοῦ καὶ περὶ τῶν ἀναγομένων εἰς τὰ τῆς λατρείας
αὐτοῦ, καὶ ὅλους μὲν τοὺς κανόνας τῆς εὐκοσμίας πρέπει
νὰ τηρῆς ἀπαρασαλεύτως, ἀπὸ τούτου δὲ πρὸ πάντων
μηδέποτε νὰ μὴ παρεκτρέπησαι. Λέγομεν δὲ ταῦτα διότι
ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι οἵτινες ἐνῶ εἰς ὅλας τὰς κοινω-
νικάς των σχέσεις προσφέρονται μετὰ πολλῆς εὐσχημο-
σύνης, εἰς τὰ τῆς θρησκείας ἀπ' ἐναντίας φαίνονται ὅλως
χυδαῖοι.

"Όταν τὸ παιδίον φθάσῃ εἰς ἡλικίαν νὰ γνωρίσῃ τί
ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ τί Θεός, τότε ἐνθύμισον αὐτῷ τὰ
γεγονότα τῶν ἱστοριῶν τὰς ὁποίας ἄλλοτε ἤκουσε· τοι-
ουτοτρόπως θὰ εὐρεθῇ ἐναποταμιευμένη ἀνεπαισθήτως
καὶ ἀκόπως ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ ὁλοκλήρου τῆς θρησκείας
ἢ διδασκαλίας· θὰ κατανοήσῃ ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτομά-
τως δὲν ἐπλάσθη, ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἶναι τοῦ Θεοῦ εἰ-
κὼν, ὅτι θεία τέχνη καὶ παντοδυναμία ἐπλάσε τὸ ἀνθρώ-
πινον σῶμα, καὶ ἰδοὺ θὰ ἐνθυμηθῇ τὸ ἱστορικὸν τῆς κο-
σμογονίας. Θὰ σκεφθῇ κατόπιν ὅτι ἐγεννήθη ἔχον ὀρ-
μὰς παραλόγους, ὅτι πλανᾶται ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, παρα-
φέρεται ὑπὸ τῆς ὀργῆς καὶ ὅτι τὸ σῶμά του ἄγει καὶ φέ-
ρει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὡς ἵπ-
πος ἀτίθασσος συμπαρασύρει τὸν ἀναβάτην του, ἐνῶ ἐξ
ἐναντίας ἔπρεπεν ἡ ψυχὴ νὰ κυβερνᾷ τὸ σῶμα, καὶ ἰδοὺ
θὰ ἀνεύρῃ τὸ ἀρχικὸν αἷτιον τῆς ἀταξίας ταύτης ἐν τῷ
προπατορικῷ ἁμαρτήματι καὶ ἐν τῷ ἱστορικῷ τῆς ἐξώ-
σεως τοῦ Ἀδὰμ ἀπὸ τοῦ παραδείσου συνεπείᾳ τοῦ ὁποίου
ἐρχεται κατόπιν ὁ Σωτὴρ καὶ συνδιαλλάττει τοὺς ἀν-

θρώπους μετὰ τοῦ Θεοῦ. Αὕτη εἶναι ἡ οὐσία ὅλης τῆς
θρησκείας.

"Ἰνα δὲ κατανοηθῶσιν εὐκολώτερον τὰ μυστήρια, αἱ
πράξεις καὶ τὰ ἠθικὰ ἀποφθέγματα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ,
πρέπει νὰ προσοικειώσωμεν τὰ κοράσια ἐνωρὶς πρὸς τὴν
ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ νὰ τὰ προδιαθέσωμεν εἰς
ἀκρόασιν τοῦ θείου λόγου, ὅπως τὰ προδιαθέτωμεν πρὸς
κοινωνίαν τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· δίδασκέ τα
δὲ πρὸ παντὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Παύλου εὐαγγελιζο-
μένην σωφροσύνην μετὰ ἐγκρατείας καὶ λιτότητος, καὶ
πῶς νὰ μὴ ἐμπέσωσιν εἰς τὴν παγίδα τῆς κενотоμίας,
τὴν ὁποίαν ἐκ φύσεως ἀγαπᾷ τὸ γυναικεῖον φύλον. Ἐμ-
ποιήσον εἰς αὐτὰ φρίκην καὶ ἀποστροφὴν κατὰ πάσης
θρησκευτικῆς παραδοξολογίας, καὶ ἀντιπαράθεσ τὴν εἰ-
κόνα τῆς οὐρανίου ἐκείνης τελειότητος καὶ τῆς θαυμα-
σίας πίστεως, ὑπακοῆς καὶ ἀγάπης, ἅτινα ἐνουπῆρχον εἰς
τοὺς πρώτους χριστιανοὺς, πρὸς τὴν ἐλεεινὴν ἡμῶν τῶν
σημερινῶν βραθυμίαν καὶ ἀσθένειαν.

Ἡ δεισιδαιμονία εἶναι κακὸν ἐπικίνδυνον εἰς τὸ γυναι-
κεῖον φύλον, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἐκριζοῦται ἐντελῶς διὰ τῆς
ἐμμόνου διδασκαλίας, ἥτις, ἂν καὶ πρέπει νὰ περιορίζη-
ται ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς μετριότητος καὶ νὰ ἀπέχη τῶν
φιλοσοφικῶν θεωρημάτων, προβαίνει ὅμως ἐνίοτε παρὰ
πᾶσαν προσδοκίαν πολὺ ὑψηλότερα παραδείγμ. χάριν, νο-
μίζουσι τινὲς ὅτι γινώσκουσι τὰ πάντα· καὶ ὅμως ἡ ἀμά-
θειά των φθάνει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε οὐδὲ νὰ ἐννοή-
σωσι δύνανται ποίας γνώσεως ἀνάγκην ἔχουσι διὰ νὰ
κατανοήσωσι κατὰ βάθος τὸν χριστιανισμόν. Μὴ ἀνέ-
χεσαι νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰ τοῦ δόγματος καὶ εἰς τὰ
τῆς λατρείας, συνήθειαι μὴ ἐπιταττόμεναι ὑπὸ τοῦ Εὐαγ-
γγελίου ἢ μὴ ἐπικυρωθεῖσαι ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Ἐκκλη-

σίας, καὶ συμβούλευε τὰ παιδιά νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ τινων καταχρήσεων αἵτινες ἐξ ἀμαθείας θεωροῦνται ὑπὸ τινων ὡς οὐσιώδεις θρησκευτικοὶ κανόνες. Διὰ νὰ ἐκριζωθῶσι τοιαῦται ἐσφαλμένοι προλήψεις ἀνάγκη νὰ ἀνατρέχωμεν εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν πηγὴν καὶ νὰ ἐξετάζωμεν πῶς παρεισήχθησαν καὶ ποίαν χρῆσιν αὐτῶν ἐποίουν οἱ ἅγιοι. Συνείθισον λοιπὸν τὰς νεάνιδας, αἵτινες εἶναι φύσει εὐπιστοί, νὰ μὴ παραδέχωνται ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε φλυαρίας μηδὲν τὸ κῦρος ἐχούσας, καὶ νὰ μὴ ἐγκολπῶνται ψευδολατρίας τινος παρεισαχθείσας μὲν εἰς χρῆσιν ὑπὸ τοῦ παραλόγου ζήλου τινῶν ἀνοήτων, μὴ παραδεχθείσας δὲ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ δὲ τοῦτο ἀσφαλῶς μὴ ἐπικρίνης αὐστηρῶς τὰς τοιαύτας συνηθείας προελθούσας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ εὐλαβείας, ἀλλ' ἀπλῶς κατὰδειξον ὅτι δὲν στηρίζονται ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι δὲν πρέπει οὐδὲ ν' ἀναφέρονται κατ' ἀρχάς τὰ τοιαῦτα ὅτε γίνεται ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία, διότι ἀποσιωπωμένων τούτων, τὰ παιδιά ἀντιλαμβάνονται τοῦ χριστιανισμοῦ ἀλωβήτου καὶ ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ τελειότητι. Κατόπιν δυνάμεθα βαθμηδὸν νὰ τὰ προδιαθέσωμεν κατὰ τῶν καταχρήσεων καὶ κατὰ τῶν ἑτεροδοξούντων. Κατὰδειξον δὲ τότε πόσον οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐλησμόνησαν τὸ σφαλερὸν τῆς ἀνθρωπίνης κρίσεως καὶ κατέστησαν τὴν θρησκείαν ἀπρόσιτον εἰς τοὺς ἀπλουστεροὺς δόντες εἰς τὸν τυχόντα τὸ δικαίωμα τοῦ ἐξετάζειν καὶ ἐξηγεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ ἄρθρα τῶν χριστιανικῶν δογμάτων τὰ ἐν ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς, καὶ τοῦ μὴ παραδέχεσθαι τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας γενομένην ἐρμηνείαν. Δὲν εἶναι ὑπερμέτρως ἐγωϊστῆς καὶ θρασυῆς ὁ ὑποπτέων μὲν ἐσφαλμένην τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐρμη-

νείαν, μὴ παραδεχόμενος δὲ ὡς πιθανώτερον ὅτι σφάλει μᾶλλον αὐτὸς ἀντιδοξῶν καθ' ὀλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας;

Ἐμπνευσον εἰς τὰ κοράσια ἐπιθυμίαν νὰ μάθωσι τὴν ἐξήγησιν τῆς θείας λειτουργίας καὶ τί σημαίνουν τὰ διάφορα τοῦ ναοῦ σκεύη καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐν γένει πομπὴ καὶ ἡ θεία μετάληψις καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ νὰ συχνάζωσιν εἰς τὰς διδασχάς, καὶ μὴ ἐπιτρέπῃς ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ χλευάζωσι τὸ ἱερατικὸν ἔνδυμα καὶ ὅσα ἀναφέρονται εἰς αὐτό. Συνείθισέ τα δὲ νὰ ἀκούωσι τὸ ὄνομα τοῦ θανάτου ἀφόβως, καὶ νὰ μὴ τρέμωσιν, εἰ δυνατόν, εἰς τὴν θέαν νεκροῦ σώματος ἢ ἀνοικτοῦ τάφου.

Εἶναι τῶντι λυπηρὸν ὅτι ὑπάρχουσι γυναῖκες ἄλλως ἀγχίνοες καὶ θεοσεβεῖς, αἵτινες ἀναλογίζονται μετὰ τρόμου τὸν θάνατον, ἢ θεωροῦσιν ὡς κάκιστον οἰωνὸν ὅταν οἱ παρακαθήμενοι εἰς συμπόσιον ἀποτελοῦσι τὸν ἀριθμὸν δεκατρία, ἢ ὁσάκις ἀνατραπῇ ἐλαιοδοχεῖον τὰ τοιαῦτα φαντασιώδη προμηνύματα καὶ οἱ φόβοι εἶναι χονδροειδῆ λείψανα τῆς εἰδωλολατρίας, γελοιώδη καὶ ὅλως ἀνόητα. Πρέπει καὶ αἱ γυναῖκες νὰ ᾔναι γενναῖοψυχοί, ἀν καὶ σπανιώτερον τῶν ἀνδρῶν παρέχεται αὐταῖς εὐκαιρία νὰ δείξωσι τὸ θάρρος των, διότι ἡ δειλία ὅπου καὶ ἂν εὗρίσκεται εἶναι πρᾶγμα αἰσχρὸν καὶ κακὰς ἐπιφέρων συνεπειάς. Ἡ γυνὴ δὲν πρέπει νὰ τρομάζῃ διὰ μηδαμινοὺς λόγους, ἀλλὰ νὰ τηρῇ ἀταραξίαν ἐν καιρῷ ἀπροόπτου κινδύνου, καὶ μόνον εἰς μεγάλας συμφορὰς νὰ φαίνωνται οἱ ὀφθαλμοὶ δακρύνοντες. Ἡ ἀνανδρία δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸν χριστιανὸν, εἴτε ἀνὴρ εἶναι εἴτε γυνή, διότι ψυχὴ οὕτως εἰπεῖν τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι ἢ τῆς παρούσης ζωῆς περιφρόνησις, καὶ ἡ ἀγάπη τῆς ἀθανασίας.

H.

Πρό παντός άλλου αναγκαιότατον εἶναι νὰ προτείνω-
μεν ἀνάως εἰς τὰ παιδιά ὡς παράδειγμα τὸν Ἰησοῦν
Χριστόν, τὸν ποιητὴν καὶ τελειωτὴν τῆς πίστεως ἡμῶν,
τὸ κέντρον τῆς ὅλης θρησκείας καὶ τὴν μόνην ἡμῶν ἐλ-
πίδα. Δὲν ἐπιχειρῶ νὰ παραστήσω ἐνταῦθα πῶς πρέπει
νὰ διδάσκηται τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπίσεως ἐπειδὴ
καὶ ἀπὸ τὴν ὑπόθεσίν μου θὰ παρεκτραπῶ καὶ πολλὰ βι-
βλία ἄλλως ἐπιτήδεια ὡς πρὸς τοῦτο ὑπάρχουσιν. Ἄλλ'
ἀφοῦ ἀπαξ τεθῶσιν ἀρχαὶ ὑγιεῖς καὶ ἐδραῖαι, ἀναμόρ-
φονε τὰς κρίσεις καὶ τὰς πράξεις τοῦ διδασκομένου κο-
ρασίου ἔχων ὡς πρότυπον αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν,
ὅστις λαβὼν σάρκα φθαρτὴν καὶ ὁμοιωθεὶς τῷ ἀνθρώπῳ
μᾶς ἐδίδαξε διὰ τῶν πράξεών του τί πρέπει νὰ πιστεύω-
μεν καὶ τί νὰ πράττωμεν διὰ νὰ ζῶμεν καὶ νὰ ἀποθά-
νωμεν ὡς ἀρμόζει. Δὲν λέγω νὰ παραβάλλῃς ἀνὰ πᾶ-
σαν ὥραν τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς πράξεις τοῦ κορασίου
πρὸς τὸν βίον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διότι τοιαύτη παρα-
βολὴ καθίσταται φορτικὴ καὶ ἀνάρμοστος, ἀλλὰ συνεί-
θιζε αὐτὸ νὰ θεωρῇ τὸν βίον ἐκείνου ὡς κανόνα καὶ τοὺς
λόγους του ὡς νόμον. Ἐκλεγε μεταξὺ τῶν λόγων καὶ
τῶν πράξεών του τὰ μᾶλλον ἀναλογοῦντα πρὸς τὸ παι-
δίον. Ἐὰν φέρ' εἰπεῖν δυσανασχετῆ καὶ δὲν ὑποφέρῃ μεθ'
ὑπομονῆς στενοχωρίαν τινά, ἐνθύμιζε τὴν ἐπὶ τοῦ σταυ-
ροῦ καθήλωσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐὰν ἀποφεύγῃ ἀηδῆ
τινα ἐργασίαν, εἰπέ ὅτι ἐκεῖνος μέχρις ἡλικίας τριάκοντα
ἔτων εἰργάζετο ἐντὸς ἐργαστηρίου· ἐὰν ἐπιζητῆ ἐπαί-
νους καὶ τιμὰς, δεῖξον πόσας ὕβρεις ὑπέμεινεν ὁ Σωτὴρ

τοῦ κόσμου· ἐὰν δὲν δύναται νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τοὺς
περιστοιχοῦντας αὐτὸ ἀνθρώπους, ἄς ἴδῃ πῶς ὁ Ἰησοῦς
ὠμίλει μετὰ ἀλιέων καὶ μετὰ ποταπῶν ὑποκριτῶν· ἐὰν
δεικνύῃ μνησικακίαν φέρε πρὸ αὐτοῦ τὸν Ἰησοῦν Χρι-
στὸν ἀποθνήσκοντα ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας
αὐτῶν ἐκείνων, οἵτινες ἐθανάτονον αὐτόν· ἐὰν παραφέ-
ρεται ἀπὸ χαρᾶς ἀτόπου, περίγραψον αὐτῷ τὴν γλυκύ-
τητα καὶ τὴν σεμνοπρέπειαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὔτινος
ὄλος ὁ βίος ὑπῆρξε σειρά σοβαρῶν καὶ ἐμβριθῶν ἔργων. Ἐν
τέλει προσπάθησον ὥστε νὰ συλλογίζῃσαι συνεχῶς τί θὰ
ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ πῶς θὰ ἔβλεπε τὰς συνομι-
λίας μας, τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰς σπουδαιοτέρας ἡμῶν
ἐνασχολήσεις, ἐὰν παρίστατο εἰσέτι ἐν μέσῳ ἡμῶν ὁρατός.
Ὡ, πόσον θὰ κατεπληττόμεθα, ἐξακουλούθει λέγων, ἐὰν
ἐξαίφνης ἐνεφανίζετο ἐν μέσῳ ἡμῶν, καὶ μᾶς εὑρισκεν
ἐντελῶς παραμελοῦντας τὸν λόγον αὐτοῦ! Ἀλλὰ μήπως
τοῦτο δὲν θὰ συμβῇ εἰς πάντα ἄνθρωπον ὅταν ἔλθῃ ἡ
ὥρα τοῦ θανάτου; καὶ εἰς ὀλόκληρον τὴν οἰκουμένην ὅταν
ἔλθῃ ἡ ἄγνωστος ὥρα τῆς παγκοσμίου κρίσεως; Τότε
περίγραψον τὴν καταστροφὴν τοῦ σύμπαντος, τὸν ἥλιον
σκοτιζόμενον, τοὺς ἀστέρας ἀποσπωμένους ἀπὸ τὰ οὐ-
ράνια καὶ καταπίπτοντας, τὰ στοιχεῖα ἀναφλεγόμενα
καὶ σχηματίζοντα ποταμούς φλογός, τὰ θεμέλια τῆς
γῆς σαλευόμενα ἀπὸ τοῦ ἐνός εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον. Φαν-
τάσθητε λοιπὸν πῶς πρέπει νὰ θεωρῶμεν καὶ νὰ ἐκτι-
μῶμεν τὸν σκέποντα ἡμᾶς οὐρανόν, τὴν γῆν ἐπὶ τῆς
ὁποίας πατοῦμεν, τὰ κτίρια τὰ ὁποῖα κατοικοῦμεν καὶ
ὅλα τὰ κύκλω ἡμῶν πράγματα, ἀφοῦ πάντα ταῦτα προ-
ῶρισται νὰ καταστραφῶσι διὰ τοῦ πυρός! Δεῖξον ἔπειτα
τοὺς τάφους ἀνοιγομένους, καὶ τοὺς νεκροὺς ἀναζῶν-
τας καὶ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν κατερχόμενον μετὰ δόξης

ἐπὶ τῶν νεφελῶν· τὴν βίβλον ἐκείνην τὴν ἀνοικτὴν, ἐν ᾗ εἰσὶν ἐγγεγραμμένοι καὶ οἱ μυχιώτεροι τῆς καρδίας ἡμῶν διαλογισμοί, τὴν πάγκοινον ἐκείνην ἀπόφασιν τὴν ἀπαγγελθισομένην ἀπέναντι ὄλων τῶν ἐθνῶν καὶ ὄλων τῶν αἰώνων, τὴν δόξαν δι' ἧς θὰ ἐπιστεφῶσι διὰ παντός οἱ δίκαιοι καὶ συμβασιλεύσωσιν ἐν τοῖς δεξιοῖς τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ. Ἐν τέλει τὴν θάλασσαν ἐκείνην τοῦ πυρός καὶ θείου, τὸ σκότος ἐκεῖνο τὸ ἐξώτερον καὶ αἰώνιον, τὸν τριγμὸν τῶν ὀδόντων καὶ τὴν σατανικὴν ἐκείνην λύσσαν εἰς τὴν ὁποίαν θὰ καταδικασθῶσιν αἱ ψυχαὶ τῶν ἁμαρτωλῶν.

Ἀναγίνωσκε καὶ ἐξήγει συνεχῶς τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπαναλάμβανε ὅτι ὁ Ὑψιστος θέλει νὰ λατρεύωσιν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι ἐκ βάθους καρδίας καὶ ὄχι μόνον διὰ τῶν χειλέων, καὶ ὅτι αἱ ἐξωτερικαὶ τελεταὶ καὶ ἐνδείξεις λατρείας διερμηνεύουσι τὴν θρησκείαν ἀπλῶς, ἀλλὰ δὲ εἶναι καὶ ἡ βάσις αὐτῆς, διότι ἡ θρησκεία πρέπει νὰ ᾔηται ἐνδόμυχος τῆς ψυχῆς πεποίθησις καὶ πίστις· ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔχει ἀνάγκην οὐδὲ τῶν λόγων μας, οὐδὲ τῶν χρημάτων μας, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιθυμεῖ νὰ προσελκύσῃ καὶ ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐκπληρῶμεν ὅ,τι ὁ Θεὸς νόμος προστάσσει, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὴν ἐννοιαν τοῦ νόμου, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνηται ὁ σκοπὸς ὁ παρ' αὐτοῦ ἐπιδιωκόμενος· ἐπομένως ἂν συχνάζῃς εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀκούῃς, ὡς ἂν ᾔσο μηχανῆ, τὴν θεῖαν λειτουργίαν, δὲν προσέχῃς δὲ μετ' εὐλαβείας εἰς ὅσα λέγονται ὥστε νὰ συνενωθῇς μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν θυσιασθέντος, οὐδὲν κατορθώνεις, οὐδὲ θεάρεστος γίνεσαι· ὅτι τέλος οἱ φωνάζοντες Κύριε, Κύριε, καὶ μὴ ἐκτελοῦντες τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ δὲν θὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν, καὶ ὅτι ἐὰν δὲν ἀγαπήσῃς

ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης καρδίας τὸν Θεόν, ἐὰν δὲν ἀπαρνηθῇς τὰ πρόσκαιρα τοῦ κόσμου τούτου ἀγαθὰ, εἶσαι χριστιανὸς κατ' ὄνομα μόνον καὶ ἀπατᾷς καὶ σὲ αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς νομίζοντάς σε εὐσεβῆ καὶ θρησκον.

Διὰ νὰ συναισθανθῇ τὸ παιδίον πόσον ἡ προσευχὴ εἶναι ἀναγκαία, ἄς μάθῃ ὅτι ὁ Θεὸς ἀπαιτεῖ νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὸ ἔλεός του, ὄχι διότι ἀγνοεῖ τὰς ἀνάγκας μας, ἀλλὰ διότι θέλει, ἀναγκάζων ἡμᾶς νὰ ἱκετεύσωμεν, νὰ μᾶς φέρῃ εἰς ἀκριβῆ ἐπίγνωσιν τῶν ἀναγκῶν τούτων· ἀπαιτεῖ ἐν ἄλλοις λόγοις νὰ ταπεινωθῶμεν, νὰ συναισθανθῶμεν τὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν ἀδυναμίαν μας, καὶ νὰ ἡμεθα πεπεισμένοι περὶ τῆς ἀγαθότητός του. Πρέπει δὲ ἡ προσευχὴ νὰ γίνηται μετὰ κατανύξεως καὶ πραγματικῆς συντριβῆς καὶ ὄχι διὰ λόγων καὶ φράσεων μόνον.

Ἄλλ' εἶναι μολαταῦτα ἀληθῆς ὅτι οἱ λόγοι ἔχουσι μεγάλην σημασίαν, διότι εὐρύνουσι τοὺς διαλογισμοὺς ἡμῶν καὶ τὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα δι' αὐτῶν διερμηνεύομεν· διὰ ταῦτα καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μᾶς ἔδωκεν αὐτὸς ὁ ἴδιος σχέδιον προσευχῆς. Πόσον τῶντι εἶναι παρήγορον ὅτι ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐδιδάχθημεν τίνι τρόπῳ θέλει ὁ Θεὸς νὰ τὸν ἱκετεύωμεν, καὶ ὁποῖαν ἐπιρροὴν θὰ ἔχωσιν εὐλόγως αἰτήσεις γενόμεναι καθ' ὑπαγόρευσιν αὐτοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν πρώτην δὲ τοῦ κορασίου ἐξαγόρευσιν, δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἐνταῦθα πότε αὕτη πρέπει νὰ γίνηται, διότι ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς διανοητικῆς καὶ πρὸ πάντων τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ καταστάσεως. Τοῦτο μόνον λέγομεν ὅτι πρέπει, ἅμα ἀρχίσει νὰ ἐννοῇ, νὰ ἐξηγῆς αὐτῷ τί ἐστὶν ἐξαμολόγησις καὶ νὰ περιμένης

μέχρις οὐ πράξη σφάλμα ὅπως οὖν σημαντικόν· τότε παράστησον τὸ σφάλμα ἐκεῖνο ὡς πρᾶγμα φοβερόν, ὡς νὰ κινηθῇ εἰς ἔλεγχον συνειδήσεως καὶ εἰς μετάνοιαν, καὶ θὰ ἴδῃ ὅτι τὸ παιδίον, τὸ ὁποῖον ἔχει ἤδη γνῶσιν τῆς ἐξομολογήσεως, θὰ προστρέξῃ μόνον τοῦ εἰς τὸν πνευματικόν· σὺ δὲ προσπάθησον νὰ αἰσθανθῇ ἐκ τῆς πρώτης ἐξομολογήσεως ἐλάφρυνσιν ἐπαισθητὴν καὶ νὰ προσγίνη εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ μεγάλη ἐκ ταύτης ἐντύπωσις. Ἐὰν ἡ πρώτη ἐξομολόγησις φέρῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, ἔσο βέβαιος ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι θὰ συμβαίνη πάντοτε τὸ αὐτό.

Θ'.

Ἄς ὁμιλήσωμεν τώρα περὶ πολλῶν ἐλαττωμάτων οἰκείων τῷ γυναικίῳ φύλῳ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ προφυλάσσωμεν τὰς νεάνιδας. Ἐπειδὴ τὰς ἀνατρέφουσι θηλυπρεπῶς καὶ χαύνως ὅλος αὐτῶν ὁ βίος καθίσταται ἄστατος καὶ ἀκανόνιστος. Κατ' ἀρχὰς μὲν προσποιούνται, κατόπιν δὲ συνειθίζουσι νὰ τρομάζωσι παραλόγως, καὶ νὰ δακρύωσιν ἀναιτίως ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν. Πρὸς θεραπείαν τοῦ ἐλαττώματος τούτου, προερχομένου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ κουφότητος, τὸ καταλληλότερον φάρμακον εἶναι ἡ καταφρόνησις.

Ἐπίσης πρέπει νὰ καταστείλωμεν τὰς πολὺ θερμὰς φιλίας, τὰς μικροζηλοτυπίας, τὰ ὑπερβολικὰ φιλοφρονήματα, τὰς θωπείας καὶ τὴν προσποιητὴν ἐκείνην προθυμίαν, διότι, διὰ τούτων διαφθειρομένων τῶν ἡθῶν, φαίνονται εἰς αὐτὰς κατόπιν ξηρὰ καὶ αὐστηρὰ ὅλα τὰ σοβαρὰ καὶ σπουδαῖα πράγματα. Πρέπει μάλιστα νὰ τὰς συνειθίσωμεν νὰ ὁμιλῶσι συντόμως καὶ σαφῶς, καθό-

σον ἀγχίνοες καὶ εὐφρεῖς εἶναι ὅσαι ἀποφεύγουσι τὴν περιττολογίαν λέγουσι πολλὰ ἐν ὀλίγοις, ἐνῶ ἀπ' ἐναντίας αἱ πλεῖσται γυναῖκες λέγουσιν ὀλίγα ἐν πολλῇ φλυαρίᾳ, καὶ ἐκλαμβάνουσι τὴν εὐχέρειαν τοῦ ὁμιλεῖν καὶ τὴν ζωηρότητα τῆς φαντασίας ἀντὶ εὐφύας. Τοῦτο δὲ συμβαίνει διότι δὲν ἐκλέγουσι μεταξὺ τῶν ἰδεῶν των, οὐδὲ τακτοποιοῦσιν αὐτὰς προηγουμένως ὥστε νὰ τὰς ἐκφράσωσι καθαρῶς καὶ συντόμως· ἀλλ' ὅ,τι λέγουσι τὸ λέγουσι μὲ πάθος, τὸ δὲ πάθος ὑποκινεῖ εἰς φλυαρίαν. Καὶ ὅμως οὐδὲν καλὸν δύναται νὰ πράξη ἢ γυνὴ ἐὰν δὲν συνειθίσῃ νὰ συλλογίζεται ἐγκαίρως, νὰ σταθμίζῃ τὰς ιδέας τῆς, νὰ τὰς ἐκφράζῃ συντόμως καὶ κατόπιν νὰ σιωπᾷ.

Καὶ ἄλλοθεν προέρχεται τὸ μακρόλογον τῶν γυναικῶν. Ἐχουσι δηλαδὴ ἐκ γενετῆς κτῆμα τὴν πανουργίαν, καὶ διὰ μακρῶν πάντοτε λοξοδρομιῶν κατευθύνονται πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν ἐπιδιώκουσιν. Αἱ γυναῖκες ἀγαπῶσι τὴν πονηρίαν καὶ δικαίῳ τῷ λόγῳ, διότι τὴν θεωροῦσιν ὡς τὸ μόνον μέτρον φρονήσεως, καὶ διότι συνήθως πρῶτον τὸ μάθημα τῆς πονηρίας διδάσκονται ἐξ ὄσων παραδειγμάτων βλέπουσιν· εἶναι δὲ φύσει εὐπλαστοὶ καὶ ἐπιτήδεια πρὸς τὸ παριστάνειν κωμωδίας, διότι ἔχουσι τὰ δάκρυα ἀφθονα, τὰ δὲ πάθη των εἶναι σφοδρὰ καὶ ὁ νοῦς των περιορισμένος ἕνεκα ἀμαθείας. Διὰ τοῦτο πᾶν μέσον ἀνεξαιρέτως μεταχειρίζονται πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σχεδίων των, θεωροῦσαι θεμιτὸν ὅ,τι πολλάκις ἀποδοκιμάζει ἡ ἠθικὴ. Ποτὲ δὲ δὲν σκέπτονται ἐὰν μία τις αὐτῶν ἐπιθυμία ἦναι δικαία καὶ ἔλλογος, ἀλλὰ μηχανεῦνται μυρία ὅσα διὰ νὰ τὴν πραγματοποιήσωσι.

Πρόσθετες ὅτι ἔχουσιν αἰδῶ καὶ συστολήν ἐπίπλαστον, ὅπερ ἀπαιτεῖ καὶ αὐτὸ πολλὴν ὑπόκρισιν. Πρὸς ἀποφυ-

γῆν τοσοῦτον μεγάλου κακοῦ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ τὰς ἀναγκάζῃς νὰ προσφεύγωσιν εἰς πονηρίας, ἀλλὰ νὰ τὰς συνειθίζῃς νὰ ἐκφράζωσιν ἀνευδοιάστως καὶ τὴν ἐπιθυμίαν των ὅταν ἐπιθυμῶσι πράγμα τι θεμιτὸν, καὶ τὴν δυσθυμίαν των ὅταν ἦναι δυσηρεστημένοι, καὶ ὅχι νὰ τὰς ὑποχρέωῃς νὰ προσποιῶνται ὅτι τέρπονται ὑπὸ πραγμάτων ἢ ἀναγνωσμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἀρέσκονται.

Δείκνυε διὰ παραδειγμάτων πῶς δύνανται ἀνυποκρίτως νὰ ἦναι σώφρονες, προβλεπτικοί, καὶ νὰ ἐπιτυγχάνωσι τοῦ σκοποῦ των διὰ μέσων θεμιτῶν. Λέγε δὲ πρὸς αὐτὰς ὅτι πρῶτιστον γνῶρισμα τῆς φρονήσεως εἶναι ἡ βραχυλογία καὶ τὸ δυσπιστεῖν μᾶλλον εἰς ἑαυτὸν παρά εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ ὅχι ἡ ψευδολογία καὶ ἡ δολοπλοκία, καὶ ὅτι ὅταν τις ἦναι εὐθύς καὶ εὐυπόληπτος ἀποκτᾷ πολὺ πλείονα ἐμπιστοσύνην καὶ τιμὴν, ἐπομένως δὲ καὶ ὠφελείας ἠθικὰς τε καὶ ὑλικὰς, παρ' ὅ,τι διὰ πανουργιῶν καὶ τεχνασμάτων. Πόσον τῶντι ἡ χρηστοθήθεια ἀνυψώνει τὸν ἄνθρωπον καὶ καθιστᾷ αὐτὸν ἐπιτήδειον εἰς μεγάλα ἔργα!

Πρόσθεε δὲ ὅτι τὰ διὰ πανουργίας ἐπιζητούμενα εἶναι ποταπὰ καὶ καταφρονήσεως ἄξια, καὶ ὅτι τὰ μηδαιμινὰ καὶ γελοῖα ἢ τὰ ὀλέθρια πάθη δὲν ὁμολογοῦνται, ἐνῶ τὰ καλὰ καὶ δίκαια τὰ ζητοῦμεν παρρησία καὶ τὴν ἀπόκτησιν αὐτῶν ἐπιδιώκομεν μετὰ μετριοπαθείας καὶ εὐθύτητος. Οὐδὲν τῶντι εὐκολώτερον τῆς εἰλικρινείας ὁ ἔχων αὐτὴν εἶναι πάντοτε γαλήνιος καὶ σύμφωνος πρὸς τὴν συνείδησίν του, οὐδὲ φόβον αἰσθανόμενος, οὐδὲ εἰς πανουργίας προσφεύγων. Ἐνῶ τὸν ὑποκριτὴν ταράττουσιν ἀενάως καὶ τὸν ἐκφοβίζουσι τὰ πάντα, τὸν ἐλέγχει ἡ συνείδησις καὶ ἀναγκάζεται ἀνὰ πᾶσαν ὥραν νὰ ὑποκρύπτῃ τὸν δόλον διὰ μυρίων ἄλλων δόλων.

Ἄλλ' ὅμως τῶν δολοπλόκων τὰ βόσανα δὲν περιορίζονται ἕως ἐδῶ, διότι ἔρχεται ἡμέρα ὅτε ἀποκαλύπτονται ἐν τέλει τὰ μηχανορραφήματά των καὶ μανθάνει ὁ κόσμος τὴν ἠθικὴν αὐτῶν ποιότητα. Ἄν κατορθώσωσιν ἐνίοτε ν' ἀποκρύψωσι τινὰς τῶν πράξεών των ἀπὸ τὰ ὄμματα τῆς κοινωνίας, τὸ σύνολον ὅμως αὐτῶν εἶναι γνωστόν· πολλάκις μάλιστα ἔξαπατῶνται παρ' ἐκείνων τοὺς ὁποίους προσπαθοῦσι ν' ἀπατήσωσιν, ἐκλαμβάνοντες ὡς δεῖγμα ὑπολήψεως τὴν προσπεποιημένην αὐτῶν εὐπιστίαν, ἣτις πράγματι ὑποκρύπτει ἐσχάτην καταφρόνησιν. Ἄλλὰ μήπως τοῦλάχιστον ἀποφεύγουσι τὰς κατ' αὐτῶν ὑπονοίας; Ἀναλογίσθητε λοιπὸν πόσον προσβάλλεται ἡ φιλοτιμία ἀνθρώπου ἀναλογιζομένου ὅτι τὸν ὑποπτεύεται ὅλη ἡ κοινωνία. Τοιαῦτα τινὰ δίδασκε τὰ κοράσια ἐκάστοτε ἀναλόγως πρὸς τὰς περιστάσεις, πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ πρὸς τὴν διανοητικὴν αὐτῶν πρόοδον.

Παρατήρησον δὲ πρὸς τούτοις ὅτι τὴν πανουργίαν μεταχειρίζονται οἱ μικρόνοες καὶ μικρόψυχοι ἄνθρωποι, ἢ διὰ νὰ κρυφθῶσι καθὼ μὴ ὄντες οἷοι ἔπρεπε νὰ ἦναι, ἢ διότι ζητοῦντες πράγματα θεμιτὰ καὶ δίκαια μεταχειρίζονται ἐξ ἀγνοίας πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῶν μέσα ἀθέμιτα καὶ αἰσχρὰ, μὴ ἠξεύροντες νὰ ἐκλέξωσι τὰ ἐντιμὰ. Δείξον δὲ εἰς τὰ παιδία πόσον εἶναι ἀναιδεῖς πράξεις τινὲς πανοῦργοι τὰς ὁποίας ἐνίοτε βλέπουσι, καὶ πόσον καταφρονοῦνται οἱ πράττοντες αὐτάς· ὁσάκις δὲ τὰ καταλάβῃς ὑποκρινόμενα κίνει αὐτὰ παντοιοτρόπως εἰς αἰσχύνην. Ἐνίοτε δὲ μὴ ἐπιτρέπῃς ὅ,τι πράγμα ἴδῃς ὅτι προσπαθοῦσι νὰ τὸ ἀποκτήσωσι διὰ πανουργίας, καὶ εἰπέ ὅτι, τότε μόνον θὰ τὸ συγχωρήσῃς ὅταν τὸ ζητήσωσιν ἀνυποκρίτως. Ἔσο δὲ συγκαταβατικὸς πρὸς τὰς μικρὰς των ἀδυναμίας καὶ συγγώοει αὐτάς· διὰ νὰ μὴ τὰς ἀπονοή-

πτωσι, διότι ἢ κακῶς ἐννοουμένη καὶ ἄτοπος αἰσχύνῃ εἶναι τὸ χεῖριστον πάντων τῶν κακῶν καὶ τὸ ταχυτέρας θεραπείας δεόμενον· ἐὰν παραμελήσῃς αὐτὸ ὅλα τὰ ἄλλα ἔσονταί ἀθεράπευτα. Συνείθισέ τα πρὸς τούτοις εἰς τὸ ν' ἀποφεύγῃς τὰς λεπτὰς ἐκείνας πανουργίας, δι' ὧν πολλάκις ἄνθρωποι τινὲς ἐξαπατῶσιν ἀλλήλους τόσον τεχνηέντως ὥστε δὲν φαίνεται ὁ δόλος των, λέγων ὅτι ἡ τεχνικὴ αὕτη πανουργία εἶναι δολιωτέρα καὶ αἰσχροτέρα πάσης ἄλλης. Διότι ἐνῶ τινες μεταχειρίζονται ἐν γνώσει τὴν πονηρίαν, οὗτοι θέλοντες δῆθεν νὰ τὴν παραστήσωσιν ὡς πρᾶξιν θεμιτὴν τὴν ὑποκρύπτουσι δι' ἄλλης νέας πονηρίας. Ὁ Θεὸς, εἶπέ εἰς τὸ παιδίον, εἶναι ὅλος ἀλήθεια, ἐπομένως ἐμπαίζοντες διὰ τοῦ στόματος τὴν ἀλήθειαν ἐμπαίζομεν αὐτὸν τὸν Θεόν, καὶ ὅτι οἱ λόγοι ἡμῶν πρέπει νὰ ἦναι σαφεῖς, ἀκριβεῖς καὶ σύντομοι, ἂν θέλωμεν νὰ λέγωμεν πράγματα ὀρθὰ καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν σύμφωνα.

Μηδέποτε δὲ μὴ ὁμοιωθῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους τοὺς χειροκροτοῦντας καὶ εὐφημοῦντας τὰ παιδιά δσάκις δείξωσιν εὐφυΐαν διὰ τινος πονηρίας, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπιδοκιμάσῃς τὰ τοιαῦτα καὶ νὰ ἠδύνεσαι, ἐπίπληξον αὐτὰ αὐστηρῶς καὶ κατόρθωσον ν' ἀποτυγχάνωσιν ὅλα αὐτῶν αἱ πανουργίαι, ὥστε ἐπὶ τέλους βαρυνθέντα βαθμηδὸν νὰ τὰς ἀηδιάσωσιν. Ἐνῶ ἐὰν ἐξ ἐναντίας ἐπαίνεσης τοιαῦτα πταίσματα, ἐκεῖνα θὰ νομίσωσιν ὅτι ἰκανότης καὶ πονηρία εἶναι πράγματα ταυτόσημα.

I.

Τὸ φοβερώτερον ἐκ τῶν γυναικείων ἐλαττωμάτων εἶναι ἡ κενοδοξία· διότι αἱ γυναῖκες ἐκ νενετῆς οἶσαι λίαν

φιλάρεσκοι καὶ μὴ δυνάμεναι ν' ἀποκτήσωσιν, ὡς οἱ ἄνδρες, δόξαν καὶ ἀξιώματα, προσπαθοῦσι πρὸς παραμυθίαν νὰ προσελκύσωσι τὸν θαυμασμόν διὰ ἠθικῶν καὶ σωματικῶν θελγήτρων. Διὸ σχηματίζουσι τὴν ὁμιλίαν των γλυκεῖαν καὶ ἐπαγωγὸν, λατρεύουσι τὴν ὠραιότητα καὶ ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ θέλγητρα, ἐπιζητοῦσι μετὰ πόθου τὰ στολίδια καὶ ὑπόθεσιν σπουδαιοτάτην θεωροῦσι καταλλήλου καλύπτρας ἐκλογὴν, ἢ ταινιδίου, ἢ τακτοποίησιν βοστρύχου, ἢ συναρμογὴν χρωμάτων.

Τὰ δὲ ἄτοπήματα ταῦτα εἰς τὸ ἡμέτερον κατ' ἐξοχὴν ἔθνος (*) ἔχουσι μεγαλωτάτην ἐπίτασιν, διότι ἔνεκα τῆς ἐπικρατούσης παρ' ἡμῖν ἐπιπολαιότητος ἐπέρχεται ἀδιάλειπτος συρμῶν ἀλλαγὴ καὶ τοιουτοτρόπως γεννᾶται καὶ μανία τοῦ νεώτερίζειν, ἣτις συνασπιζομένη μετὰ τῆς πολυτελείας ἀνατρέπει τὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ διαφθείρει τὰ ἦθη. Ἄμα ἐκλείψῃ τὸ μέτρον ἀπὸ τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τῶν ἐπίπλων, πράγματι ἐκλείπει καὶ ἀπὸ τῶν περιουσιῶν, διότι ἡ ἐξουσία δὲν ἐπεμβαίνει οὐδὲ δύναται νὰ κανονίσῃ τὸν ἰδιωτικὸν βίον· ἐπομένως ἕκαστος πολίτης διαιτᾶται ἀναλόγως πρὸς τὴν περιουσίαν του· ἢ μᾶλλον ἄνευ περιουσίας, μέτρον ἔχων τὴν κενοδοξίαν καὶ τὴν ματαιότητα.

Ἐνεκα τῆς πολυτελείας καταντῶσιν αἱ οἰκογένειαι εἰς πτωχείαν καὶ ἐλεεινότητα· ἐντεῦθεν δὲ προέρχεται φοβερὰ τῶν ἠθῶν διαφθορά. Καὶ ὁ μὲν ἀγενῆς καὶ βάναισος ἄνθρωπος ἀμιλλώμενος νὰ ἐπιδείξῃ καὶ αὐτὸς μεγαλοπρέπειαν ἐπιδίδεται εἰς ἀκάθεκτον χρηματολαγίαν διὰ νὰ συλλέξῃ ἐν βραχεῖ χρόνῳ μεγάλα πλούτη· ἐπειδὴ

(*) Ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ τὸ Γαλλικὸν ἔθνος· δυστυχῶς ἄμως ὅσα περὶ αὐτοῦ λέγει ἐφαρμόζονται κατὰ γράμμα καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον. Σ. Μ.

δὲ τοῦτο δὲν κατορθοῦται, ἐννοεῖται, ἐντίμως καὶ ἀναμαρτήτως, μυρία πρὸς τοῦτο ἀθέμιτα μέσα κατεργάζεται. Ὁ δὲ κοσμοπολίτης, ὁ ἐλευθερίας τυχὼν ἀγωγῆς, βλέπων τὴν περιουσίαν του καταναλωθεῖσαν καὶ μὴ ἔχων ἄλλους πόρους, καταντᾷ εἰς πράξεις αἰσχροῦ καὶ ποταπᾶς διὰ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας του. Τοιοῦτοτρόπως βαθμηδὸν καὶ ἀνεπαισθήτως ἐκλείπει καὶ τιμὴ καὶ πίστις καὶ χρηστοθήθεια καὶ πᾶς ἐν γένει κοινωνικὸς σύνδεσμος χαλαροῦται, ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν ξένων ἀλλὰ καὶ τῶν στενωτέρων αὐτῶν συγγενῶν.

Ὅλα δὲ τὰ δεινὰ ταῦτα πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἀνοήτου συνηθείας ἣτις ἐπεκράτησε νὰ ὑποτάσσωνται αἱ πλεῖσται γυναῖκες τυφλῶς εἰς τοὺς περὶ συρμοῦ νόμους τοὺς ὁποίους αὐθαιρέτως πλάττουσιν αἱ κενόδοξοι καὶ φιλάρεσκοι ὁμόφυλοί των. Τοσοῦτον δ' ἐξηπλώθη καὶ ἐγενικεύθη δυστυχῶς ἡ συνήθεια, ὥστε κατήντησε νὰ θεωρῶνται ἄμοιροι πολιτισμοῦ καὶ ἀγροῖκοι ὅσοι, μὴ παραδεχθέντες πᾶν ὅ,τι γελοῖον καὶ ἐκδεδιητημένον ἐνυπάρχει ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ πολιτισμῷ, διαφυλάττουσι τὰ ἀγνὰ καὶ ἀπλοῖκὰ τῶν προπατόρων μας ἤθη.

Προσπάθησον λοιπὸν νὰ διδάξῃς τὰς νεάνιδας ὅτι ἀσυγκρίτως τιμιωτέρα εἶναι ἢ διὰ χρηστοθείας καὶ ἀτομικῆς ἰκανότητος προσγινομένη ὑπόληψις, ἀπὸ τῆς προερχομένης ἐκ τοῦ περὶ τὴν κόμην καὶ τὸν ἱματισμὸν καλλωπισμοῦ (*). Τὸ κάλλος ἀποπλανᾷ μᾶλλον τὸν ἔχοντα παρὰ τοὺς θαυμάζοντας αὐτό· καὶ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ταραττεῖ καὶ μεθύσκει τὴν ψυχὴν, ὥστε ἡ ὡραία

γυνὴ καταντᾷ νὰ λατρεύῃ αὐτὴ ἑαυτὴν καὶ νὰ μὴ συλλογίζεται παντάπασιν ὅτι χρόνου μόνον διάστημα τὴν διακρίνει ἀπὸ ἄλλης γυναικὸς μὴ ὡραίας. Ἐπομένως τὸ κάλλος προξενεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον βλάβην, ἐκτὸς ὅσας χριστιανεύει εἰς τὸ νὰ συνάπτῃ γάμον ἐπωφελεῖ ἢ δι' αὐτοῦ κοσμουμένη νεᾶνις, ἀλλὰ καὶ τότε πάλιν δὲν ἰσχύει ἐὰν δὲν συνοδεύηται ὑπὸ πρακτικῶν προτερημάτων καὶ ἀρετῆς· χωρὶς τούτων θὰ σᾶς σαγηνεύσῃ ἴσως μωρὸν τινα νεανίαν, ὅστις θὰ τὴν καταστήσῃ δι' ὅλου τοῦ βίου δυστυχῆ· κανεὶς ὅμως φρόνιμος ἄνθρωπος δὲν θὰ ἐπιθυμήσῃ νὰ τὴν λάβῃ σύζυγον, διότι οἱ νουνεχεῖς ἄνδρες οἱ ἐκτιμῶντες τὰ πραγματικὰ προτερήματα ἐπιζητοῦσι γυναῖκας σώφρονας καὶ σεμνάς. Ἐκτὸς δὲ τούτου αἱ γυναῖκες αἱ ἐπὶ καλλονῇ μόνον ἐναβρυνόμεναι γίνονται βαθμηδὸν καταγέλαστοι, διότι, προϊούσης τῆς ἡλικίας, ἡ καλλονὴ αὐτῶν μαραίνεται, αὐταὶ δὲ δὲν τὸ αἰσθάνονται, ἀλλὰ κομψεύονται πάντοτε, ἐνῶ οἱ ἄλλοι τὰς ἀηδιάζουσι καὶ τὰς ἀποστρέφονται. Λέγομεν λοιπὸν ἐν βραχυλογίᾳ ὅτι αἱ εἰς μόνην τὴν καλλονὴν ἀποβλέπουσαι καὶ περὶ πολλοῦ αὐτὴν ποιούμεναι ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς βαρβάρους καὶ ἀγρίους ἐκείνους λαοὺς τοὺς θεωροῦντας τὴν σωματικὴν ῥώμην ὡς τὴν μόνην ἀξίαν λόγου ἀρετῆν.

Ἀπὸ τοῦ κάλλους ἄς μεταβῶμεν τώρα εἰς τὸν καλλωπισμὸν. Τὴν πραγματικὴν χάριν δὲν συνιστῶσι τὰ ἐφήμερα καὶ τεχνητὰ κοσμήματα, διότι ναὶ μὲν καλὸν εἶναι νὰ ὑπάρχῃ καθαριότης, συμμετρία καὶ κοσμιότης ἐν τῷ ἱματισμῷ τῷ ἀναγκαιοῦντι πρὸς κάλυψιν τῆς γυμνότητος τοῦ σώματός μας, δὲν εἶναι ὅμως δυνατόν τὰ πρόσθετα ταῦτα ὑφάσματα καὶ στολίδια νὰ δώσωσιν εἰς τὸ σῶμα τὴν ἀληθῆ ὡραιότητα. Καλὸν μάλιστα εἶναι

(*) Ποιεῖ τὴν γυναῖκα κοσμιωτέραν οὐ χρυσός, οὔτε σμάραγδος, οὔτε κόκος, ἀλλ' ὅσα σεμνότητος, εὐταξίας, αἰδοῦς ἔμφασιν περιτίθῃσιν. (Πλουτάρχου ναὶ παραινέματα). Σ. Μ.

να ἐπιδεικνύωμεν εἰς τὰς νεάνιδας τὴν εὐγενῆ ἀπλότητα τὴν ἐνουπάρχουσαν εἰς τὰς μέχρις ἡμῶν διασωθείσας εἰκόνας καὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα τὰ παριστῶντα γυναῖκας Ἑλληνίδας ἢ Ῥωμαίας. Ἐκεῖ θὰ ἴδωσι πόσῃ χάριν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐμφαίνουσι κόμη ἀτιμελήτως εἰς τὰ ὀπισθεν περιδεδεμένη καὶ χιτῶν πολύπτυχος ἀφελῶς περὶ τὸ σῶμα καταπίπτων. Συντελεστικώτατον πρὸς τούτοις θεωρῶ να ἀκούωσι τὰ κοράσια τὰς περὶ τούτων ὁμιλίας τῶν ζωγράφων καὶ ἄλλων λογίων ἀνδρῶν εἰδημόνων τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας.

Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι ἅμα ἀνυψωθῆ τὸ πνεῦμα αὐτῶν ὀλίγον τι ὑπεράνω τοῦ χαμαιζήλου συρμοῦ, θὰ περιφρονήσωσιν ἀμέσως τὰ τοσοῦτον ἀφύσικα βοστρυχίσματα τῶν καὶ τὰ καθ' ὑπερβολὴν πολυποίκιλα ἐνδύματα. Δὲν λέγω να παραδεχθῶσι τὴν ἀρχαίαν ἐνδυμασίαν διότι τοιαύτη θὰ φανῆ ἴσως παράλογος, ἀλλὰ να μιμηθῶσι τοῦλάχιστον τὴν περὶ τὸν ἱματισμὸν φιλοκαλίαν καὶ ἀπλότητα τῶν ἀρχαίων ἣτις εἶναι τόσον χαρίεσσα καὶ μεγαλοπρεπῆς, ἀνάλογος δὲ καὶ ἀρμόζουσα πρὸς τὰ χριστιανικὰ ἥθη. Τούτου δὲ τεθέντος δὲν θὰ ἀπομακρυνθῶσι μὲν ὀλοτελῶς τοῦ συρμοῦ, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ ὑποδουλόωνται εἰς αὐτὸν τοσοῦτον ὥστε να μὴ τολμῶσι να παραβῶσιν οὐδὲ κεραίαν τῶν διαταγῶν του. Ὑποδείκνυε δ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ συνεχῶς ὅτι ἡ ἀδιάλειπτος μεταβολὴ τοῦ συρμοῦ προέρχεται ἀπὸ τῆς μὲν ἢ τῆς δὲ τὴν μωρὰν καὶ κοῦφον ἰδιοτροπίαν. Δὲν ὑπάρχει παραδείγματος χάριν ἀηδέστερον πρᾶγμα τοῦ ἐπιβαρύνειν τὴν κεφαλὴν διὰ ψευδῶν καὶ προσθέτων πλοκάμων καὶ ταινιῶν, διότι πᾶν ὅ,τι ἀντίκειται πρὸς τὴν φύσιν, ἢ παραβιάζει αὐτὴν, εἶναι ἄσχημον.

Ἀλλὰ μήπως κἂν βασίζεται ἐπὶ τινος ἀρχῆς ὁ συρ-

μός; Ἐπιδιώκει ἀενάως τὸ τέλειον, ἀλλ' οὐδαμοῦ τὸ εὐρίσκει, οὐδαμοῦ προσηλοῦται, ἀλλ' ἀδιαλείπτως μεταβάλλεται ἀνοήτως καὶ παραλόγως. Ἐὰν τοῦλάχιστον ἡ μεταβολὴ εἶχεν ὄριον σταθερὸν τὴν ἐπὶ τὸ εὐχρηστότερον καὶ οἰκονομικώτερον τελειοποίησιν τοῦ ἱματισμοῦ, δὲν θὰ ἐφαίνετο ἴσως τόσῳ παράλογος· δυστυχῶς ὅμως συμβαίνει τὸ ἐναντίον, ἐπειδὴ ὁ συρμὸς κυβερνᾶται ὑπὸ τῆς ἰδιοτροπίας τῶν γυναικῶν, ἐκείνων μάλιστα αἰτίνας διακρίνονται ἐπὶ κουφότητι καὶ ματαιοδοξίᾳ, καὶ ἐπειδὴ αὐταὶ παρασύρουσι καὶ τὰς ἄλλας, ἂν ποτε τυχὸν εἰσαχθῆ συνήθειά τις συνάδουσα πρὸς τὴν κοσμιότητα καὶ τὴν καλαισθησίαν, ταχέως περιπίπτει εἰς ἀχρηστίαν καὶ ἀντικαθίσταται δι' ἄλλης, ἔστιν ὅτε, γελοιωδестаτης, μόνον καὶ μόνον χάριν νεωτερισμοῦ. Εἶναι λοιπὸν τῶντι ἡ ἀδιάκοπος αὐτῆ καὶ ἄλογος τοῦ συρμοῦ ἀλλαγὴ παραίτιος ἀστασίας καὶ παραλυσίας καὶ πρέπει να τὸν ἀποστραφῶμεν καὶ να καταδικάσωμεν τοὺς γελοίους αὐτοῦ νόμους εἰς ἀχρηστίαν, καθόσον μάλιστα πολλοὶ τούτων, ὧν προεξάρχει ὁ διατάσων τὴν γύμνωσιν τοῦ στήθους, ἀντίκειται καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν κοσμιότητα.

Ἐκτὸς δὲ τοῦ συρμοῦ πρέπει να ἀποτρέψῃς τὰς νεάνιδας καὶ ἀπὸ τῶν ἐν τῷ λέγειν πρὸς ἐπίδειξιν εὐφυίας χαριεντισμῶν, διότι ὅσαι αὐτῶν εἶναι ὀπωσοῦν ζώηραι, ἐὰν δὲν προληφθῆ τὸ κακόν, εἰσχωροῦσιν εἰς πᾶσαν συζήτησιν καὶ πᾶσαν ὁμιλίαν, γνωματεύουσι περὶ ἔργων περὶ ὧν εἶναι ἀνίκανοι να κρίνωσι καὶ προσποιοῦνται ὅτι ἀηδιάζουσι τὰ πάντα, νομίζουσαι ὅτι τοῦτο εἶναι σημεῖον ἀβρότητος καὶ εὐαισθησίας. Ἡ νεανὶς πρέπει να ὁμιλῆ μόνον περὶ πραγμάτων ἀναγκαίων καὶ ὠφελίμων, πάντοτε δὲ μετὰ συστολῆς καὶ σεβασμοῦ, καὶ να μὴ ἀνα-

μιγνύεται εἰς ζητήματα ἢ θεωρίας ἀνωτέρας τῆς συνηθούς διανοητικῆς δυνάμεως τῶν κορασίων, ὑποτεθείσθω ὅτι καὶ τὰ γνωρίζει. Διότι μνήμην εὐρείαν, νοὸς δξύτητα, λόγον εὐτράπελον, εὐφράδειαν καὶ καλλιπέειαν καὶ παραπλήσια ἄλλα προσόντα εὐρίσκεις καὶ εἰς γυναῖκας ἀνοήτους καὶ καταφρονημένας, διαγωγὴν ὅμως εὐθεϊαν καὶ ἀνεπίληπτον, κρίσιν ὀρθὴν, λόγους μεμετρημένους καὶ ἐμπειρίαν περί τι ἔργον δὲν εὐρίσκεις πανταχοῦ, καὶ ἐκείνη ἢ κόρη ἢ διὰ τοιούτων ἀρετῶν κοσμουμένη διαπρέπει ἐν μέσῳ τῶν ὁμοφύλων τῆς. Τὴν δὲ ἀβρότητα καὶ τὴν προσπεποιημένην ἀνορεξίαν καὶ ταῦτα δέον νὰ περιστείλωμεν, διδάσκοντες ὅτι καλῆς ἀγωγῆς δεῖγμα εἶναι ἢ περὶ τὰ καλὰ ἐμμογή καὶ προθυμία.

Ἡ ὀρθοφροσύνη καὶ ἡ ἀρετὴ εἶναι προσόντα ἀνεκτίμητα, ὅστις δὲ τὰ ἔχει οὐδὲ κόρον αἰσθάνεται οὐδὲ ἀνίαν, διότι ἠξεύρει ὅτι τὰ δύο ταῦτα ἐλαττώματα δὲν εἶναι τεκμήρια ἐπαινετῆς εὐαισθησίας, ἀλλὰ νοσοῦντος ἐγκεφάλου συμπτώματα.

Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ κοινῇ ἀναγκαζόμεθα νὰ συμβιωμεν καὶ μετ' ἀνθρώπων ἀγροίκων καὶ νὰ ἐνασχολώμεθα καὶ εἰς ἔργα ὄχι πολὺ ἡδονικά, ἡ φρόνησις ἀπαιτεῖ νὰ ἀπεκδυθῶμεν τὴν ἀβρότητα καὶ εὐαισθησίαν καὶ νὰ συμμορφώμεθα πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ τοὺς διαφόρους τῶν ἀνθρώπων χαρακτῆρας. Ὁ γνωρίζων τοὺς κανόνας τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς, ἠξεύρων δὲ καὶ νὰ τοὺς συμβιάζῃ πρὸς τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις, καὶ νὰ ὑπερπηδᾷ τοὺς ὑπ' αὐτῶν τεθέντας φραγμοὺς, ὅταν πρόκειται πρακτικὴ ὠφέλεια, ἐκεῖνος εἶναι πολὺ ἀνώτερος τῶν ἀβρῶν καὶ εὐαισθητῶν χαρακτήρων τῶν ἐνδιδόντων εὐκόλως εἰς τὰς ἀδυναμίας των.

ΙΑ΄.

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα λεπτομερῶς τὰ ἔργα ὅσα πρέπει νὰ ἠξεύρῃ ἡ γυνὴ. Εἰς αὐτὴν εἶναι ἀνατεθειμένη ἡ ἀνατροφή τῶν τέκνων τῆς, τῶν μὲν ἀρρένων μέχρι τινός, τῶν δὲ κορασίων μέχρις οὗ ὑπανδρευθῶσιν, εἰς αὐτὴν ἡ ἐπίβλεψις τῶν ὑπηρετῶν, ἡ διαγωγὴ των καὶ ἡ ὑπηρεσία των, εἰς αὐτὴν ἡ μέχρι λεπτοῦ καθημερινὴ δαπάνη πρὸς προμήθειαν τῶν ἀναγκαιούντων ἐν τῷ οἴκῳ μετὰ εὐπρεπείας ἅμα δὲ οἰκονομίας γινομένη, εἰς αὐτὴν ἐπὶ τέλους πολλάκις ἀνατίθεται ἡ διεύθυνσις τῆς οἰκογενειακῆς περιουσίας καὶ ἰδίως τὸ ἐκμισθῶναι τὰ κτήματα καὶ εἰσπράττειν τὰ εἰσοδήματα (*).

Καὶ ἡ γυνὴ λοιπὸν καθὼς καὶ ὁ ἀνὴρ πρέπει νὰ διδάσκωνται μαθήματα ἀνάλογα καὶ σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὰ ἔργα ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν, ἐπομένως διάφορος πρέπει νὰ γίνηται καὶ ἡ διδασκαλία, καθὼς ἀνόμοια εἶναι καὶ τὰ ἔργα εἰς τὰ ὅποια κατόπιν ἐπιδίδονται. Καὶ ἂν τις πολυπράγμων γυνὴ ἀντείπῃ ὅτι δῆθεν τίθενται λίαν στενὰ ὅρια εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ φύλου τῆς, ἡ γυνὴ ἐκείνη πλανᾶται ἀγνοοῦσα πόσον μέγала καὶ πολλὰ εἶναι ὅσα προτείνω νὰ διδαχθῇ.

Ὅποση τῶν ὀντι δξύνοια ἀπαιτεῖται ἵνα διαγνώσῃ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ πνεῦμα ἐνὸς ἐκάστου τῶν τέκνων τῆς καὶ ἐννοήσῃ τίνι τρόπῳ πρέπει νὰ φέρηται πρὸς αὐτὰ, ὥστε ν' ἀνακαλύπτῃ ποία εἶναι ἡ φύσις ἐκάστου καὶ ἡ φυσικὴ αὐτοῦ ὁρμὴ καὶ ποίας ἀρετὰς ἔχουσι καταπνίξῃ

(*) Ἡ συνήθεια αὕτη εἶναι κοινὴ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς πόλεις, ὅπου αἱ γυναῖκες καὶ ἐμπορικὰ γραφεῖα διευθύνουσι. Σ. Μ.

δ' ἐγκαίρως τὰς κακίας ἐν τῇ γενέσει αὐτῶν, νὰ τὰ διδάξῃ ὑγιεῖς καὶ ἐναρέτους ἀρχάς, καὶ ἐξαγάγῃ αὐτὰ ἀπὸ τῆς πλάνης! Ὅποση φρόνησις ἀπαιτεῖται διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ τὴν ὑπακούωσιν, ἐνταυτῷ δὲ νὰ τὴν ἀγαπῶσι καὶ νὰ τὴν ἐμπιστεύωνται! Ἐκτὸς δὲ τούτων ἔχει καὶ ἄλλο καθήκον ἢ μήτηρ νὰ ἐκλέγῃ καὶ νὰ ἐπιτηρῇ τὴν διαγωγὴν τῶν ἀνθρώπων μεθ' ὧν συναναστρέφονται τὰ τέκνα τῆς. Ἡ οἰκοδέσποινα λοιπὸν ὀφείλει καὶ τὰ τῆς θρησκείας τῆς καλῶς νὰ γνωρίζῃ, καὶ φρόνησιν νὰ ἔχῃ καὶ νοῦν εὐσταθῆ καὶ φιλεργίαν καὶ πρὸς τὸ κυβερνᾶν ἱκανότητα.

Ὅτι δὲ ὅλα ταῦτα εἶναι τῆς γυναικὸς ἔργα οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, διότι καὶ ζῶντος τοῦ συζύγου εἰς αὐτὴν ἀνατίθενται, ἐκείνου ἐνασχολουμένου περὶ τὰ ἐκτὸς τοῦ οἴκου, καὶ θανόντος αὐτῆ πάλιν κατὰ μείζονα λόγον ὀφείλει νὰ φροντίζῃ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει ὅτι ἐὰν θέλῃ ἡ γυνὴ νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτῆς πρέπει νὰ ἀναθρέψῃ τὰ τέκνα τῆς ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης.

Δὲν ἀπαριθμῶ ἐνταῦθα ἐν λεπτομερείᾳ ὅποια καὶ ὅπως εἶναι αἱ παρὰ τῆς γυναικὸς ἀπαιτούμεναι γνώσεις πρὸς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων τῆς, διότι θὰ τρομάξῃ βλέπουσα ἐκ τοῦ προγράμματός καὶ μόνου τὸ πλῆθος τῶν μαθημάτων ἅτινα πρέπει νὰ διδαχθῇ.

Πρόσθετες δ' ἐπὶ τούτοις καὶ τὴν οἰκονομίαν, τὴν ὁποίαν αἱ πλεῖσται γυναῖκες παραμελοῦσι, θεωροῦσαι αὐτὴν ὡς ἔργον ποταπὸν καὶ εἰς χωρικοὺς μᾶλλον ἀρμόζον ἢ εἰς ξενοδόχους καὶ ἐπιμελητρίδας· αἱ ἀνατραφεῖσαι μάλιστα ἐν μέσῳ τῆς τρυφῆς καὶ τοῦ πλούτου καὶ ὑπὸ τῆς ἀεργίας ἐκχαυνωθεῖσαι ὄχι μόνον ἀδιαφοροῦσι περὶ οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ χλευάζουσι τὰς περὶ ταύτης μεριμνώ-

σας, καὶ θεωροῦσι τὸν ἀγροτικὸν καὶ φιλόπονον βίον μηδελίαν σχεδὸν διαφορὰν ἔχοντα ἀπὸ τοῦ βίου τῶν ἀγρίων Ἰνδῶν. Αἱ τοιαῦται γυναῖκες, ἐὰν ὀμιλήσῃς πρὸς αὐτὰς περὶ τῆς τιμῆς τοῦ σίτου ἢ γεωργίας ἢ ἐκμισθώσεως κτημάτων καὶ ἄλλων τοιούτων ὑποθέσεων, νομίζουσι ὅτι τὰς ἐξευτελίζεις καταβιβάζων αὐτὰς μέχρι τοσοῦτων ταπεινῶν ζητημάτων.

Φανερὸν ὅμως ὅτι ἐξ ἀμαθείας καὶ ὄχι ἐξ ἄλλης τινὸς εὐλόγου αἰτίας καταφρονοῦσι τὰς οἰκονομικὰς ἐπιστήμας, διότι οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι οἱ τοσοῦτον σοφοὶ καὶ ἐξηγουενοί, ἐδιδάσκοντο αὐτὰς μετὰ πλείστης ὁσῆς ἐπιμελείας καὶ πολλοὶ τούτων διάσημοι συγγραφεῖς συνέταξαν ἐξ ἰδίας πείρας πονήματα μέχρις ἡμῶν διασωθέντα, ἐν οἷς ἐπραγματεύθησαν καὶ περὶ τῶν λεπτοτέρων τῆς γεωργίας ζητημάτων. Ἐξεύρομεν δὲ ὅτι οἱ περίδοξοι αὐτῶν δορυκτῆτορες ἐπιστρέφοντες ἐκ τῶν θριάμβων των, ἀπέθετον τὸ ξίφος καὶ ἐλάμβανον τὸ ἄροτρον· τὸσον ὅμως σήμερον παρήλλαξαν τὰ ἦθη μας ὥστε τοῦτο θὰ ἐφαίνετο ἴσως ἀπίστευτον, ἐὰν τρανῶς δὲν ἐμαρτύρουν περὶ αὐτοῦ ἀναμφισβήτητα ἱστορικὰ γεγονότα. Καὶ ὅμως τί φυσικώτερον ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιθυμῇ τις νὰ ὑπερασπισθῇ καὶ μεγαλώσῃ τὴν πατρίδα του διὰ νὰ τὴν καλλιεργήσῃ κατόπιν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ; πρὸς τί ἢ νίκη ἐὰν δὲν δρέπωμεν δι' αὐτῆς τοὺς καρποὺς τῆς εἰρήνης; Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἢ φρόνησις ἀπαιτεῖ νὰ μανθάνωμεν πῶς γίνονται τὰ πράγματα ἐκεῖνα ἐφ' ὧν θεμελιοῦται ὁ ἀνθρώπινος βίος, καὶ περὶ τὰ ὅποια περιστρέφονται καὶ αἱ μεγαλήτεροι κοινωνικαὶ πράξεις. Ἰσχυρὰ καὶ εὐδαίμονα εἶναι τὰ ἔθνη ὄχι τὰ ἔχοντα πολλὰς ἐπαρχίας κακῶς καλλιεργημένας, ἀλλὰ τὰ παρὰ-

γοντα ἐκ τῆς χώρας των ὅσα ἀναγκαιοῦσι πρὸς ἀφθονον διατροφήν πολυπληθοῦς λαοῦ.

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ἀπαιτεῖται πολὺ μεγαλητέρα ὀξύνοια καὶ ἐπιμέλεια πρὸς ἐκμάθησιν ὄλων τῶν μετὰ τῆς οἰκονομίας συσχετιζομένων τεχνῶν καὶ πρὸς ἐκπολιτισμὸν ὀλοκλήρου οἰκογενείας, οὔσης μικρᾶς οὔτως εἶπειν δημοκρατίας, παρ' ὅ,τι πρὸς τὸ παίζειν ἢ περὶ συρμῶν συζητεῖν, ἢ χαριεντίζεσθαι ἐν ταῖς συναναστροφαῖς. Ὁ νοῦς ἐκεῖνος ὁ μόνον ἐν τῇ καλλιλογίᾳ δεξιὸς εἶναι ἀνάξιος λόγου, καὶ βλέπομεν τῶντι ποικιλλούσας μὲν τὴν ὀμιλίαν των διὰ πολλῶν ὠφελίμων ἀποφθεγμάτων, μεστοὺς ὅμως ἐπιπολαιότητος καὶ ματαιοδοξίας, ἐπειδὴ παρημελήθη νηπιόθεν ἡ ἀνατροφή των.

Σκόπει ὅμως μὴ περιπέσης εἰς τὸ ἀντίθετον ἀτόπημα, διότι αἱ γυναῖκες εἶναι ἐν πᾶσιν ἐπιρρεπεῖς εἰς τὴν ὑπερβολήν. Ὅθεν εἶναι μὲν καλὸν νὰ τὰς συνειθίσῃς ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων νὰ διευθύνωσιν τι ἔργον, νὰ ἐκτελῶσιν ἀριθμητικούς ὑπολογισμούς, νὰ βλέπωσιν πῶς γίνονται αἱ συμφωνίαι ὅταν ἀγοράζωμεν ἢ πωλῶμεν καὶ νὰ μανθάνωσιν τίνι τρόπῳ πρέπει τὰ κατεργάζονται τὰ πράγματα ὥστε νὰ ἦναι ὅσον ἔνεστιν εὐχρηστότερα· ἀλλὰ πρόσεξον μὴ ἀπὸ οἰκονόμων καταντήσωσιν φιλάργυροι. Διὸ δίδασκέ τας ὅτι ἡ φιλαργυρία εἶναι πάθος καθ' ὅλα γελοιῶδες, ὅτι ἀποφέρει μικρὰν μὲν ὠφέλειαν, μεγάλην δὲ ἀτιμίαν, καὶ ὅτι οἱ φρόνιμοι ἄνθρωποι διάγοντες βίον λιτὸν καὶ φιλόπονον καὶ ἐλαττοῦντες τὰς περιττὰς δαπάνας οὐδὲν ἄλλο σκοποῦσιν, εἰμὴ ν' ἀποφύγωσιν τὸ ἐκ τῆς ἀσωτίας καὶ τῆς ἐκλελυμένης διαίτης προστριβόμενον αἴσχος καὶ νὰ δύνωνται ἐκ τοῦ περισσεύματος νὰ ἐλεῶσιν τοὺς πένητας, νὰ συνδράμωσιν τοὺς δεινοπαθοῦντας φίλους καὶ νὰ διατηρῶσιν ὅπου δεῖ κοσμιότητα καὶ

ἀξιοπρέπειαν. Πολλάκις παραβλέποντες ἐμφρόνως μικρὰς ζημίας, κερδαίνομεν πράγματι πολὺ πλείονα, διότι τὰ μεγάλα κέρδη δὲν τὰ φέρει ἡ γλίσχρα φειδωλία, ἀλλ' ἡ τάξις καὶ ἡ ἐπιμέλεια. Στηλίτευε δὲ τὴν ἐλεεινὴν πλάνην τῶν γυναικῶν ἐκείνων ὅσαι θεωροῦσι μὲν μέγα κατόρθωμα τὴν οἰκονομίαν ἐνὸς κηρίου, δὲν βλέπουσι δὲ ὅτι ὁ ὑπηρέτης ἢ ὁ ἐπιστάτης των ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ τὰς ληστεύει ἀναιδέστατα.

Ὅπως δὲ εἰς τὴν οἰκονομίαν οὔτῳ καὶ ὡς πρὸς τὴν καθαριότητα συνειθίζε τὰ κοράσια ν' ἀποστρέφονται τὴν ῥυπαρότητα καὶ τὴν ἀταξίαν καὶ νὰ διακοσμῶσιν τὴν οἰκίαν ἐν τάξει καὶ καθαριότητι. Δίδαξέ τα μάλιστα ὅτι οὐδὲν ἄλλο συμβάλλει τοσοῦτον πρὸς οἰκονομίαν ὅσον ἡ τοποθέτησις ἐνὸς ἐκάστου πράγματος κατὰ τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῷ θέσιν· καὶ ἴσως μὲν ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν φαίνεται ἔχουσα μεγάλην σημασίαν ἡ τάξις, καὶ ὅμως εἶναι ὠφελιμωτάτη ἐὰν τηρῆται ἀπαρασαλεύτως. Ἐχεις παραδείγματος χάριν ἀνάγκην ἐνὸς σκεύους; ἀμέσως τὸ εὐρίσκεις ἄνευ χρονοτριβῆς, ἀπαλλασσόμενος καὶ στενοχωριῶν καὶ διενέξεων καὶ ὀργῆς· ἀφοῦ δὲ τὸ μεταχειρισθῆς τὸ ἐναποθέτεις ἀμέσως ἐκεῖ ὅθεν τὸ ἔλαβες. Ἡ εὐταξία εἶναι πρῶτιστον προσὸν τῆς καθαριότητος καὶ ἡδύνη καθ' ὑπερβολὴν τὸν βλέποντα αὐτήν· ἐκτὸς δὲ τούτου, ἐπειδὴ ἡ ταχθεῖσα ἐκάστῳ πράγματι θέσις εἶναι καὶ ἡ ἀρμοδιωτέρα ὅχι μόνον πρὸς στολισμὸν ἀλλὰ καὶ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ, ἐκεῖ καὶ ὀλιγώτερον φθείρεται καὶ ἀσφαλέστερον εἶναι καὶ καθαρώτερον διατηρεῖται. Οὔτῳ, φέρ' εἶπειν, ἐὰν, ἀφοῦ μεταχειρισθῆς ἐν τι δοχεῖον, τὸ ἐναποθέσῃς πάραυτα εἰς τὴν οἰκίαν θέσιν, οὐδὲ ὑπὸ κονιορτοῦ θὰ κάλυφθῇ οὐδὲ κίνδυνον διατρέχει νὰ συντριβῇ, ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι ἡ φροντί-

ζουσα περί διευθετήσεως τῶν σκευῶν, φροντίζει ταυτοχρόνως καὶ περί τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν. Διὰ τῆς τάξεως ἐκτὸς τῶν ἄλλων καλῶν ἀποσκορακίζεται ἐκ τῶν ὑπηρετῶν ἢ ὀκνηρία καὶ ἡ σύγχυσις, διευκολυνομένης δὲ καὶ ἐπιταχυνομένης τῆς ὑπηρεσίας, αἴρεται ἐκ μέσου οἰαδήποτε ἀφορμῇ δυσαρρεσκείας ὅτι δὲν εὐρίσκονται ταχέως τὰ ἀπαξ ἐκτοπισθέντα σκεύη. Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν φιλοκαλίαν καὶ τὴν καθαριότητα ἀπόφευγε οὐχ ἥττον τὴν ὑπερβολὴν, διότι ὅσω καλὴ εἶναι ἡ μετρία καθαριότης, τόσω ἢ ὑπερβάλλουσα καταντᾷ μικρολόγος καὶ γελοιώδης, καθὼς καὶ ἡ φιλοκαλία ὅταν ὑπερβῆ τὰ ὄρια. Διακωμώδησον δὲ ἐνώπιον τῶν παιδίων τὰ γυναικάρια ἐκεῖνα τὰ δαπανῶντα μυθῶδεις ποσότητες πρὸς ἀγορὰν διαφόρων τεχνουργημάτων καὶ ἄλλων στολιδίων πάντα ἀχρήστων, καὶ συμβούλευσον αὐτὰ ποτὲ νὰ μὴ ὀργίζωνται διότι ἔμεινε τὸ φαγητὸν ὀλίγον ἀνάλατον, ἢ αἰ πτυχαὶ τοῦ παραπετάσματος κακῶς διετέθησαν, ἢ ἐτοποθετήθη ἐν Ὀρονίον ὀλίγον τι κατωτέρω ἢ ἀνωτέρω τῆς ὠρισμένης θέσεως.

Εἰς τοιαῦτα μηδαμινὰ πράγματα εἶναι γελοία ἢ πολὺ αὐστηρότης καθὼς καὶ εἰς τὸ περί καλῆς συμπεριφορᾶς κεφάλαιον· εἰς τὸ τελευταῖον μάλιστα ἐξοκέλλουσιν ἐν ταῖς συναναστροφαῖς πολλαὶ πνευματώδεις γυναῖκες, τὰ πάντα μυκτηρίζουσαι καὶ ὑπὸ πάντων βαρυνόμεναι, θεωροῦσι τοὺς περισσοτέρους ἀνθρώπους ἀηδεῖς καὶ πληκτικούς, τὴν δὲ ἐλαχίστην τῆς ἐθιμοτυπίας παράβασιν ἔγκλημα τερατώδες. Πρέπει νὰ διδάξης τὰ κοράσια ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ κρίνωμεν τοὺς ἀνθρώπους κατ' ἐπιφάνειαν καὶ ἐκ μόνης τῆς συμπεριφορᾶς των, ἀλλὰ νὰ ἐξετάζωμεν τὴν ψυχὴν, τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ ἄλλα αὐτῶν προτερήματα τὰ ἔχοντα πρακτικὴν ἀξίαν· δεῖξον

δὲ διὰ διαφόρων παραδειγμάτων ὅτι ὑπάρχουσι χωρικοὶ, χυδαῖοι κατὰ τὰ ἐξωτερικὸν ἢ ἂν θέλετε καὶ γελοῖοι καὶ ἄνοστοι κατὰ τὰς φιλοφροσύνας, οἵτινες ὅμως, ὅταν ἔχωσι νοῦν ὀρθὸν καὶ ἀγαθὴν καρδίαν, εἶναι πολυτιμότεροι τῶν αὐλοκολάκων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι κρύπτουσιν ὑπὸ εὐγενεστάτην συμπεριφορὰν ψυχὴν ἀχάριστον, ἀδίκον καὶ ἐπιρρεπῆ εἰς πᾶν εἶδος προσποιήσεως καὶ χαμερπείας. Πρόσθετες δὲ ὅτι ὅσοι καταβάλλονται εὐκόλως ὑπὸ ἀθυμίας καὶ κόρου ἔχουσι χαρακτῆρα ἀσθενῆ, διότι ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῆ ἀηδῆς ἢ συναναστροφὴ τινῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἔχη καὶ τι καλόν. Ἐκλεγε ὅταν δύνασαι τοὺς ἀνθρώπους μεθ' ὧν συναναστρέφουσαι, ἀλλ' ὅταν ἡ ἐκλογή δὲν σοὶ ἐπιτρέπεται, δὲν πρέπει καὶ νὰ βαρυθυμῆς, διότι δύνασαι νὰ τοὺς παρακινήσης νὰ ὁμιλήσωσι περί πραγμάτων εἰς τὰ ὅποια εἶναι ἔμπειροι, ὥστε πάντοτε ὁ νουνεχῆς ἄνθρωπος εὐρίσκει τι διδακτικόν εἰς τὰς ὁμιλίαις καὶ τῶν ἀμαθεστέρων. Ἀλλ' ἄς ἐπανεέλθωμεν εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ὅσα πρέπει τὸ κοράσιον νὰ διδαχθῆ.

IV.

Ἡ τέχνη τοῦ διευθύνειν τὰ τῆς οἰκιακῆς ὑπηρεσίας δὲν εἶναι τόσον εὐκόλος, διότι πρέπει ἡ οἰκοδέσποινα καὶ ὑπηρέτας νὰ ἐκλέξῃ χρηστοθήεις καὶ εὐσεβεῖς, νὰ γινώσκῃ δὲ ἐνταυτῷ πόσος χρόνος καὶ κόπος ἀπαιτεῖται πρὸς ἐκπλήρωσιν ἑνὸς ἐκάστου τῶν ἔργων τὰ ὅποια θὰ ἀναθέσῃ εἰς αὐτοὺς, καὶ πόση δαπάνη, καὶ ποῖα εἶναι ἢ πρὸς τέλεσιν αὐτῶν καταλληλοτέρα μέθοδος. Ἄν τὰ προσόντα ταῦτα δὲν συνυπάρχωσι, προκύπτουσι μύρια ἄτοπα· καὶ ὅτε μὲν ἀλόγως θὰ ἠγωνισθῆς κατὰ τοῦ μα-

γείρου σου, διότι δήθεν δὲν ἐπετάχυνε τὴν κατασκευὴν γλυκίσματος, ἀπαιτοῦντος πολὺν χρόνον ἕως οὗ ἐτοιμασθῆ, ὅτε δὲ, μὴ ἤξεύρουσα ὡς ἔγγιστα ὀπόση ποσότης ζακχάρεως καὶ ἄλλων, ἢ πόση δαπάνη ἀπαιτεῖται πρὸς τοῦτο, θὰ ἀπατᾶσαι εὐκόλως ὑπὸ τοῦ τυχόντος· ὥστε θὰ καταντήσης ἢ μάλιστα τῶν ὑπηρετῶν σου, ἢ τὸ παίγνιον αὐτῶν, ἂν δὲν ἔχῃς μικρὰν τινα πείραν τοῦ ἐπαγγέλματός των.

Ἀπαιτεῖται πρὸς τούτοις νὰ διαγνώσης τὸν χαρακτῆρα ἑνὸς ἐκάστου αὐτῶν, ὥστε νὰ τοὺς κυβερνᾷς καλῶς, καὶ νὰ ἠθικοποιήσης ὅλην αὐτὴν τὴν μικρὰν δημοκρατίαν τὴν συνήθως τοσοῦτον ταραχώδη. Καὶ εἶναι μὲν ἀναγκαῖα πρὸς τοῦτο καὶ ἡ αὐστηρότης, διότι ὅπου δὲν πείθει ὁ λόγος πείθει ὁ φόβος, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ εἶναι ἄνθρωποι καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοί μας, πρέπει νὰ τοὺς καλομεταχειριζώμεθα, καὶ μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ νὰ προσφεύγωμεν εἰς αὐστηρὰς ἐπιπλήξεις.

Προσπάθει λοιπὸν νὰ προσελκύῃς τὴν ἀγάπην τῶν θεραπόντων σου, χωρὶς ὅμως νὰ δείξης πρὸς αὐτοὺς ἀπρεπῆ οἰκειότητα. Ὅθεν ἀπόφευγε μὲν τὰς μεθ' ὑπηρετῶν συνομιλίας, ἀλλ' ὅταν πρόκηται περὶ τῶν ἀναγκῶν των συμβούλευε μετὰ πραότητος καὶ ἀγάπης, ὥστε νὰ καταπεισθῶσιν ὅτι συμπαθεῖς καὶ ἐνδιαφέρεσαι περὶ αὐτῶν. Μὴ κατακρίνης ἀποτόμως τὰ ἐλαττώματά των καὶ μὴ τοὺς ἀποστραφῆς ἐνόσω ὑπάρχει ἐλπίς διορθώσεως· ἀλλὰ μάλιστα ὑπόμενε τινὰς ἐλλείψεις καὶ δείκνυε ἄνευ ὀργῆς ὅτι τοὺς συμβουλεύεις ἀποβλέπουσα ὄχι τόσο πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν, ὅσον πρὸς τὸ ἀτομικὸν συμφέρον. Δυστυχῶς τὰ παιδιά καὶ μάλιστα τὰ ἀνήκοντα εἰς εὐπόρους οἰκογενεῖας δυσκόλως συμμορφοῦνται πρὸς τοιαύτας φιλανθρώπους καὶ ἡπίους ἀρχὰς, καὶ διὰ τὸ ὄξυ

καὶ ὀρμητικὸν τῆς νεότητος, ἀλλὰ καὶ διότι ἐκ νηπιότητος τὰ συνειθίζουσιν ἀνοήτως νὰ θεωρῶσι τοὺς ὑπηρετάς ὡς ἄλογα κτήνη καὶ νὰ νομίζωσιν ὅτι ἐπλάσθησαν διὰ νὰ δουλεύωσι τοὺς αὐθέντας των, οἵτινες δήθεν εἶναι πολὺ ἀνωτέρας φύσεως. Δείξον λοιπὸν πόσον αἱ ἀρχαὶ αὗται ἀντίκεινται πρὸς τὴν μετριοφροσύνην καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ πλησίου, τὴν ὁποῖαν ἐπιτάσσει τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐπλάσθησαν διὰ νὰ ὑπηρετῶνται παρ' ἄλλων· ὅτι πλανῶνται χονδροειδῶς οἱ νομίζοντες ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι ἐκ γενετῆς προορισθέντες νὰ ἐκπληρῶσι τὰς ὀρέξεις τῶν ὀκνηρῶν καὶ ἀλαζόνων· ὅτι, ἐπειδὴ ἡ δουλεία ἀντίκειται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἰσότητα τὴν παρὰ τῆς φύσεως ταχθεῖσαν, χρέος εἶναι νὰ καθιστῶμεν τὸν ζυγὸν αὐτῆς ὡς οἶόν τε φορητότερον· ὅτι ἀφοῦ οἱ δεσπότες, καίτοι ἐπιμελέστερον τῶν ὑπηρετῶν ἀνατραφέντες, γέμουσιν ἐλαττωμάτων, δὲν πρέπει νὰ θέλωμεν ἁμωμήτους καὶ τελείους τοὺς ὑπηρετάς, οἵτινες οὐδὲ ἐξεπαιδεύθησαν, οὐδὲ χρηστὰ παραδείγματα εἶχον ποτὲ πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ ὅτι τέλος ἐὰν ὑπάρχῃ μικρὰ ἀτέλεια εἰς τὴν ὑπηρεσίαν δὲν βλάπτει, ἀλλὰ μᾶλλον ὠφελεῖ, διότι ἡ ψυχὴ, ὅταν ὅλα τὰ πρὸς θεραπείαν τοῦ σώματος εὐρίσκωνται πάντοτε ἔτοιμα, ἀποχαυνοῦται, γίνεται θηλυπρεπῆς καὶ παραδίδεται δουλικῶς εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς ἀχορέστους ἐπιθυμίας.

Ἄν θέλῃς λοιπὸν νὰ προετοιμάσης καλὰς οἰκοδεσποῖνας, συνείθισον τὰ κοράσια ἐνωρὶς εἰς τὴν οἰκιακὴν διεύθυνσιν, ἀναθέτων εἰς αὐτὰ τὴν ἐπιστάσιαν μιᾶς τινος ὑπηρεσίας, ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ σοὶ δώσωσι κατόπιν λόγον τοῦ ἔργου των. Ἡ τοιαύτη δοκιμασία θὰ τὰ καταθέλξῃ, διότι ἡ νεολαία αἰσθάνεται μεγάλην χαρὰν βλέπουσα ὅτι ἀρχίζουσι νὰ τὴν ἐμπιστεύωνται καὶ νὰ τὴν γυ-

μνάζωσιν εἰς ἔργα σπουδαῖα. Ἄν σφάλῃ δὲ τὸ κοράσιον κατὰ τὴν δοκιμὴν, παράβλεψον, καὶ θυσιάσον μικρόν τι πρᾶγμα, χάριν τῆς μορφώσεώς του· ἠπίως δὲ ὑποδείκνυε τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ ἢ νὰ εἴπῃ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πραχθέντος ἀτοπήματος, καὶ διηγοῦ ἀνυποστόλως ὅσα καὶ σὺ παρόμοια ἔπαθες κατὰ τὴν νεότητά σου. Οὕτω παρέχεις ἐχέγγυα ἐμπιστοσύνης, ἀνευ τῆς ὁποίας ἡ παιδαγωγία καθίσταται σειρά ὀχληρῶν διατυπώσεων.

Δίδαξον τὸ κοράσιον ν' ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ γράφῃ ὀρθῶς, διότι εἶναι αἴσχος ὅτι πολλαὶ γυναῖκες, κατὰ τ' ἄλλα ἀγγίνοες καὶ εὐγενεῖς τὴν συμπεριφορὰν, δὲν ἠξεύρουσι ν' ἀναγνώσωσιν ὅπως πρέπει, μὲ τόνον φωνῆς ὀμαλὸν καὶ φυσικόν, ἀλλ' ἢ διακόπτονται ἀνὰ πᾶσαν λέξιν, ἢ ἐπιτείνουσιν ἀδιακρίτως ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὴν φωνὴν ὡς ἂν ἔψαλλον· ἐτι δὲ μεγαλητέρα εἶναι ἡ ἀμάθειά των κατὰ τὴν ὀρθογραφίαν ἢ κατὰ τὴν ἔνωσιν τῶν γραμμάτων καὶ ἐν γένει εἰς τὸ καλλιγραφεῖν· συνείθισέ τα τοῦλάχιστον νὰ σχηματίζωσι γράμματα καθαρὰ καὶ εὐανάγνωστα, καὶ νὰ τηρῶσιν εὐθυγραμμίαν εἰς τὰς σειράς. Ὀφείλει πρὸς τούτοις τὸ κοράσιον νὰ διδαχθῇ τὴν γραμματικὴν, ὄχι ἀποστηθίζον τοὺς κανόνας ὅλους, ἀλλὰ τόσῳ καὶ μόνον ὅσῳ νὰ διακρίνῃ τοὺς χρόνους καὶ τὰς ἐγκλίσεις καὶ νὰ ἐκφράζῃ τὰς ἐννοίας σαφῶς καὶ συντόμως, ὥστε ὅταν γείνη μήτηρ νὰ διδάξῃ τὰ τέκνα της ἀκόπως νὰ λαλῶσιν ὀρθῶς. Γνωστὸν ὅτι ἐν τῇ παλαιᾷ Ῥώμῃ οἱ Γράκχοι, χάρις εἰς τὴν περὶ αὐτῶν σύντονον φροντίδα τῆς μητρὸς των, ἠσκήθησαν εἰς τὴν εὐγλωττίαν καὶ ἐγένοντο κατόπιν ἄνδρες περιφανεῖς.

Πρέπει πρὸς τούτοις νὰ διδαχθῶσι τὰ κοράσια τὰς τέσσαρας ἀριθμητικὰς πράξεις καὶ νὰ γυμνάζωνται συνεχῶς ἐφαρμόζοντα αὐτὰς εἰς ὑπολογισμούς. Εἶναι μὲν

τῶντι ἀχαρὶς ἐνασχόλησις καὶ ξηρὰ, ὅθεν ὀλίγοι εἰς ταύτην ἐπιδίδουσιν· ἀλλ' ὅπωςδήποτε διὰ τῆς παιδιόθεν γινομένης ἀσκήσεως εἰς λύσιν πολλῶν στριφνῶν προβλημάτων, ἐξομαλύνεται ἡ δυσχέρεια καὶ ἐλαττοῦται ἡ ἀντιπάθεια· εἶναι δὲ τοῖς πᾶσι γνωστὸν ὅτι ἡ λογιστικὴ ἱκανότης συντελεῖ ὅσον οὐδὲν ἄλλο εἰς τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν.

Καλὸν θὰ ἦτο πρὸς τούτοις νὰ διδαχθῶσι καὶ τινὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου· ὁποία διαφορὰ παραδείγματος χάριν ὑπάρχει μεταξὺ διαθήκης καὶ δωρεᾶς, τί ἐστὶ συμβόλαιον, τί πτώχευσις, τί παραγραφή, ποῖαι εἶναι αἱ κοινότεραι καὶ μεγαλητέραν σημασίαν ἔχουσαι τοπικαὶ συνήθειαι αἱ κῦρος νόμου λαβοῦσαι, καὶ ὁποῖαί τινες διατυπώσεις ἀπαιτοῦνται διὰ νὰ ἦναι αἱ νομικαὶ πράξεις ἔγκυροι. Ὅλα ταῦτα εἶναι ἀναγκαιότατα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν γυναῖκα ἅμα ἔλθῃ εἰς γάμου κοινωνίαν, ἢ ἄλλως πως εἰσέλθῃ εἰς τὴν τύρβην τοῦ πρακτικοῦ βίου.

Ἄλλ' ἐνταυτῷ ἀπότρεψον αὐτὰς ἀπὸ τὰς κρισολογίας καὶ δεῖξον πόσον εἶναι ἀκατάλληλοι πρὸς τὰ τοιαῦτα. Παράστησον τὰς στρεψοδικίας τῶν δικηγόρων, τὰς ἀναβολὰς, τὰ ἔξοδα καὶ τόσα ἄλλα τὰ ὁποῖα καταστενοχωροῦσι τοὺς ἔχοντας δίκην ἐκκρεμῇ ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, καὶ προξενοῦσι πολλάκις τὴν καταστροφὴν ὀλοκλήρων οἰκογενειῶν. Ἄς ἀπέχωσι λοιπὸν ἀπὸ τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν δικηγόρων, καὶ ἄς προτιμῶσι πάντοτε, ἐν περιπτώσει διενέξεως, τὸν συμβιβασμὸν ἔστω καὶ ἐπιζήμιος.

Ἄφοῦ διδαχθῶσιν ὅλα ταῦτα τὰ ἀναγκαιότατα μαθήματα, καλὸν, νομίζω, εἶναι νὰ ἀναγινώσκωσι τὰ κοράσια συνεχῶς Ἑλληνας συγγραφεῖς ὅσων τὰ συγγράμματα δὲν ἔχουσι τι ἐπιλήψιμον ἢ παθητικόν, διότι τοι-

ουτοτρόπως ὄχι μόνον ἀποκτῶσι πολλάς ὠφελίμους γνώσεις, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ τῶν μυθιστορημάτων.

Ὅθεν ἂς ἀναγνώσῃ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν, ἔνθα θὰ ἴδῃ τεράστια ἔργα ἀνδρίας καὶ αὐταπαρνήσεως, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τὴν ἱστορίαν μὴ τὴν παραμελήσῃ, διότι καὶ ἐκεῖ ὑπάρχουσι πολλὰ ἱστορικὰ μνημεῖα ἀξιόλογα· ὠφέλιμος πρὸς τούτοις εἶναι καὶ ἡ ἀνάγνωσις καλῶς συντεταγμένων περιηγήσεων εἰς μεμακρυσμένας χώρας. Δι' ὅλων τούτων τῶν ἀναγνωσμάτων ἀναπτεροῦται τὸ φρόνημα καὶ ἡ ψυχὴ παρορμᾶται εἰς πράξεις γενναίας.

Ὡς πρὸς τὴν ἐκμάθησιν ξένων γλωσσῶν δὲν τὸ θεωρῶ ἐκ τῶν κυριωτέρων προσόντων τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς, προτιμῶ δὲ μᾶλλον τὴν ἀκριβῆ γνώσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, διότι αὐτὴν μεταχειρίζεται καὶ ἡ Ἐκκλησία καὶ διότι εἶναι πολὺ εὐχάριστον καὶ ὠφέλιμον νὰ ἐννοῇ τις τὰ λόγια τῆς θείας λειτουργίας τὴν ὁποίαν καθ' ἑκάστην ἑορτὴν ἀκούει. Ἐκτὸς τούτου ὅσαι ἀρέσκονται εἰς τὴν καλλιπέειαν καὶ τὸ γλαφυρὸν ὕφος, δύνανται νὰ εὕρωσι πολλῶ πλείονα ἀριστουργήματα ῥητορικὰ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ παρὰ εἰς οἵανδήποτε ἄλλην ξένην γλῶσσαν. Εἷς τινὰ δὲ τῶν κορασιῶν, ὅσα βλέπεις ὅτι ἔχουσι κλίσιν πρὸς τὰ ὠραῖα, ἐπίτρεπε τὴν ἀνάγνωσιν ἐκλεκτῶν ῥητορικῶν ἢ ποιητικῶν συγγραμμάτων, ἀλλ' αἰετοτε μετὰ φειδοῦς καὶ πολλῆς προσοχῆς, διότι εἶναι ἐπικίνδυνα καὶ διεγείρουσι καθ' ὑπερβολὴν τὰς ζωνηρὰς ἰδίως φαντασίας· ἐπίσης προσεκτικοὶ πρέπει νὰ ἤμεθα καὶ ὡς πρὸς τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ζωγραφικὴν καθὸ τέχνας μεγάλην ἐχούσας συγγένειαν πρὸς ποίησιν. Γνωστὸν ὑπάρχει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν λίαν βλαπτικὴν

εἰς εὐνομουμένην δημοκρατίαν τὴν παραδοχὴν μουσικῶν μελῶν θηλυπρεπῶν, διότι ταῦτα ἀποχαυνοῦσι τοὺς ἀνθρώπους καὶ καθιστῶσιν αὐτοὺς ἡδυπαθεῖς καὶ ἀνάνδρους, συγχινουμένης καὶ μεθυούσης τῆς ψυχῆς. Τούτου ἕνεκα ἐν Σπάρτῃ οἱ ἔφοροι ἔθραυον καὶ ἐπετήρουν αὐστηρῶς ὅσα μουσικὰ ὄργανα εἶχον πολὺ ἡδονικὴν καὶ γλυκεῖαν μελωδίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πλάτων (*) παραιτησάμενος τὴν Λύδιον καὶ τὰς ἄλλας Ἀσιατικὰς ἀρμονίας τὰς ἐκλελυμένας καὶ παθητικὰς, προετίμησε τὴν Δωρικὴν ὡς μᾶλλον ἀρμόζουσαν εἰς σώφρονας ἀνδρας· διὰ τοῦτο δὲ πολλῶ μᾶλλον πρέπει νὰ ἀποστρέφονται τὰς δηλητηριώδεις ταύτας διασκεδάσεις οἱ χριστιανοὶ μάλιστα, καθόσον εἰς αὐτοὺς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐπιζητῶσι τὰς ἡδονὰς μόνον καὶ μόνον χάριν τέρψεως.

Τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν, ἀφοῦ ἀποβάλλῃς ἐξ αὐτῶν πᾶν μὴ συντεῖνον εἰς τὸν ἀληθῆ προορισμὸν των, δύνασαι νὰ μεταχειρισθῇς εὐδοκίμως πρὸς διέγερσιν ἐν τῇ ψυχῇ αἰσθημάτων ὑψηλῶν καὶ γενναίων, ἀναζωπυροῦντων τὸν πρὸς τὴν ἀρετὴν ἔρωτα. Πόσα τῶν ποιητικῶν χωρίων περιέχει ἡ Ἁγία Γραφή, τὰ ὅποια, καθ' ἃ φαίνεται ἐψάλλοντο ὑπὸ τῶν Ἑβραίων! Οἱ ψαλμοὶ εἶναι τὰ ἀρχαιότατα μνημεῖα ἐν οἷς διεσώθησαν εὐκρινέστερον αἱ πρὸ τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς θρησκευτικαὶ παραδόσεις· εἶδομεν δὲ πόσον καὶ παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς ἴσχυεν ἡ μουσικὴ πρὸς ἐξευγένισιν τῆς ψυχῆς καὶ ἀποστροφὴν ἀπὸ τὰ βάναισα καὶ ὑλικά αἰσθήματα. Καὶ ἡ ἐκκλησία δὲ αὐτὴ ἐνόμισεν ὅτι αἰνοῦντες τὸν Κύριον ἐν μουσικῇ, αἰσθανόμεθα πλείονα παρηγορίαν· ὅθεν δὲν δυνάμεθα ν' ἀπορρίψωμεν ὅ,τι ὑπὸ τῆς θείας βουλῆς καθιερώθη.

(*) Ὅρα Πλάτ. πολ. βιβλ. γ' καὶ Πλουτάρχ. περὶ μουσικῆς. Σ. Μ.

Ὡς προσπαθῶμεν λοιπὸν νὰ πείσωμεν τὴν νεάνιδα, τὴν λίαν ἐπιρρεπῆ εἰς τοιαύτας συγκινήσεις, ὅτι δύναται νὰ αἰσθανθῆ μεγίστην ἡδονὴν ἐκ τῆς μουσικῆς τῆς αὐστηρᾶς καὶ σεμνοπρεποῦς, καὶ ὅτι εἶναι ἄτοπον νὰ ἐπιζητῆ τὴν ἐκδεδιητημένην καὶ τρυφηλὴν μελωδίαν. Ἐὰν δὲ ᾖ καλλιφῶνος καὶ ἔχη κλίσιν εἰς τὴν μουσικὴν, μὴ ζητήσης νὰ τὴν ἀποτρέψῃς ὀλοτελῶς ἀπ' αὐτῆς, διότι ὀξύνεται τὸ πάθος διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως, ἀλλὰ μᾶλλον, ἀντὶ νὰ προσπαθῆσῃ νὰ ἀναχαιτίσῃ, διεύθυνε καὶ κανόνισε ἐπὶ τὸ ὠφελιμώτερον τὸν ὀρμητικὸν αὐτὸν χεῖμαρρον.

Πολὺ δὲ ὠφελιμώτερα εἶναι ἡ ζωγραφικὴ, εἰς τὰς γυναῖκας μάλιστα ἀναγκαιοτάτη, διότι ποτὲ δὲν γίνονται καλὰ τὰ χειροτεχνήματα, ἂν δὲν κατασκευασθῶσι μετὰ τὸς κανόνας τῆς γραφικῆς· ἄλλως εἶναι ἀκανόνιστα, δυσανάλογα καὶ κακόσχημα. Ἐκτὸς τούτου ἡ ζωγραφικὴ καθὼς καὶ ἡ μουσικὴ δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ ὡς ἀθῶα καὶ τερπνὴ ἐνασχόλησις κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεως, καὶ ὡς ἐπάγγελμα τέλος ἔντιμον, ἐκ τοῦ ὁποῦ νὰ προσπορίζηται τὰ πρὸς τὸ ζῆν οἰαδῆποτε νέα, ἐὰν ποτε περιέλθῃ εἰς στενοχωρίαν χρηματικὴν.

Τὰ κοράσια πρέπει σὺν τοῖς ἄλλοις ν' ἀποτροπιάζονται τὴν ἀεργίαν, ἀναλογιζόμενα ὅτι οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ὅλοι ἀνεξαιρέτως ἀνευ διακρίσεως κοινωνικῶν βαθμῶν εἰργάζοντο μετὰ ζήλου καὶ ἐπιμελείας καὶ ὄχι ἀπλῶς πρὸς διασκέδασιν, διότι ἐθεώρουν τὴν ἐργασίαν σπουδαίαν καὶ ὠφελίμον ἐνασχόλησιν. Ἐὰν πάντα ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἡ φύσις αὐτῆ, καὶ ἡ ἐπιβληθεῖσα εἰς τὸν πρωτόπλαστον, καὶ δι' αὐτοῦ εἰς ὅλους τοὺς ἀπογόνους του τιμωρία, καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ τρανοῦ παραδείγματος μᾶς λέγουσι γεγωνυῖα τῇ φωνῇ, ὅτι πρέπει

νὰ ἐργαζώμεθα δι' ὅλου τοῦ βίου, ἕκαστος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἱκανότητα. Ὡς πρὸς τὴν ἀνατροφὴν δ' ἐν γένει τοῦ κορασίου πρέπει νὰ ληφθῶσιν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ σκέψιν τρία τινα, ὁ κοινωνικὸς αὐτοῦ βαθμὸς, ὁ τόπος ἐν τῷ ὁποίῳ θὰ ἀποκατασταθῆ καὶ τὸ ἐπάγγελμα ὅπερ, καθ' ὅσον φαίνεται, θὰ μετέλθῃ. Καὶ πρῶτον μὲν πρόσεχε μὴ ἡ κόρη σχηματίσῃ ἐλπίδας καὶ ἐπιθυμίας δυσαναλόγους πρὸς τὴν περιουσίαν καὶ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις της, διότι ὅσαι ἤλπισαν πράγματα ἀδύνατα ἐδυστύχησαν, καὶ ἀηδίασαν τὴν πραγματικὴν εὐτυχίαν, ἀμὰ ὠνειρεύθησαν τὰ μεγαλήτερα. Ἐὰν δὲ ἡ νεᾶνις μέλλῃ νὰ ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἢ εἰς τι χωρίον, μὴ τῇ ἐπιτρέψῃς νὰ γευθῆ τῶν διασκεδάσεων ὅσας παρέχει ἡ πρωτεύουσα· ἀλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προσοικεῖωσον αὐτὴν πρὸς τὰ ἔργα εἰς τὰ ὁποῖα κατόπιν θὰ ἐνασχοληθῆ, καὶ παράστησον πόσον εἶναι πολυθέλητος ὁ ἥσυχος καὶ φιλόπονος βίος. Ἐὰν τέλος ἡ οἰκογένειά της δὲν ᾖ πολὺ εὐπορος ἢ ἀνήκη εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν, μὴ τὴν ἀφήσῃς νὰ συναστρέφηται μὲ ἀνθρώπους ἀνωτέρου κοινωνικοῦ κύκλου, διότι ὡς ἐκ τοιούτων σχέσεων ἡ συμπεριφορὰ αὐτῆς θὰ κατασταθῆ γελοία, ἀνάρμοστος καὶ δυσανάλογος πρὸς τὴν θέσιν της· ἀλλὰ μᾶλλον περιόρισον αὐτὴν ἐντὸς τῆς σφαίρας της καὶ πρόβαλε παράδειγμα ἐκ τῶν ὁμοίων της ὅσαι σχετικῶς διαπρέπουσι· δίδαξέ την τὰ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας, πῶς διευθύνονται τὰ ἀγροτικὰ ἢ τὰ ἀστυκὰ κτήματα, πῶς παιδαγωγοῦνται τὰ τέκνα, καὶ ἐν γένει τὰ καθέκαστα τῶν ἄλλων ἔργων ἢ τοῦ ἐμπορίου, εἰς τὰ ὁποῖα προβλέπεις ὅτι θὰ ἐπιδοθῆ ἄμὰ νυμφευομένη.

II'.

Ἀπὸ τοῦδε προβλέπω ὅτι τὸ παιδαγωγικὸν τοῦτο σχεδιάσμα μου εἰς πολλοὺς θὰ φανῆ ἴσως χίμαιρα. Πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, θὰ εἴπωσιν, ἀπαιτεῖται τοσοῦτον διορατικὸς νοῦς, τοιαύτη ὑπομονὴ καὶ τόσον ἐξειδιασμένη ἱκανότης, ὥστε θὰ μείνῃ ἀπραγματοποίητον, διότι ποῦ εὐρίσκεις διδασκαλίσσας ἱκανὰς νὰ ἐννοήσωσιν ὅλα ταῦτα, πολλῶ δὲ μᾶλλον νὰ τὰ ἐφαρμόσωσιν; Ἄλλ' ἐπιτραπείτω μοι ν' ἀντιπαρατηρήσω ὅτι εἰς τὸν συγγραφοῦντα περὶ ἐξευρέσεως τελειότερας παιδαγωγικῆς μεθόδου δὲν συγχωρεῖται νὰ προβάλλῃ κανόνας ἀτελεῖς ἢ ἡμιτελεῖς· ὅθεν δὲν πρέπει νὰ κατακριθῇ ἢ παροῦσα πραγματεία, ὡς ἀποβλέψασα πρὸς τὸ σχετικῶς τέλειον. εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι δὲν εἶναι ἐξίσου εὐκόλον εἰς ὅλους νὰ ἐφαρμόσωσιν ὅλας ἐκεῖνας τὰς ἰδέας τὰς ὁποίας εὐκόλως ῥίπτομεν ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τελειότητα τοῦ ἔργου τούτου, δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἀνωφελὲς νὰ τὸ μελετήσῃ καὶ νὰ προσπαθῆσῃ νὰ τὸ ἐφαρμόσῃ, διότι οὕτω πως ἀγωνιζόμενος θὰ πλησιάσῃ ὅσον ἔνεστιν ἐγγύτερον εἰς τὴν τελειότητα. Ἄλλως δὲ ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ δὲν ὑποτίθενται ὡς ἀπαραίτητα προσόντα, ἵνα γείνῃ ἀρίστη ἢ ἀνατροφὴ, παιδικὸς νοῦς δεξιὸς καὶ ὑποβοηθούμενος ἀπὸ ὅσα ἄλλα εὐεργετήματα παρέχει ἵνα νὰ πρὸς τοῦτο ἢ φύσις· ἐξ ἐναντίας μάλιστα προσπαθῶ νὰ ἐξεύρω κατάλληλον θεραπείαν τῶν κακῶν καὶ διεφθαρμένων χαρακτήρων, ἔχων δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ συνήθως περὶ τὴν παιδαγωγίαν λάθη, ὑποδεικνύω ποῖα εἶναι τὰ ἀπλούστερα μέσα δι' ὧν ἐν ὅλῳ ἢ καὶ ἐν μέρει

ἐπανορθοῦνται τὰ ἐσφαλμένα. Ὁμολογῶ ὅτι ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ πονηματίῳ δὲν ὑποδεικνύεται μέθοδος μετατρέπουσα εἰς καλὴν τὴν ἀμεληθεῖσαν καὶ κακῶς ὀργανισθεῖσαν ἐκπαίδευσιν· διατί; δὲν εἶναι προτιμότερον ὅτι ἀντὶ τούτου εὐρίσκονται κανόνες ἀπλούστατοι διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὁποίων εὐδοκιμεῖ ἡ παιδαγωγία; Ὁμολογῶ ἐπίσης ὅτι κατὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδῶν καταβάλλεται συνήθως πολὺ ὀλιγωτέρα ἐπιμέλεια παρ' ὅσον ἐγὼ προτείνω, ἀλλ' ἐξ ἄλλου μέρους βλέπομεν καθ' ἑκάστην πόσον ἐκ τῆς ἀμελείας ταύτης παραβλάπτεται ἡ νεολαία. Ἡ παρ' ἐμοῦ ὑποδεικνυομένη ὁδὸς φαίνεται μὲν ἴσως μακρὰ, πράγματι ὅμως εἶναι ἢ συντομωτέρα πασῶν, διότι ἄγει εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον, ἐνῶ ἡ ἄλλη μέθοδος, ἢ τοῦ φόβου καὶ τῆς κατ' ἐπιφάνειαν μόνον διανοητικῆς καλλιέργειας, θεωρεῖται μὲν συντομωτέρα, εἶναι ὅμως ἢ μακροτάτη καὶ χειρίστη πασῶν, διότι δὲν κατορθοῦται δι' αὐτῆς ὁ ἀληθὴς σκοπὸς ὃν προτίθεται ἡ παιδαγωγία, νὰ καταπέισῃ δηλαδὴ τοὺς παῖδας περὶ τοῦ ὠφελίμου τῆς διδασκαλίας καὶ νὰ διεγείρῃ ἐν αὐτοῖς εἰλικρινῆ ἔρωτα πρὸς τὴν ἀρετὴν. Βλέπομεν τῶντοις ὅτι, ὅσα κοράσια ἀνετράφησαν διὰ τῆς ἡμαρτημένης ταύτης μεθόδου, ἐνῶ θεωροῦνται καθ' ὅλα κατηρτισμένα, πράγματι ἔχουσιν ἀνάγκην νέας ἐξ ὑπαρχῆς ἐκπαίδεψεως, καὶ ὅτι, ἀφοῦ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς εἰς τὸν πρακτικὸν βίον εἰσόδου των περιέπεσον εἰς μυρία ἀτοπήματα καὶ λάθη, πολλὰ τῶν ὁποίων ἀνεπανόρθωτα, ἀναγκάζονται κατόπιν νὰ διδάσκωνται ἐκ τῆς πείρας καὶ ἐξ ἰδίας μελέτης ὅσα ἢ ἐπιπόλαιος καὶ στρεβλὴ ἐκείνη παιδαγωγικὴ μέθοδος ἐντελῶς παρέλειψε. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι, ἐὰν καταβληθῇ ἐξ ἀρχῆς ἢ παρ' ἐμοῦ προτεινομένη ἐπιμέλεια κατὰ τὴν ἀνατροφὴν

τῶν παιδῶν, πράγμα θεωρούμενον ὑπὸ τῶν μὴ ἐμπείρων
λίαν φορτικόν δῆθεν καὶ ἀκατόρθωτον, κατόπιν αἴρονται
ἐκ μέσου πολὺ μεγαλύτεραι δυσαρέσκαιαι καὶ ἐξομαλύ-
νονται ὅλα ἐκεῖνα τὰ προσκόμματα, τὰ ὅποια καθίσταν-
ται ἀνυπέρβλητα ὅταν ἡ ἀνατροφή γείνη ἀμελέστερον
καὶ τραχύτερον. Ἔστω τέλος πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι πρὸς
ἐφαρμογὴν τῆς προτεινομένης παιδαγωγικῆς μεθόδου
δὲν ἀπαιτεῖται ἐξιδιασμένη ἰκανότης ἢ πανσοφία, ἀλλ'
ἀπλὴ προσοχὴ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν χονδροειδῶν σφαλ-
μάτων, ἅτινα ἐνταῦθα λεπτομερῶς ἐσημειώσαμεν. Τὰ
πλεῖστα τῶν παραγγελμάτων μας συγκεφαλαι-
οῦνται εἰς τὰ ἐξῆς ὀλίγα. Μὴ ἐπιβαρύνῃς καὶ μὴ στε-
νοχωρῆς τὰ παιδιά, ἐπιτήρει ἀγρύπνως τὴν διαγωγὴν
τῶν, προσπάθει νὰ προσελκύῃς τὴν ἐμπιστοσύνην των,
ἀποκρίνου σαφῶς καὶ λογικῶς εἰς τὰς μικρὰς αὐτῶν ἐρω-
τήσεις, πάρεχε εἰς αὐτὰ πᾶσαν ἐλευθερίαν διανοητικὴν
ὥστε νὰ διαγνώσῃς ὁποῖόν τινα χαρακτήρα ἔχουσιν,
ὅσάκις δὲ ἀπατῶνται ἢ ἀτακτῶσι, συμβούλευε καὶ νου-
θέτει αὐτὰ μετὰ πραότητος καὶ ὑπομονῆς.

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι καλὴ ἐκπαίδευσις διὰ κακῆς παι-
δαγωγοῦ οὐδέποτε κατορθοῦται, οὐδ' ἐπαγγελλόμεθα
τοιούτον τι ἀπᾶδον πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον· ἀρκεῖ ὅτι ὑπο-
δεικνύομεν τίνι τρόπῳ αὕτη εὐοδοῦται, ἐὰν καὶ ἡ μετριω-
τέρα ἔστω διδασκάλισσα ἀκολουθήσῃ τὴν μέθοδόν μας,
διότι δὲν ζητοῦμεν παρ' αὐτῆς ἄλλο τι περιπλέον, εἰμὴ
νοῦν ὀρθόν, χαρακτήρα ἡμερον καὶ φόβον Θεοῦ πραγμα-
τικόν. Ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ δὲν ὑπάρχουσιν ἐννοιαὶ
ἀφηρημέναι ἢ διαφορούμεναι, ὥστε καὶ ἐὰν δὲν ἐννοήσῃ
κατ' οὐσίαν ὅλα τὰ ἐνταῦθα ἐκτιθέμενα, θὰ καταλάβῃ
ὅμως βεβαίότατα τὸ γενικὸν μέρος ὅπερ καὶ ἀρκεῖ. Παρα-
κίνει δὲ αὐτὴν νὰ τὸ ἀναγνώσῃ κατ' ἐπιμέλειαν καὶ νὰ

μάλιστα εἶναι νὰ τὸ ἀναγνώσῃς καὶ σὺ μετ' αὐτῆς· δὲ
δὲ τὴν ἀδειαν νὰ σὲ διακόπτῃ ὅπου δὲν ἐννοεῖ ἢ δὲν κατα-
πίθεται περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν λεγομένων. Μετὰ δὲ
τὴν ἀνάγνωσιν ἂς ἔλθῃ ἡ ἐφαρμογὴ, ἀλλὰ καὶ τότε ὁσά-
κις βλέπεις ὅτι λαλοῦσα πρὸς τὸ παιδίον παραβαίνει τὰς
ὁδηγίας τοῦ ἐγχειριδίου τούτου, κάλει αὐτὴν κατ' ἰδίαν
καὶ ὑποδείκνυε τὰ λάθη τῆς. Θὰ σοὶ φανῇ μὲν ἴσως τὸ
ἔργον τοῦτο κατ' ἀρχὰς ὀχληρὸν, ἀλλ' ὅμως ἐὰν ἦσαι
πατήρ ἢ μήτηρ τοῦ τέκνου, συλλογίσου ὅτι ἐκπληροῖς
καθῆκον ἱερὸν καὶ ἀναπόδραστον· ἄλλως δὲ αἱ δυσχέ-
ρειαί θὰ ἐκλείψωσι ταχέως, διότι ἡ παιδαγωγὸς σου
ὅσω στενοκέφαλος καὶ ἂν ᾔηται, ἂν ἔχῃ μόνον ὀρθὸν νοῦν
καὶ προθυμίαν, θὰ διδαχθῇ ἐντὸς ἐνὸς μόνου μηνὸς πολ-
λῶ πλείονα διὰ τῆς πείρας καὶ τῶν συμβουλῶν σου, παρ'
ὅσον διὰ βαθείας καὶ πολυχρονίου μελέτης, καὶ μετ' οὐ
πολύ θὰ βαδίσῃ μόνη τῆς ἀνευ χειραγωγοῦ τὴν εὐθείαν
ὁδόν. Καὶ δι' ἄλλον δὲ λόγον θ' ἀπαλλαγῆς ταχύτερον
τῆς ὀχληρᾶς ἐπιβλέψεως, οὗτος δὲ εἶναι ὅτι ἡ παιδα-
γωγὸς θὰ εὔρη ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ πονηματίῳ προεσχε-
διασμένην καὶ διατετυπωμένην αὐτολεξεί συλλογὴν τῶν
ἠθικῶν παραγγελμάτων καὶ τῶν ἄλλων κυριωτέρων
γνώσεων τὰς ὁποίας θὰ διδάξῃ εἰς τὸ κοράσιον, καὶ τῶν
ὁποίων ἡ ἀνάπτυξις ἄλλως θὰ ᾔητο ὅπως οὖν δύσκολος·
ὥστε θὰ χειραγωγῆται οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ τῆς πρακτικῆς
ταύτης παιδαγωγίας καὶ δὲν θὰ ἔχῃ ἀνάγκην μελέτης,
ἀλλ' ἀπλῆς ἐπαναλήψεως ἢ ἀπομνημονεύσεως τῶν ἐν-
ταῦθα προητοιμασμένων μαθημάτων. Πρέπει μολοντοῦτο
νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι καὶ πάλιν εἶναι δύσκολον νὰ εὐ-
ρεθῇ παιδαγωγὸς ἔστω καὶ μετρίας ὡς ὑποθέτω διανοη-
τικῆς ἀναπτύξεως· ἀλλ' ἐπειδὴ ὅπως δῆποτε εἶναι ἐπά-
ναγκες ν' ἀνατεθῇ εἰς πρόσωπον κατάλληλον ἢ παιδα-

γωγία, καθόσον κανέν μὲν πράγμα μόνον καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ δὲν ἐκτελεῖται, ὅσον ἀπλοῦν καὶ ἂν ὑποτεθῆ, ἐὰν δὲ γίνῃ ὑπὸ ἀνθρώπου πονηροῦ, κακῶς καὶ ἀθλίως θὰ γίνῃ, διὰ τοῦτο ἐρεύνησον πανταχοῦ ἕωσοῦ εὐρῆς νεά- νιδα ἐπιδεκτικὴν μορφώσεως· τότε δίδαξέ την καὶ κρά- τησον αὐτὴν ἀρκετὸν χρόνον πλησίον σου διὰ νὰ τὴν δοκιμάσῃς πρὶν ἐμπιστευθῆς εἰς χεῖράς της τόσῳ πολύ- τιμον παρακαταθήκην.

Ἄλλ' ἂν καὶ ἦναι δυσχερῆς ἢ εὐρεσις καταλλήλου παιδαγωγοῦ, ὁμολογητέον ὅμως ὅτι ὑπάρχει ἄλλη με- γαλητέρα δυσκολία παρεμβαλλομένη πολλάκις εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδῶν· αὕτη δὲ προέρχεται ἐκ τοῦ ἀτά- κτου καὶ ἀνηθικοῦ βίου τῶν γονέων· Τὰ πάντα ἀνωφελεῖ ἀποβαίνουσι ἐὰν οἱ γονεῖς δὲν συνδράμωσι ὀλοψύχως τὸ ἔργον, διότι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τῆς ἀνατροφῆς εἶναι νὰ διδάσκωσι οἱ γονεῖς τὰ τέκνα των ἔργα ἐνάρετα καὶ νὰ τοῖς δίδωσι οἱ ἴδιοι τὸ καλὸν παράδειγμα. Ἄλλὰ δυστυχῶς ὀλίγαι οἰκογένειαι δύνανται νὰ χρησιμεύσω- σιν ὡς πρότυπα ἀρετῆς· ἀπ' ἐναντίας εἰς τὰς πλειοτέ- ρας βλέπεις ἀταξίαν ἐδῶ, καθημερινὰς μεταβολὰς ἐκεῖ, διενέξεις, διαπληκτισμοὺς καὶ μεταξὺ τῶν ὑπηρετῶν καὶ μεταξὺ τῶν οἰκοδεσποτῶν. Πόσον κακὰ διδάγματα εἶναι ὅλα ταῦτα ὡς πρὸς τὰ παιδιά! Πολλάκις μήτηρ κατα- τρίβουσα τὸν βίον εἰς τὸ χαρτοπαίγνιον, εἰς παντοδαπὰ θεάματα καὶ εἰς ἀσχήμονας ὁμιλίας παραπονεῖται μετὰ σοβαροῦ ὕφους ὅτι δὲν ὑπάρχουσι δεῖθεν καλοὶ διδάσκα- λοι ἢ καλὸν σχολεῖον διὰ νὰ ἐκπαιδεύσῃ τὰ τέκνα της! ἄλλ' εἶναι δυνατόν κόρη τοιαύτην ἔχουσα μητέρα νὰ ἀνατραφῇ εὐσεβῶς καὶ ἐναρέτως, ὅση καὶ ἂν καταβληθῇ πρὸς τοῦτο ἐπιμέλεια; Ἄλλοτε πάλιν βλέπεις γονεῖς ὀδηγοῦντας τὰ τέκνα των εἰς τὰ θεάτρα καὶ εἰς ἄλλας

διασκεδάσεις καὶ ὕστερον ἀξιοῦντας νὰ τὰ συνειθίσωσι εἰς βίον φιλόπονον καὶ σπουδαῖον· εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἀηδιάσωσι τὰ ἐμβριθῆ ἔργα, ἀφοῦ γευθῶσι τῶν διασκε- δάσεων; Οὕτω πως εἰς τὴν ὑγιεινὴν τροφὴν ἀναμι- γνύουσι καὶ τὸ δηλητήριον, καὶ ἐνῶ λαλοῦσι πάντοτε περὶ φρονήσεως, συνειθίζουσι τὴν εὐπλαστον τῶν παι- δῶν φαντασίαν εἰς τὰς σφοδρὰς συγκινήσεις τὰς προ- ερχομένας ἐκ τῶν παθητικῶν παραστάσεων καὶ τῆς μουσικῆς, ὥστε ἐκεῖνα βαθμηδὸν ἀποβάλλουσι ἐντελῶς τὴν διάθεσιν πρὸς τὴν μελέτην καὶ τὴν ἐργασίαν καὶ συνειθίζουσι νὰ ἀρέσκωνται μὲν πρὸς τὰ παθητικά, νὰ ἀποστρέφονται δὲ τὰς ἀθῶας διασκεδάσεις. Μεθ' ὅλα δὲ ταῦτα ἀπαιτοῦσι πάλιν νὰ εὐδοκιμήσῃ ἢ ἐκπαιδεύσῃ καὶ κατακρίνουσι ὡς πολὺ αὐστηροὺς καὶ ἀχάρεις τοὺς παι- δαγωγοὺς τοὺς μὴ ἀνεχομένους ν' ἀναμιγνύηται τὸ κα- λὸν μετὰ τοῦ κακοῦ. Ἐν ἄλλοις λόγοις ἐπιδεικνύουσι μὲν ζῆλον καὶ ἐπιθυμίαν νὰ ἀναθρέψωσι καλῶς τὰ τέ- κνα των διὰ νὰ ἀπολαμβάνωσι παρὰ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἐκ τούτου τιμὴν, δὲν θέλουσι ὅμως οὐδέ νὰ κοπιάσω- σιν οὐδέ νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τοὺς πρωτίστους παι- δαγωγικοὺς κανόνας.

Περαίνοντες τὸν λόγον παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος γραφεῖσαν εἰκόνα τῆς ἀξίας γυ- ναικός (*).

«Εὐτυχῆς ὁ εὐρῶν γυναῖκα ἀξίαν· αὕτη εἶναι πολυ- τιμοτέρα ἀδαμάντων καὶ ἡ καρδία τοῦ ἀνδρός της ἀφο- σιοῦται εἰς αὐτὴν ἀφόβως. Ἡ τοιαύτη γυνὴ δὲν θὰ γνωρίσῃ ποτὲ τὴν πτωχείαν· δι' ὅλου τοῦ βίου προξενεῖ εἰς τὸν ἄνδρα ὠφέλειαν καὶ ὄχι βλάβην· διὰ τῶν χει-

(*) Παροιμιῶν κεφ. λά.

ρῶν τῆς ὑφαίνει χρήσιμα ἱμάτια μάλλινα καὶ λινὰ καὶ ὁμοιάζει πρὸς πλοῖον γέμον ἐμπορευμάτων. Οἰκονομεῖ δὲ καὶ τακτοποιεῖ τὰ οἰκιακά της· ἐχειρομένη τῆς κλί- νης πρὶν ἐξημερώσῃ δίδει τὴν ἀναγκαιοῦσαν τροφήν καὶ διανέμει τὴν ἐργασίαν εἰς τὰς θεραπαίνας· εὐραῦσα δὲ ἀγρὸν καλὸν τὸ ἀγοράζει, καὶ φυτεύει κτῆμα ὀλό- κληρον διὰ τῶν χρημάτων τὰ ὅποια ἐκέρδησεν ἀπὸ τοῦς κόπους τῶν χειρῶν της. Ἀφοῦ ἀνασηκώσῃ τὰ κράσπε- δα τοῦ ἱματίου της καὶ περιζωσθῆ δυνατὰ, ἐπιδίδεται ἀμέσως εἰς τὴν ἐργασίαν, ἀγαπᾷ δὲ μὲ τόσον πόθον αὐτὴν ὥστε δὲν σβέννυται ὁ λύχνος της ὅλην τὴν νύ- κτα. Ἐπιβλέπει ἀφ' ἐνὸς τὰ οἰκιακὰ συμφέροντα, στρέ- φει ταῦτοχρόνως καὶ τὴν ἀτρακτον μὲ τὴν χεῖρά της· βοηθεῖ τοὺς πένητας καὶ ἀνακουφίζει τοὺς πτωχοὺς. Ὅταν χιονίζῃ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς δὲν φροντίζει περὶ ἐνδυμά- των, διότι ἐκείνη καὶ τὴν οἰκογένειάν της ἐνέδυσσε καὶ εἰς τὸν σύζυγόν της κατεσκεύασε χλαίναν καὶ ἰδικά της ἱμάτια ἐκλεκτὰ ἐξύφανε. Βλέποντες δὲ τὸν ἄνδρα της εἰς τὴν ἀγορὰν ἢ τὰ συμβούλια τὸν μακαρίζουσιν οἱ ἄλλοι. Ὅχι δὲ μόνον προφθάνει εἰς τὰς οἰκιακὰς ἀνάγ- κας, ἀλλὰ καὶ πωλεῖ εἰς τοὺς ἐμπόρους κατασκευάζουσα σινδόνας καὶ περιζώματα. Ὅλοι αἱ πράξεις αὐτῆς ἐμ- φαίνουσιν εὐστάθειαν καὶ εὐπρέπειαν, διὸ καὶ εὐφραίνε- ται ὅταν ἔλθωσιν αἱ ἡμέραι τοῦ γήρατος. Οἱ λόγοι της εἶναι μεμετρημένοι καὶ φρόνιμοι καὶ ἡ γλῶσσά της συν- εσταλμένη· τὴν προσοχὴν της ἔχει πάντοτε εἰς τὸν οἶ- κόν της καὶ δὲν τρώγει τὸν ἄρτον τῆς ὀκνηρίας. Ἀνα- τρέφει τὰ τέκνα της καὶ ἀγάλλεται ποιοῦσα αὐτὰ εὐδαί- μονα. Ὁ δὲ ἀνὴρ αὐτῆς τὴν ἐπαινεῖ καὶ τὴν ἐγκωμιά- ζει.—Πολλὰ θυγατέρες, λέγει, ἀπέκτησαν φήμην καὶ τιμὴν, ἀλλὰ σὺ ὅλας τὰς ὑπερέβης. Ψευδὴς εἶναι ἡ χά-

ρις καὶ τὸ κάλλος μάταιον, μόνη ἢ εὐσεβὴς γυνὴ ἢ φο- βουμένη τὸν Κύριον, αὐτὴ εὐλογεῖται. Δότε εἰς αὐτὴν νὰ εὐφρανθῆ ἀπὸ τοῦς κόπους τῶν χειρῶν της καὶ ἄς ἐπαι- νῶνται πανταχοῦ αἱ ἀρεταί της».

Ἄν καὶ ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐκφράσεως φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως στριφνὸς τὸ μὲν ἔνεκα τῆς μεγαλωπιάτης διαφορᾶς τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἠθῶν πρὸς τὰ ἡμέτερα, τὸ δὲ διότι παριστῶνται αἱ εἰκόνας μετὰ πολλῆς γοργό- τητος καὶ ζωῆς, ὅταν ὅμως ἐπιστήσῃ τις τὴν προσοχὴν του ἐπιμελέστερον, καταθέλγεται ἀνευρίσκων πανταχοῦ ιδέας λαμπρὰς καὶ ὕφος γλαφυρώτατον. Ἄλλ' ἐγὼ εἰς τοῦτο ἰδίως εὐχομαι νὰ προσέξῃ ὁ ἀναγινώσκων, ὅτι δη- λαδὴ ὁ λαλῶν εἶναι ὁ πάντων ἀνθρώπων σοφώτατος Σολομῶν ἢ μᾶλλον αὐτὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ὅτι λαμπρύνονται ἔτι μᾶλλον καὶ ἀνυψοῦνται ἐγκωμιαζό- μενα ὑπ' αὐτοῦ τὸ ἀπλοῖκόν, τὸ οἰκονόμον καὶ τὸ φιλό- πονον γυναικὸς πλουσίας καὶ εὐγενοῦς.

Τ Ε Λ Ο Σ.

